

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

САВЧУК ВОЛОДИМИР АНДРІЙОВИЧ

УДК 343.236

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКІНЧЕНУ ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Спеціальність 081 Право

Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. А. Савчук

Науковий керівник: **Фріс Павло Львович** – доктор юридичних наук,
професор

Івано-Франківськ – 2024

АНОТАЦІЯ

Савчук В.А. Кримінально-правова політика у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2024.

Дисертація є першим в Україні дослідженням, яке присвячене питанням кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.

Розділ 1 представлено дослідження присвячений теоретичним засадам кримінально-правової політики у сфері боротьби з незакінченою злочинною діяльністю. Цей розділ складається з трьох підрозділів, кожен з яких розкриває важливі аспекти даної теми.

У підрозділі 1.1. проведено огляд наукових досліджень незакінченої злочинної діяльності з позицій кримінального права та кримінально-правової політики. Тут розглядаються різні підходи до розуміння стадій вчинення злочину, незакінченого злочину та їх співвідношення. Важливим аспектом цього підрозділу є визначення меж відповідної сфери кримінально-правової політики. Автор приходять до висновку, що найбільш прийнятним для цілей визначення сфери кримінально-правової політики є термін «незакінчена злочинна діяльність», який охоплює не тільки нормативно закріплені стадії вчинення кримінального правопорушення, незакінчений злочин та його види, добровільну відмову від доведення злочину до кінця, а й багато інших аспектів, які не отримали формального визначення в Кримінальному кодексі України.

Підрозділ 1.2 присвячений розгляду незакінченої злочинної діяльності як загальної сфери кримінально-правової політики. Важливим моментом є визначення критеріїв, за допомогою яких можна віднести певну сферу кримінально-правової політики до числа загальних або спеціальних. Серед

таких критеріїв автор виділяє: відповідність інститутам кримінального права, рівень узагальнення правових рішень, узагальнення методів та способів формування й реалізації, взаємозв'язок норм, особливості правозастосування та цільову спрямованість. На основі цих критеріїв автор робить висновок, що кримінально-правова політика в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність відноситься до загальних сфер кримінально-правової політики.

У підрозділі 1.3 автор розглядає внутрішню систему кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. Тут виділяються та аналізуються чотири ключові складові:

1. Рівні кримінально-правової політики, серед автор пропонує виділити окремий академічний рівень кримінально-правової політики. 2. Суб'єкти кримінально-правової політики, які розділені на суб'єктів творення (формування) та суб'єктів реалізації кримінально-правової політики. 3. Методи кримінально-правової політики. Автор розглядає як основні методи (криміналізація, декриміналізація, пеналізація, депеналізація), так і приватні методи. Крім того, звертається увага на застосування імперативних та диспозитивних методів регулювання відповідних відносин. 4. Джерела кримінально-правової політики. Автор пропонує розділити джерела на нормативні та ненормативні. До ненормативних джерел відносяться історико-правові дослідження, зарубіжний досвід, судова практика та практика ЄСПЛ.

Серед найбільш актуальних питань, що розглядаються в цьому розділі, можна виділити:

- обґрунтування віднесення кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність до загальних сфер кримінально-правової політики. Це важливо для розуміння її місця в загальній системі кримінально-правової політики.

- виділення академічного рівня кримінально-правової політики. Це новаторська пропозиція автора, яка підкреслює важливість підготовки фахівців у галузі права та правоохоронної діяльності.

- розширення переліку джерел кримінально-правової політики, зокрема, виділення ненормативних джерел. Це дозволяє враховувати більш широкий спектр факторів при формуванні та реалізації кримінально-правової політики. Зроблено акцент на необхідності дослідження ненормативних джерел саме з позицій кримінально-правової політики, а не лише кримінального права. Це важливо для підвищення ефективності кримінально-правової політики в цілому.

Таким чином, Розділ 1 закладає теоретичний фундамент для подальшого дослідження кримінально-правової політики у сфері боротьби з незакінченою злочинною діяльністю, визначаючи її місце в системі кримінально-правової політики, окреслюючи її межі, структуру та ключові елементи. Це створює основу для більш глибокого аналізу практичних аспектів реалізації цієї політики та розробки рекомендацій щодо її удосконалення.

Розділ 2 присвячений аналізу джерел кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. У ньому розглядаються три ключові групи джерел: історико-правові дослідження, досвід європейських держав та судова практика.

Підрозділ 2.1 зосереджується на історико-правових дослідженнях як джерелі кримінально-правової політики. Автор підкреслює важливість вивчення історичного досвіду для розуміння сучасного стану кримінального права та прогнозування його розвитку. Розглядається еволюція кримінально-правових норм щодо незакінченої злочинної діяльності від часів Київської Русі до сучасності. Особлива увага приділяється поняттю наступності у кримінальному праві, яке забезпечує зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім правових норм. Підкреслюється, що розвиток відповідних норм відбувався нерівномірно, з періодами прогресу та регресу. Зокрема,

відзначається, що радянський період характеризувався посиленням кримінальної репресії, в тому числі щодо незакінченої злочинної діяльності.

У підрозділі 2.2 автор звертається до досвіду європейських держав як джерела кримінально-правової політики. Проводиться порівняльний аналіз кримінального законодавства різних європейських країн щодо відповідальності за готування до злочину та замах на злочин. Виявляються як спільні риси, так і відмінності у підходах різних держав до цього питання.

Автор відзначає, що в більшості європейських країн замах на злочин є кримінально караним, але підходи до визначення моменту початку замаху та його караності можуть відрізнятися. Щодо готування до злочину, то в багатьох країнах воно карається лише у випадках, прямо передбачених законом, зазвичай для найбільш тяжких злочинів.

Особлива увага приділяється питанням призначення покарання за незакінчений злочин. Відзначається тенденція до пом'якшення покарання за готування та замах порівняно із закінченим злочином у багатьох європейських країнах. Також розглядаються особливості регулювання добровільної відмови від доведення злочину до кінця.

Підрозділ 2.3 присвячений судовій практиці та практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) як джерелам кримінально-правової політики. Аналізуються постанови Верховного Суду України, які стосуються кваліфікації незакінченої злочинної діяльності. Автор виділяє ключові правові позиції суду щодо розмежування закінченого та незакінченого замаху, відмежування замаху від закінченого злочину, встановлення змісту умислу при кваліфікації незакінченої злочинної діяльності.

Загалом, розділ надає комплексний аналіз різних джерел кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. Автор демонструє, як історичний досвід, порівняльно-правовий аналіз та судова практика взаємодоповнюють один одного, формуючи основу для вдосконалення національного кримінального законодавства та

правозастосовної практики. Особлива увага приділяється балансу між ефективністю боротьби зі злочинністю та захистом прав людини, що є ключовим викликом для сучасної кримінально-правової політики.

Розділ 3 дисертації присвячений комплексному аналізу перспектив розвитку та актуальних запитів кримінально-правової політики у сфері боротьби з незакінченою злочинною діяльністю, а також формулюванню концептуальних засад її подальшого вдосконалення.

У підрозділі 3.1 детально розглядаються найближчі перспективи кримінально-правової політики в контексті проєкту нового Кримінального кодексу України, розробленого Робочою групою з питань розвитку кримінального права. Автор підкреслює революційний характер запропонованих змін, зокрема щодо регулювання незакінченої злочинної діяльності. Серед ключових новел проєкту виділяються: систематизація положень про незакінчений злочин в окремому розділі; нове визначення незакінченого злочину через відсутність ознак об'єкта або об'єктивної сторони; запровадження десятиступеневої градації тяжкості злочинів; обмеження караності готування та замаху залежно від ступеня тяжкості; конкретизація ознак замаху через часткове виконання об'єктивної сторони; вплив виду замаху на зміну ступеня тяжкості злочину; розширення можливостей добровільної відмови та деталізація її особливостей при співучасті.

Підрозділ 3.2 зосереджується на аналізі актуальних запитів кримінально-правової політики у досліджуваній сфері. Автор використовує усталені в науці класифікацію запитів, розглядаючи їх походження від інших напрямків державної політики, інших підсистем політики у сфері протидії злочинності та власне кримінально-правової політики. Особлива увага приділяється самопродукованим запитам, серед яких виділяються потреби: чіткої диференціації форм готування і замаху; уточнення меж караності готування з можливим встановленням відповідальності лише у випадках, прямо передбачених законом; розширення можливостей звільнення від

відповідальності; уточнення поняття «початок виконання замаху»; вирішення питання про відповідальність юридичних осіб; вдосконалення системи покарань за незакінчене кримінальне правопорушення.

У підрозділі 3.3 формулюються концептуальні засади кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. На основі проведеного дослідження автор пропонує проєкт відповідного розділу загальної Концепції кримінально-правової політики. Серед базових положень виділяються: необхідність деталізації визначення незакінченого кримінального правопорушення порівняно із закінченим; формулювання вичерпного переліку підготовчих дій при готуванні; конкретизація ознак часткового виконання при замаху; можливість обмеження караності незакінченої злочинної діяльності залежно від ступеня тяжкості діяння; запровадження чітких правил пом'якшення покарання; розширення підстав звільнення від відповідальності; уніфікація інституту добровільної відмови.

Найбільш актуальними питаннями, що розглядаються в розділі, є: оцінка революційних змін у регулюванні незакінченої злочинної діяльності, запропонованих у проєкті нового КК; систематизація та аналіз сучасних запитів кримінально-правової політики у цій сфері; формулювання концептуальних засад подальшого розвитку відповідного напрямку кримінально-правової політики. Важливим здобутком є комплексний підхід до дослідження перспектив розвитку кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність - від аналізу конкретних законодавчих новел через систематизацію актуальних запитів до формулювання концептуальних засад подальшого вдосконалення.

Розділ демонструє, що кримінально-правова політика в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність перебуває на етапі активного реформування, що вимагає ретельного наукового осмислення та обґрунтування запропонованих змін з урахуванням як національного досвіду, так і європейських тенденцій розвитку кримінального права.

Ключові слова: політика у сфері боротьби із злочинністю, кримінально-правова політика, кримінальна відповідальність та покарання, кримінальне правопорушення, кримінально-правова кваліфікація, стадії вчинення кримінального правопорушення, готування до кримінального правопорушення, замах на кримінальне правопорушення, закінчений, незакінчений та непридатний замах, кримінальна відповідальність юридичних осіб, добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні, добровільна відмова співучасників, Проєкт кримінального кодексу.

SUMMARY

Savchuk V.A. Criminal law policy in the field of liability for unfinished criminal activity. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy Degree in specialty 081 Law. – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk, 2024.

The dissertation is the first study in Ukraine devoted to the issues of criminal law policy in the field of responsibility for unfinished criminal activity.

Section 1 of the presented study is devoted to the theoretical foundations of criminal law policy in the field of combating unfinished criminal activity. This section consists of three subsections, each of which reveals important aspects of this topic.

Section 1.1. provides an overview of scientific research on unfinished criminal activity from the perspective of criminal law and criminal law policy. It considers various approaches to understanding the stages of committing a crime, an unfinished crime and their correlation. An important aspect of this subsection is the definition of the boundaries of the relevant area of criminal law policy. The author concludes that the most acceptable for the purposes of defining the sphere of criminal law policy is the term «unfinished criminal activity», which covers not only the normatively established stages of committing a criminal offense, an unfinished crime and its types, voluntary refusal to complete the crime, but also many other

aspects that have not received a formal definition in the Criminal Code of Ukraine. Subsection 1.2 is devoted to the consideration of unfinished criminal activity as a general sphere of criminal law policy. An important point is the definition of criteria by which a certain sphere of criminal law policy can be classified as general or special. Among such criteria, the author highlights: compliance with criminal law institutions, the level of generalization of legal decisions, the generalization of methods and means of formation and implementation, the relationship of norms, features of law enforcement and target orientation. Based on these criteria, the author concludes that criminal law policy in the field of responsibility for unfinished criminal activity belongs to the general areas of criminal law policy.

In subsection 1.3, the author considers the internal system of criminal law policy in the field of responsibility for unfinished criminal activity. Four key components are highlighted and analyzed here:

1. Levels of criminal law policy, among which the author proposes to allocate a separate academic level of criminal law policy. 2. Subjects of criminal law policy, which are divided into subjects of creation (formation) and subjects of implementation of criminal law policy. 3. Methods of criminal law policy. The author considers both the main methods (criminalization, decriminalization, penalization, depenalization) and private methods. In addition, attention is drawn to the use of imperative and dispositive methods of regulating relevant relations. 4. Sources of criminal law policy. The author proposes to divide the sources into normative and non-normative. Non-normative sources include historical and legal research, foreign experience, judicial practice and the practice of the ECHR.

Among the most relevant issues considered in this section, the following can be distinguished:

- substantiating the attribution of criminal law policy in the sphere of responsibility for unfinished criminal activity to the general spheres of criminal law policy. This is important for understanding its place in the general system of criminal law policy.

- highlighting the academic level of criminal law policy. This is an innovative proposal by the author, which emphasizes the importance of training specialists in the field of law and law enforcement.

- expansion of the list of sources of criminal law policy, in particular, the allocation of non-normative sources. This allows us to take into account a wider range of factors in the formation and implementation of criminal law policy. Emphasis is placed on the need to study non-normative sources precisely from the perspective of criminal law policy, and not only criminal law. This is important for increasing the effectiveness of criminal law policy as a whole.

Thus, Section 1 lays the theoretical foundation for further research into criminal law policy in the field of combating unfinished criminal activity, determining its place in the system of criminal law policy, outlining its boundaries, structure and key elements. This creates the basis for a more in-depth analysis of the practical aspects of implementing this policy and developing recommendations for its improvement.

Section 2 is devoted to the analysis of the sources of criminal law policy in the field of liability for unfinished criminal activity. It considers three key groups of sources: historical and legal studies, the experience of European states and judicial practice.

Subsection 2.1 focuses on historical and legal studies as a source of criminal law policy. The author emphasizes the importance of studying historical experience for understanding the current state of criminal law and predicting its development. The evolution of criminal law norms regarding unfinished criminal activity from the time of Kyivan Rus to the present day is considered. Special attention is paid to the concept of continuity in criminal law, which provides a connection between the past, present and future of legal norms. It is emphasized that the development of the relevant norms occurred unevenly, with periods of progress and regression. In particular, it is noted that the Soviet period was characterized by increased criminal repression, including regarding unfinished criminal activity.

In section 2.2, the author refers to the experience of European states as a source of criminal law policy. A comparative analysis of the criminal legislation of different European countries is conducted regarding liability for preparation for a crime and attempted crime. Both common features and differences in the approaches of different states to this issue are revealed.

The author notes that in most European countries, an attempt to commit a crime is criminally punishable, but approaches to determining the moment of the beginning of the attempt and its punishability may differ. As for preparation for a crime, in many countries it is punishable only in cases expressly provided for by law, usually for the most serious crimes.

Special attention is paid to the issue of imposing a penalty for an unfinished crime. There is a tendency to mitigate the penalty for preparation and attempt compared to a completed crime in many European countries. The features of regulating voluntary refusal to complete a crime are also considered.

Section 2.3 is devoted to judicial practice and the practice of the European Court of Human Rights (ECHR) as sources of criminal law policy. The resolutions of the Supreme Court of Ukraine concerning the qualification of unfinished criminal activity are analyzed. The author highlights the key legal positions of the court on the distinction between completed and unfinished attempts, the distinction between an attempt and a completed crime, and the establishment of the content of intent when qualifying unfinished criminal activity.

In general, the section provides a comprehensive analysis of various sources of criminal law policy in the field of liability for unfinished criminal activity. The author demonstrates how historical experience, comparative legal analysis, and judicial practice complement each other, forming the basis for improving national criminal legislation and law enforcement practice. Special attention is paid to the balance between the effectiveness of the fight against crime and the protection of human rights, which is a key challenge for modern criminal law policy.

Section 3 of the dissertation is devoted to a comprehensive analysis of the prospects for the development and current requests of criminal law policy in the field of combating unfinished criminal activity, as well as the formulation of the conceptual principles of its further improvement.

Subsection 3.1 examines in detail the immediate prospects of criminal law policy in the context of the draft of the new Criminal Code of Ukraine, developed by the Working Group on the Development of Criminal Law. The author emphasizes the revolutionary nature of the proposed changes, in particular regarding the regulation of unfinished criminal activity. Among the key novelties of the project are: systematization of provisions on unfinished crime in a separate section; a new definition of an unfinished crime due to the absence of signs of an object or objective side; introduction of a ten-level gradation of the severity of crimes; limitation of the punishability of preparation and attempt depending on the degree of severity; specification of the signs of an attempt through partial execution of the objective side; the influence of the type of attempt on the change in the severity of the crime; expanding the possibilities of voluntary refusal and detailing its features in the case of complicity.

Subsection 3.2 focuses on the analysis of current requests for criminal law policy in the area under study. The author uses the classification of requests established in science, considering their origin from other areas of state policy, other subsystems of policy in the field of combating crime and criminal law policy itself. Special attention is paid to self-generated requests, among which the needs are highlighted: a clear differentiation of the forms of preparation and attempt; clarification of the boundaries of the punishability of preparation with the possible establishment of liability only in cases directly provided for by law; expansion of the possibilities of exemption from liability; clarification of the concept of «beginning of the execution of an attempt»; resolution of the issue of liability of legal entities; improvement of the system of penalties for an unfinished criminal offense.

Subsection 3.3 formulates the conceptual principles of criminal law policy in the field of liability for unfinished criminal activity. Based on the research conducted, the author proposes a draft of the corresponding section of the general Concept of Criminal Law Policy. Among the basic provisions are: the need to detail the definition of an unfinished criminal offense compared to a completed one; formulation of an exhaustive list of preparatory actions during preparation; specification of the signs of partial execution in an attempt; the possibility of limiting the punishability of unfinished criminal activity depending on the severity of the act; introduction of clear rules for mitigating punishment; expansion of the grounds for exemption from liability; unification of the institution of voluntary refusal.

The most relevant issues considered in the section are: assessment of revolutionary changes in the regulation of unfinished criminal activity proposed in the draft of the new Criminal Code; systematization and analysis of modern requests for criminal law policy in this area; formulation of conceptual principles for the further development of the relevant direction of criminal law policy. An important achievement is a comprehensive approach to studying the prospects for the development of criminal law policy in the field of liability for unfinished criminal activity - from the analysis of specific legislative novelties through the systematization of current requests to the formulation of conceptual principles for further improvement.

The section demonstrates that criminal law policy in the field of liability for unfinished criminal activity is at the stage of active reform, which requires careful scientific understanding and justification of the proposed changes, taking into account both national experience and European trends in the development of criminal law.

Keywords: crime control policy, criminal law policy, criminal liability and punishment, criminal offense, criminal law qualification, stages of committing a criminal offense, preparation for a criminal offense, attempted criminal offense, completed, incomplete and invalid attempt, criminal liability of legal entities,

voluntary refusal in the event of an incomplete criminal offense, voluntary refusal of accomplices, Draft Criminal Code.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Савчук В.А. Рівні кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* [текст] : Збірник наукових статей. Випуск 63. Івано-Франківськ, 2023. С. 125-132.

DOI: <https://doi.org/10.15330/apiclu.63.1.125-1.132>

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/8702>.

2. Савчук В.А. Суб'єкти, джерела та методи кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* [текст] : Збірник наукових статей. Випуск 65. Івано-Франківськ, 2024. С. 120-128.

DOI: <https://doi.org/10.15330/apiclu.65.1.120-1.128>

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/8703>

3. Савчук В.А. Судова практика як джерело кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* [текст] : Збірник наукових статей. Випуск 66. Івано-Франківськ, 2024. С. 43-50.

DOI: <https://doi.org/10.15330/apiclu.66.1.43-1.50>

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/8704>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Савчук В.А. Готування як вид незакінченої злочинної діяльності за законодавством деяких країн Європи. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина* [Текст] : Матеріали щорічної

Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (16 травня 2022 р.). Івано-Франківськ, 2022. С. 52-55.

URL: <https://law.pnu.edu.ua/vdoskonalennia-pravovoho-rehuliuvannia/>

2. Савчук В.А. Замах як вид незакінченої злочинної діяльності за законодавством деяких країн. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина* [Текст] : Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (5-6 травня 2023 р.). Івано-Франківськ, 2023. С.54-57.

URL: <https://law.pnu.edu.ua/vdoskonalennia-pravovoho-rehuliuvannia/>

3. Савчук В.А. Доктринальний рівень кримінально- правової політики в сфері протидії незакінченим кримінальним правопорушенням. *Вдосконалення правового регулювання: погляд молодих науковців* [Текст] : Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (10-11 травня 2024 р.). Івано-Франківськ, 2024. С.585-587.

URL: <https://law.pnu.edu.ua/vdoskonalennia-pravovoho-rehuliuvannia/>

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Савчук В.А. Систематизація сфер кримінально-правової політики та її критерії. *International Journal Law & Society*. Issue 7, 2023. с.3-7.

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/lsp/article/view/8728>

2. Савчук В.А. Періодизація кримінально-правової політики. *International Journal Law & Society*. Issue 8, 2023. с.26-31.

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/lsp/article/view/8727>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКІНЧЕНУ ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ	25
1.1. Стан наукових досліджень незакінченої злочинної діяльності з позицій кримінального права та кримінально-правової політики.....	25
1.2. Незакінчена злочинна діяльність як загальна сфера кримінально-правової політики	44
1.3. Складові кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність	48
РОЗДІЛ 2. НЕНОРМАТИВНІ ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКІНЧЕНУ ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	66
2.1. Історико-правові дослідження як джерело кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.....	66
2.2. Досвід держав Європи як джерело кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.....	125
2.3. Судова практика та практика ЄСПЛ як джерела кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність	164
РОЗДІЛ 3. ЗАПИТИ ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКІНЧЕНУ ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	173
3.1. Найближчі перспективи кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність (за Проектом КК)	173
3.2. Запити кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність	177
3.3. Концептуальний рівень кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність	183
ВИСНОВКИ	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	192
ДОДАТКИ.....	212

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

ст. – стаття (ст.ст. - статті)

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

КК – Кримінальний кодекс

ЄСПЛ – Європейський Суд з прав людини

Проект КК – проєкт Кримінального кодексу, створений Робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, утвореної Указом Президента України №584/2019 від 7 серпня 2019 року

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах динамічних змін у суспільстві та появи нових форм злочинної діяльності традиційні підходи до розуміння незакінченого кримінального правопорушення потребують переосмислення та адаптації. Особливої уваги заслуговує розробка концептуальних засад диференціації кримінальної відповідальності за готування до кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення з урахуванням сучасних кримінологічних досліджень та міжнародного досвіду.

Практична значущість досліджень у цій сфері обумовлена потребою вдосконалення правозастосовної практики. Аналіз судових рішень свідчить про наявність численних проблем у кваліфікації незакінченої злочинної діяльності, що не може забезпечувати прийняттого рівня єдності судової практики. Це вимагає розробки чітких критеріїв розмежування готування від замаху, а також замаху від закінченого злочину.

Важливість досліджень відповідальності за незакінчену злочинну діяльність посилюється також у зв'язку з процесами євроінтеграції України та необхідністю гармонізації національного кримінального законодавства з європейськими стандартами. Це передбачає критичне переосмислення існуючих підходів до кримінальної відповідальності за незакінчену злочинну діяльність з урахуванням прогресивного досвіду європейських країн. Актуалізуються також проблеми караності незакінченої злочинної діяльності. Потребує наукового обґрунтування визначення оптимальних меж покарання за готування та замах на кримінальне правопорушення, врахування ступеня реалізації злочинного наміру при призначенні покарання, а також можливості застосування альтернативних кримінально-правових заходів.

Крім того, ефективна політика протидії незакінченій злочинній діяльності має важливе значення для запобігання вчиненню тяжких та особливо тяжких злочинів, оскільки дозволяє припинити злочинну діяльність на ранніх стадіях.

Таким чином, комплексне наукове дослідження проблем кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність є актуальним та перспективним напрямом розвитку кримінально-правової науки, що має важливе теоретичне та практичне значення для вдосконалення механізмів кримінально-правового регулювання та підвищення ефективності протидії злочинності в Україні.

Загальні питання політики в сфері боротьби зі злочинністю, а також проблеми кримінально-правової політики, її співвідношення з іншими підсистемами політики у сфері боротьби зі злочинністю висвітлені в наукових працях Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, І. В. Козича, Ю. І. Микитина, Ю. А. Пономаренка, В. Я. Тація, П. Л. Фріса, В. Б. Харченка, В. І. Шакуна та інших дослідників.

Різні аспекти стадій вчинення злочину були предметом детального вивчення у дисертаціях та монографічних дослідженнях В. М. Бурдіна [10], І. Ю. Вакули [11], Т. М. Данилюк [21], М. Д. Дякур [24], А. В. Горностай [16], Н. В. Маслак [69], В. П. Тихого [96], А. В. Шевчука [122], Л. С. Щутяка [125] та ін. Однак, в цих роботах науковці вивчали окремі аспекти саме кримінально-правового регулювання, не приділяючи значної уваги дослідженням питання кримінально-правової політики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у відповідності до «Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук на 2019-2023 рр.», затверджених постановою президії Національної академії наук України від 30.01.2019 р. № 30.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 5 від 01.06.2021 р.). Дисертація виконана на кафедрі політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є вивчення питань, пов'язаних із виділенням, формуванням та реалізацією кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації необхідно виконати такі *завдання*:

- визначити можливість виділення окремої сфери кримінально-правової політики, спрямованої на боротьбу з незакінченою злочинною діяльністю;
- виокремити критерії поділу сфер кримінально-правової політики на загальні та спеціальні та визначити віднесення кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність до однієї з названих груп;
- дослідити складові елементи кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність;
- простежити наступність кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність шляхом аналізу історичного досвіду її формування та реалізації;
- вивчити досвід інших держав у сфері боротьби з незакінченою злочинною діяльністю;
- проаналізувати роль судової практики та практики ЄСПЛ як джерела кримінально-правової політики;
- на прикладі Проекту КК розглянути тенденції та найближчі перспективи кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність;

- сформулювати основні запити кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність;
- спроектувати Концепцію кримінально-правової політики (в частині кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність).

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини з приводу формування та реалізації кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.

Предметом дослідження є кримінально-правова політика в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.

Методи дослідження визначені об'єктом, предметом, метою та завданнями дисертації. У ході дослідження мало місце поєднання загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема: *історико-правовий метод* використаний при дослідженні наступності кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність шляхом аналізу історичного досвіду її формування та реалізації (підрозділ 2.1 дисертації); *порівняльно-правовий метод* застосовувався при вивченні досвіду інших держав у сфері боротьби з незакінченою злочинною діяльністю (підрозділ 2.2 дисертації); *герменевтичний метод* застосовувався у ході тлумачення окремих загальних понять (усі розділи дисертації). Загальнонаукові методи *аналізу, синтезу, дедукції, індукції* були використані при з'ясуванні стану наукових досліджень у відповідній сфері (підрозділ 1.1 дисертації); виділення критерії поділу сфер кримінально-правової політики на загальні та спеціальні (підрозділ 1.2 дисертації); вивченні складових кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність (1.3); формулюванні запитів та найближчих перспектив (розділ 3), дослідженні ролі судової практики (підрозділ 2.3) і формулюванні висновків та пропозицій (усі розділи дисертації).

Емпіричне підґрунтя дисертаційної праці склали матеріали судової практики (з Бази правових позицій Верховного Суду) та рішення ЄСПЛ, які містяться в загальному доступі.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у тому, що дисертація є першим в Україні дослідженням, яке присвячене питанням кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. До найбільш вагомих положень наукової новизни дисертації, що виносяться на захист, виділено такі:

Уперше:

- з врахуванням поділу сфер кримінально-правової політики на загальні та спеціальні розроблено критерії такого поділу і встановлено віднесення кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність до загальних сфер;

- на підставі існуючих в науці підходів до розуміння й систематизації джерел кримінально-правової політики обґрунтовано необхідність поділу їх на нормативні та ненормативні;

- визначено базові запити сучасного етапу кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність

- сформульовано проєкт Концепції кримінально правової політики (в частині кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність);

удосконалено:

- вчення про «інтерес» кримінально-правової політики, який виступає визначальним критерієм для виділення певної сфери кримінально-правової політики;

- вчення про значення історичного досвіду як джерела кримінально-правової політики, на основі чого встановлено, що для кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність характерна в цілому еволюційна наступність;

набули подальшого розвитку:

- вчення про рівні кримінально-правової політики, серед яких обґрунтовано необхідність виділення академічного рівня, на якому відбувається підготовка фахівців закладами вищої освіти;

- розуміння необхідності врахування не тільки позитивного досвіду інших держав, а й намагання уникнути негативних практик реалізації кримінально-правової політики у відповідній сфері;

- вчення про визначальну роль судової практики і практики ЄСПЛ для забезпечення єдності правозастосування при реалізації кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.

Практичне значення отриманих результатів. Окреслені в роботі висновки та рекомендації можуть бути застосовані:

- у *законотворчій діяльності* – при підготовці пропозицій щодо удосконалення законодавчих положень кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність;

- у *правозастосовній діяльності* – для забезпечення єдності судової практики при реалізації кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність;

- у *науково-дослідній сфері* – для подальших досліджень загальних та спеціальних сфер кримінально-правової політики;

- у *навчальному процесі* – при викладанні навчальної дисципліни «Кримінальне право» (Загальна частина), підготовці навчальної, наукової та методичної літератури.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, були оприлюднені через участь у Всеукраїнських науково-практичних конференціях, читаннях та семінарах: «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, травень 2022), «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, травень 2022,

2023 рр.); «Вдосконалення правового регулювання: погляд молодих науковців» (м. Івано-Франківськ, травень 2024).

Публікації. Результати дисертації відображено у 8 наукових публікаціях, з яких 3 наукові статті у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук, 3 тез доповідей на науково-практичних конференціях та 2 наукові статті, що додатково відображають результати дисертації.

Структура дисертації зумовлена метою, предметом та завданнями дослідження. Дисертація складається із переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які включають у собі дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 213 сторінок, з яких основний текст – 174 сторінки, список використаних джерел (165 найменувань) – 20 сторінок, додатки – 2 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКІНЧЕНУ ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

1.1. Стан наукових досліджень незакінченої злочинної діяльності з позицій кримінального права та кримінально-правової політики

Напевно тільки в ідеально-утопічних умовах можна уявити собі кримінальне правопорушення, яке не розтягнене в часі, тобто вчиняється одномоментно. На практиці кожне кримінальне правопорушення має свій особливий розвиток в часово-просторовому та суб'єктивно-об'єктивному вимірах. Звичайно, часовий проміжок діяння може бути надзвичайно різноманітним: від декількох секунд до декількох років. Але в будь-якому випадку наука кримінального права, як і наука кримінально-правової політики не може обійти питань, пов'язаних з початком і припиненням кримінального правопорушення, адже цілком зрозумілим є той факт, що кримінально-правове реагування буде різним, в першу чергу, через різне часове заглиблення кожного окремого злочинця у виконання власного злочинного наміру.

Питанням вивчення різних проявів часового розвитку кримінального правопорушення приділена доволі широка увага.

Наприклад, різні аспекти стадій вчинення злочину були предметом детального вивчення у дисертаціях та монографічних дослідженнях В. М. Бурдіна [10], І. Ю. Вакули [11], М. Д. Дякур [24], А. В. Горностай [16], Н. В. Маслак [69], В. П. Тихого [96], А. В. Шевчука [122], Л. С. Щутяка [125] та ін., визначенням моменту закінченого злочину займалася Т. М. Данилюк [21]. А ще безліч наукових статей, тез виступів на конференціях чи інших публікацій. Та й в принципі, у кожному підручнику чи навчальному посібнику

з Загальної частини кримінального права завжди піднімаються ті чи інші питання щодо незакінченого злочину чи стадій вчинення злочину.

Ці та й інші вчені детально проаналізували перелік проблем, які вже вирішені в науці, або які, можливо, вирішені, частково, і які ще потребують свого вирішення. В роботах детально проаналізовано і процитовано думки величезної кількості науковців, які в різні часи досліджували це явище. Як слушно вказує Н. В. Маслак, «...відносно як готування, так і замаху на злочин в науковій літературі були довгий час поширені визначення їх не тільки як «видів незакінченого злочину» чи «стадій вчинення злочину», а й як «ступенів здійснення злочинної волі зовні», «стадій злочину», «стадій попередньої злочинної діяльності», «розпочатого злочину», «припиненого злочину» тощо. Така термінологічна різноманітність змушує замислитись над тим, яке значення мають всі вищеназвані терміни...» [68, с. 22]. Детальне вивчення термінології, поняття, ознак, особливостей кваліфікації готування чи замаху на злочин не входить до основного предмету цікавості кримінально-правової політики у відповідній сфері, адже названі явища являються, скоріш, предметом чисто кримінально-правових розвідок.

Відтак, абсолютно віддаючи належне всім дослідженням, які пов'язані з окремими стадіями вчинення злочину чи з незакінченим злочином, дозволимо собі сконцентрувати увагу на тих питаннях, які підняті дослідниками у вказаних та деяких інших кримінально-правових дослідженнях, і які дозволять окреслити поле прикладення зусиль саме кримінально-правової політики у відповідній сфері. Якщо звернутися до праць П. Л. Фріса, то і цьому контексті (щодо структури кримінально-правової політики і виділення її сфер) вчений послуговується терміном «*інтерес*», вважаючи, що «...саме інтерес є тим фундаментом на підставі якого здійснюється виділення та внутрішня структуризація політики у сфері боротьби із злочинністю...» [107, с. 53-54]. Так, у зазначеній публікації мова йде про інтерес в політиці в сфері боротьби зі злочинністю, однак не треба забувати, що кримінально-правова політика є її

невід'ємною складовою, тому і її структуризація повинна відбуватися на основі відповідного інтересу. Детальніше про це буде йти мова в наступному підрозділі.

Першою дисертацією після прийняття Кримінального кодексу було дослідження А. В. Шевчука «Стадії вчинення злочину» [122]. В цій роботі автор висловлює доволі неоднозначну позицію щодо розуміння стадій. Спочатку він зазначає, що стадії вчинення злочину – це сукупність етапів злочину, що мають самостійне юридичне значення, які він проходить ступенево в своєму розвитку по висхідній від моменту задуму або підготовчих дій до моменту реалізації злочинного наміру, тобто до моменту вчинення злочину з формальним складом або до моменту настання суспільно небезпечних наслідків, що вказані у законі, для матеріальних складів [122, с. 99]. Тим самим А. В. Шевчук включає у стадії всі етапи, починаючи від моменту задуму і закінчуючи моментом вчинення злочину чи моментом настання суспільно-небезпечних наслідків. Проте далі автор зазначає, що умисна злочинна діяльність, як передбачено в законі, проходить в три етапи, і, відповідно розрізняють три стадії злочинної діяльності: готування до вчинення злочину, замах на вчинення злочину, закінчений злочин [122, с. 99], що, очевидно, суперечить попередньому підходу.

Крім того, варто відмітити, що на думку А. В. Шевчука, перші дві стадії (готування та замах) в теорії кримінального права прийнято об'єднувати поняттям «попередня або незакінчена злочинна діяльність», оскільки вони мають місце до закінчення злочину, тобто передують його вчиненню і здійснюються не як самоціль, а для успішного його завершення [122, с. 100]. Не заперечуючи, навіть, навпаки, всесторонньо підтримуючи, можливість використання словосполучення «незакінчена злочинна діяльність» (правда, не в тому розумінні, про яке говорить автор) слід звернутися до тексту Кримінального кодексу 2001 року (в його редакції на момент дослідження А. В. Шевчука): в ньому перші дві стадії іменуються не як «незакінчена

злочинна діяльність», а як «незакінчений злочин», що, звичайно, не може розглядатися як одне і те ж.

У 2005 році, досліджуючи проблеми готування до злочину на рівні дисертації, детально торкнулася питань співвідношення понять «стадії вчинення злочину» та «незакінчений злочин» Н. В. Маслак [69].

Дослідниця розглядає стадії злочину як всі можливі етапи реалізації злочинного наміру, які проходить діяння особи у своїй динаміці - від виникнення наміру до етапу переховування слідів злочину після його вчинення. Авторка зазначає, що злочинне діяння може проходити (хоча й не обов'язково) такі стадії як: виникнення наміру, виявлення наміру, готування, замах, закінчений злочин, переховування слідів [70, с.23-36].

При цьому, цілком очевидним є той факт, що кримінально-правове значення мають лише три стадії: готування до злочину, замах на злочин та стадія закінченого злочину, оскільки саме вони об'єктивуються у суспільно-небезпечному діянні і можуть бути підставою для кримінальної відповідальності. Цілком погоджуємося з такою оцінкою Н. В. Маслак, як і з твердженням про те, що всі інші стадії, навіть якщо вони наявні у конкретному злочинному діянні, залишаються поза сферою кримінально-правової оцінки [70, с. 23-36].

Щодо поняття незакінченого злочину, то Н. В. Маслак цілком слушно виходить з того, що незакінчений злочин в Кримінальному кодексі України 2001 року визначається через перелік його видів – готування до злочину та замах на злочин. Однак вона критикує таке законодавче визначення, вважаючи його недосконалим через декілька причин [70, с. 23-36]. По-перше, сутність «незакінченості» полягає в тому, що злочин «не було доведено до кінця» з певних причин, а, по-друге, при готуванні взагалі ще не розпочинається вчинення об'єктивної сторони закінченого злочину, передбаченого статтею Особливої частини, до якого особа готується [70, с. 23-36].

Саме з цих позицій авторка виводить співвідношення понять «стадії вчинення злочину» та «незакінчений злочин», які, на її думку, не є тотожними і означають різні за своїм правовим значенням явища, маючи різне змістовне наповнення. Термін «стадії злочину» характеризує етапи розвитку злочинної діяльності в її динаміці, показуючи послідовність реалізації злочинного наміру, при цьому не всі стадії мають кримінально-правове значення. Натомість «незакінчений злочин» - це юридичне поняття, яке означає припинення злочинної діяльності до моменту завершення злочину з певних причин. І напевно, найважливіший для нашого дослідження висновок Н. В. Маслак полягає в тому, що до незакінченого злочину коректно відносити лише замах, але не готування, бо не може визнаватися незакінченим те, що ще фактично і не почалося [70, с. 23-36].

В цілому підтримуючи таку позицію, варто відмітити, що початок виконання об'єктивної сторони складу відповідного правопорушення, дійсно, слугує розмежувальною лінією між готуванням і замахом на злочин. Але якщо надто категорично підійти до цього питання, може скластися враження, що готування взагалі не має об'єктивної сторони, бо вона ж починається тільки від замаху. Одначе, зрозумілим і непереможним є той факт, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого Кримінальним кодексом України (ч.1 ст.2) [58]. У випадку готування чи замаху незаповнені елементи складу відповідного закінченого правопорушення, у нашому випадку – об'єктивної сторони – заповнюються саме відповідними формами готування чи замаху. Приміром, готування до умисного вбивства теж матиме об'єктивну сторону, у формі, наприклад, підшукування знарядь чи будь-якій іншій формі, передбаченій у ст. 14 [58]. Однак, тут мова йде не про об'єктивну сторону вбивства, як закінченого кримінального правопорушення, а про об'єктивну сторону готування до умисного вбивства, що в цілому буде входити в підставу кримінальної

відповідальності. І в цілому, якщо говорити про підставу кримінальної відповідальності у всіх цих випадках, варто говорити про три різні варіанти об'єктивної сторони, які, зрозуміло, будуть відмінними один від одного: об'єктивна сторона готування до умисного вбивства, об'єктивна сторона замаху на умисне вбивство та об'єктивна сторона умисного вбивства.

Вочевидь, саме це мала на увазі Н. В. Маслак, розглядаючи готування у двох аспектах: як стадію вчинення прямоумисного злочину та як самостійний вид злочину. Готування вважається стадією злочину тоді, коли особа вчинила після нього замах на злочин або закінчений злочин – у такому випадку воно поглинається наступною стадією і не тягне самостійної кримінально-правової оцінки [70, с. 23-36]. У випадку ж припинення діяльності на стадії готування – мова йде про готування як самостійний вид злочину.

Проблеми кримінально-правової кваліфікації та відповідальності за замах на злочин стали предметом дослідження М. Д. Дякур [24]. Авторка розглядає стадії вчинення злочину у двох аспектах. Виходячи з першого, стадії - це теоретичне поняття, яке відображає весь процес вчинення злочину як безперервний розвиток злочинної діяльності від початку до кінця. При цьому злочин проходить певні етапи у просторі і часі. Інший аспект спрямований на законодавче визначення конкретних стадій, на яких злочин може бути перерваний [24, с. 61].

М. Д. Дякур підкреслює, що хоча в кримінальному законі прямо не розкривається зміст терміну «стадія злочину», це поняття має важливе практичне значення і є основою для законодавця при визначенні поняття незакінченого злочину. У зв'язку з цим, авторка підтримує позицію щодо виділення трьох стадій, передбачених в Кримінальному кодексі України: готування до злочину (ст.14 КК); замах на злочин (ст.15 КК); закінчений злочин (ч.1 ст.13 КК), при цьому перші дві стадії (готування та замах) об'єднуються поняттям «незакінчений злочин» [24, с. 62].

Важливо відзначити, що М. Д. Дякур аналізує різні підходи до визначення незакінченого злочину і приходять до висновку, що найбільш вдалою є дефініція, запропонована М. І. Бажановим, Ю. В. Бауліним та ін., на основі якої вона і формулює власне визначення: незакінчений злочин - «це вчинення особою умисного, суспільно небезпечного діяння (дія чи бездіяльність), яке не містить усіх ознак складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК у зв'язку з тим, що злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного» [24, с. 63].

Авторка проводить чітке розмежування між поняттями «стадії вчинення злочину» та «закінчений злочин», хоча і вказує на їх тісний взаємозв'язок. Основні відмінності полягають в тому, що стадії вчинення злочину - це більш широке теоретичне поняття, яке охоплює весь процес злочинної діяльності, включаючи і закінчений злочин, у той час як незакінчений злочин стосується лише перерваних стадій готування та замаху. Крім того, стадії злочину можуть переростати одна в одну при доведенні злочину до кінця, утворюючи в результаті закінчений злочин, а незакінчений злочин характеризується саме перериванням цього процесу [24, с. 60].

Для подолання термінологічних розбіжностей, М. Д. Дякур пропонує внести зміни до ч. 2 ст.13 Кримінального кодексу України і викласти її в такій редакції: «Незакінченим злочином визнаються стадії готування до злочину та замаху на злочин» [24, с. 62].

Також не заперечуючи проти такого підходу, варто все ж таки, врахувати, що Кримінальний кодекс України – це систематизований акт. І, даючи до нього певні зміни, треба враховувати й інші його положення. У цьому випадку також слід було б запропонувати й певне рішення щодо ч. 1 ст.13, яка симетричне поняття «закінчений злочин» визначає як «діяння...». У запропонованому авторкою варіанті отримаємо ситуацію, при якій закінчений злочин – це діяння, а незакінчений – це стадії. Такий підхід не видається виваженим для категорій одного рівня.

А. В. Горностай, досліджуючи кримінальну відповідальність за замах на злочин, прямо не встановлює свого бачення співвідношення понять «стадії вчинення злочину», «незакінчений злочин», «закінчений злочин» тощо. Авторка концентрує свою увагу саме на замаху, вважаючи, що законодавче визначення замаху не позбавлено недоліків, і, перш за все, не дає можливості розмежувати замах і готування. На її думку, визначення замаху необхідно вдосконалити, зазначивши, що діяння (дія або бездіяльність) при замаху має бути ознакою об'єктивної сторони складу конкретного злочину, при замаху винна особа вчиняє хоча б частку об'єктивної сторони конкретного злочину. Тому вона пропонує викласти ст. 15 КК України в такій редакції: «Замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, коли розпочинається виконання об'єктивної сторони злочину, але при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі особи» [16, с. 167]. Тим самим вчена підтверджує тезу про те, що відмежування закінченого замаху від незакінченого, а також замаху від незлочинних діянь необхідно проводити за *суб'єктивним* критерієм, а відмежування замаху від готування та закінченого злочину необхідно проводити за *об'єктивним* критерієм [16, с. 101].

Важливими також є і дослідження авторки щодо особливостей замаху при т.зв. «змішаній» бездіяльності [16, с. 42-44] чи змішаній (подвійній) формі вини [16, с. 39].

Л. С. Щутяк розглядає стадії вчинення злочину як певні етапи розвитку умисної злочинної діяльності, які характеризуються специфікою вчинених дій та моментом припинення злочинної поведінки. Він згадує, що в науковій літературі існують різні підходи до визначення кількості та змісту цих стадій. Деякі автори виділяють три стадії - готування до злочину, замах на злочин та закінчений злочин. Інші додають такі етапи як виникнення умислу, виявлення умислу тощо [125, с. 51-52].

Автор слушно зауважує, що хоча в статтях 13-17 Кримінального кодексу України і йдеться саме про стадії злочину, проте законодавець не розкриває безпосередньо зміст цього поняття. В результаті цього виникають розбіжності у розумінні даної категорії. На його думку, найбільш прийнятним є підхід В. П. Тихого [96], згідно з яким стадіями вчинення злочину визнаються готування до злочину, замах на злочин та закінчений злочин [125, с. 52].

При цьому автор вважає, що поняття стадій вчинення злочину має значення, насамперед, для вирішення питання про добровільну відмову від доведення злочину до кінця. Адже відповідно до ст. 17 КК саме на стадіях готування до злочину та замаху на злочин особа може добровільно відмовитися від продовження злочинної діяльності і за певних умов підлягати звільненню від кримінальної відповідальності [125, с. 50].

Під незакінченим злочином автор розуміє такий вид злочину, при якому винна особа з незалежних від її волі обставин не змогла довести його до кінця. До незакінченого злочину він відносить дві його форми - готування до злочину та замах на злочин, які прямо передбачені у ч. 2 ст. 13 КК.

На думку автора, незакінчений злочин характеризується такими ознаками:

а) Незакінчений злочин містить у собі ознаки злочину взагалі як родового поняття, тобто це передбачене КК суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

б) Незакінчений злочин характеризується певними специфічними видовими ознаками - не доведенням злочину до кінця з причин, що не залежали від волі винного [125, с. 53].

За підсумками проведеного аналізу зазначених категорій, автор приходить до висновку, що стадії вчинення злочину та незакінчений злочин - це різні кримінально-правові поняття, які не можна ототожнювати. З цих підстав він вважає непринятною позицію, яку обрала М. Д. Дякур, яка у запронованому нею визначенні поєднала ці два поняття. Дійсно, аргументує

Л. С. Щутяк, незакінчений злочин - це вид злочину, якому притаманні родові ознаки злочину в цілому та видові ознаки, що стосуються його незавершеності, тоді як стадії вчинення злочину - це етапи розвитку злочинної діяльності, які не є окремими видами злочинів, а використовуються для характеристики динамічної сторони злочинної поведінки [125, с. 53].

Разом з тим автор констатує, що питання співвідношення розглянутих понять залишається дискусійним. Це значною мірою зумовлене непослідовністю законодавчих формулювань. Як підсумок автор робить висновок, що найбільш логічним є розуміння готування до злочину та замаху на злочин одночасно 1) як вид незакінченого злочину, 2) як стадій його вчинення. Але для уникнення плутанини слід використовувати поняття виду та стадії окремо й не змішувати їх [125, с. 52-53].

Важливо також відмітити, що Л. С. Щутяк підтримує висловлену в літературі думку про те, що поняття незакінченого злочину та закінченого злочину повністю вичерпують обсяг родового поняття «злочин». Тобто будь-який злочин є або закінченим, або незакінченим [125, с. 52-53].

В. М. Бурдін зазначає, що більшість фахівців під стадіями вчинення злочину розуміє певні взаємопов'язані об'єктивні й суб'єктивні етапи, які проходить злочин у своєму розвитку, кожен з яких характеризується притаманним лише йому рівнем суспільної небезпеки і наближенням до реального заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони [10, с. 37]. Крім того, позиція вчених, які намагаються чітко розмежувати поняття окремих стадій вчинення злочину і види незакінченого злочину, на його думку є недостатньо обґрунтована і має чимало спірних моментів. Підстави для такого розмежування, вважає В. М. Бурдін, відсутні, а тим паче протиставлення, адже при розмежуванні понять «стадії вчинення злочину» і «види незакінченого злочину» створюється помилкове враження про те, що вони являють собою різні за суб'єктивними й об'єктивними характеристиками діяння. З огляду на це, В. М. Бурдін упевнений, що йдеться про одні й ті ж

етапи реалізації злочинного наміру із застереженням, що в деяких випадках його реалізація була перервана, а в інших – отримала подальший розвиток [10, с. 61-66].

Потрібно звернути увагу ще на одну позицію автора. В. М. Бурдін, як і багато інших науковців, зазначає, що в науковій літературі загальноприйнятою є позиція щодо існування трьох стадій вчинення злочину. При цьому дискусійним залишається питання, чи можна вважати закінчений злочин окремою стадією. Автор критикує позицію деяких науковців, які вважають, що закінчений злочин не є стадією, оскільки з моменту заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони припиняється розвиток злочину в часі та просторі. На думку автора, така проблема є надуманою і знаходиться в площині використання термінології. Він аргументує, що закінчення злочину становить собою певний етап розвитку злочину як складного правового, соціального та фізичного явища, який і є певною стадією його розвитку [8, с. 293]. А незакінчений злочин, відповідно, характеризується відсутністю хоча б однієї з ознак складу злочину, передбаченого в Особливій частині кримінального закону.

Стосовно співвідношення понять «стадії вчинення злочину» та незакінчений злочин, варто відмітити, що автор традиційно розглядає ці поняття як взаємопов'язані, але не тотожні. На його думку, стадії вчинення злочину - це певні етапи його розвитку в часі, тоді як незакінчений злочин характеризується відсутністю певних ознак складу закінченого злочину. При цьому В. М. Бурдін наголошує, що не в кожному злочині всі його етапи мають кримінально-правове значення. Наприклад, для злочинів, які вчиняються з необережності та з непрямым умислом, характерним є те, що попередні стадії не є суспільно небезпечними і не мають самостійного кримінально-правового значення, а, відтак, не можуть вважатися закінченими, оскільки законодавець не виділяє незакінчених їх видів [8, с. 293-294]. Така позиція в певній мірі перегукується з вже згаданими дослідженнями А. В. Горностай [16].

Що цікаво, В. М. Бурдін пропонує власний, нетрадиційний, підхід до розуміння цих понять, наголошуючи на необхідності пов'язувати момент закінчення злочину не з наявністю ознак складу злочину, а з остаточним виразом суспільної небезпеки. Він аргументує, що злочин може вважатися закінченим, коли розвиток наміру особи, об'єктивований у діянні, перебуває на такій стадії його реалізації, з якою законодавець пов'язує кінцевий етап заподіяння істотної шкоди або створення реальної загрози її заподіяння об'єкту кримінально-правової охорони [8, с. 302].

І. Ю. Вакула досліджує поняття стадій вчинення злочину та незакінченого злочину з позицій їх співвідношення у кримінальному праві України та Республіки Польща [11], розглядаючи ці поняття з теоретичної та практичної точки зору, аналізуючи їх особливості та взаємозв'язок.

Стадії вчинення злочину авторка розуміє як певні форми злочинного діяння, які відрізняються між собою моментом припинення відповідного посягання. Стадії вчинення злочину охоплюють як закінчену, так і незакінчену злочинну діяльність. До стадій вчинення злочину належать: намір вчинити злочин, готування до злочину, замах на злочин та закінчений злочин. Готування та замах на злочин характеризуються умисними діяннями щодо готування або вчинення злочину і фактом недоведення цього злочину до кінця. Вчена слушно наголошує, що стадії вчинення злочину мають важливе практичне значення лише тоді, коли діяння припинено на стадії готування чи замаху. Коли йдеться про закінчений злочин, то стадії готування та замаху поглинаються і не мають юридичного значення [11, с. 55-56].

Незакінчений злочин, згідно з позицією І. Ю. Вакули, є родовим поняттям, яке об'єднує готування до злочину та замах на злочин. Незакінчений злочин характеризується тим, що злочинна діяльність переривається на одному з етапів готування або замаху на вчинення злочину. Та обставина, що діяння, спрямоване на доведення злочину до кінця, завершується невдачею, утворює специфічні особливості в характері і ступені суспільної небезпечності

діяння, а відтак і особливості у відповідальності за ці діяння порівняно із закінченим злочином такого ж виду. Готування та замах на злочин розглядаються як окремий момент припинення злочинної діяльності, яка є перерваною з причин, що не залежать від волі винної особи [11, с. 53-54].

А співвідношення понять «стадії вчинення злочину» та «незакінчений злочин» І. Ю. Вакула вбачає в тому, що стадії вчинення злочину є загальним поняттям, яке охоплює як закінчений, так і незакінчений злочин. Незакінчений злочин, в свою чергу, є родовим поняттям для готування та замаху на злочин. Авторка зазначає, що інститут стадій вчинення злочину включає в себе незакінчену (готування до злочину, замах на злочин) та закінчену злочинну діяльність [11, с. 56].

Можна наводити ще величезну кількість думок, підходів, позицій, які відображають ті чи інші аспекти розуміння змісту чи співвідношення між поняттями, які мають відношення до незакінченої злочинної діяльності. Однак, вони або дуже схожі з наведеними вище міркуваннями або вже проаналізовані зазначеними авторами. Тому проводити таку деталізацію нема потреби, тим більше, що таке завдання й не стоїть перед цим дослідженням.

Основна ціль вивчення наукового дискурсу – це визначення меж відповідної сфери кримінально-правової політики, або за згаданою позицією П. Л. Фріса [107], визначити її конкретний інтерес щодо даного питання. На основі глибоких досліджень названих та й багатьох інших науковців варто висловити декілька міркувань з цього приводу.

Спочатку спробуємо відкинути ті поняття, які точно не слід використовувати для окреслення меж діяльності (сфери) кримінально-правової політики. Як зазначають О. А. Гритенко та В. В. Томило, у спеціальній літературі щодо незакінченого злочину серед багатьох інших поширеним є поняття «попередня злочинна діяльність». Автори доволі чітко спростовують можливість використання даного терміну у зв'язку з тим, що попередня злочинна діяльність сама по собі випереджає закінчення злочину і

здійснюється для цього, а особа, яка навмисно вчиняє злочин, ніколи не ставить своєю метою обмежитися готуванням до злочину або замахом на нього, а прагне здійснити закінчений злочин. Тому доволі важко назвати попередньою злочинною діяльністю, приміром, замах, при якому вже відбувається злочинна діяльність, принаймні, як початок виконання об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення [19, с. 28].

Якщо ж говорити про стадії вчинення кримінального правопорушення, то це категорія об'єктивного права, навіть, якщо, точніше, кримінального законодавства. Вживаючи словосполучення «стадії кримінального правопорушення» треба опиратися на чинний Кримінальний кодекс України, відповідні статті якого уже виступають формалізованим результатом функціонування кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. З цього приводу В. П. Тихий, з яким, до речі, погоджується абсолютна більшість науковців, зазначає, що статті 13-17 Кримінального кодексу України присвячені стадіям злочину, тому у назві розділу III Загальної частини і застосовується термін «стадії злочину»; Кримінальний кодекс відповідно, визнає злочинними та карними три стадії вчинення злочину: 1) готування до злочину (стаття 14); 2) замах на злочин (стаття 15); 3) закінчений злочин (частина перша статті 13 Кримінального кодексу України) [95, с. 104-105]. Оскільки питання, що вивчаються і вирішуються кримінально-правовою політикою, лежать дещо в іншій площині, аніж нормативні положення кримінального законодавства, використовувати для окреслення відповідної сфери кримінально-правової політики словосполучення «стадії вчинення кримінального правопорушення» видається доволі некоректним. Залишимо його для «чистих» кримінально-правових досліджень.

«Незакінчене кримінальне правопорушення», виходячи не тільки з висловлених вище наукових міркувань, а хоча б із норм Кримінального

кодексу, є ще вужчим поняттям, яке на сьогодні охоплює готування до кримінального правопорушення, та замах на кримінальне правопорушення.

Проте цілком прийнятним для цілей визначення сфери кримінально-правової політики виступає словосполучення «незакінчена злочинна діяльність», тим більше, що майже всі вищеназвані фахівці, які на дисертаційному або монографічному рівні, чи навіть на рівні окремих фахових публікацій, досліджували ті чи інші аспекти стадій вчинення злочину, неодноразово послуговуються цим терміном як узагальнююче поняття.

Наприклад, О.А.Гритенко та В.В.Томило вказують, що «...незважаючи на те, що теоретична розробка проблеми *незакінченої злочинної діяльності* (виділено мною – В.С.) розпочалася ще в ХІХ столітті, зокрема О. Ф. Кістяківським, А. Н. Круглевським, М. Д. Сергієвським, в юридичній науці досі не сформовано єдине розуміння цієї кримінально-правової категорії, і насамперед з позиції точного й однозначного її трактування та застосування в практиці діяльності правоохоронних органів...» [19, с. 28].

І. Ю. Вакула теж вважає, що «...ці етапи характеризуються об'єктивними й суб'єктивними ознаками, встановлення яких необхідне для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за *незакінчену злочинну діяльність* (виділено мною – В.С.)...» [11, с. 53-54]. І далі, про що вже згадувалося, ще чіткіше: «...інститут стадій вчинення злочину – це незакінчена (готування до злочину, замах на злочин) та закінчена злочинна діяльність, де незакінчений злочин є родовим поняттям для готування та замаху, а стадії злочину – загальним поняттям для закінченого та незакінченого злочину» [11, с. 56].

А. В. Шевчук, слушно вважаючи перші дві стадії вчинення злочину (готування та замах) незакінченим злочином, водночас звертає увагу на те, що «...в теорії кримінального права прийнято об'єднувати ці стадії поняттям «попередня або *незакінчена злочинна діяльність*» (виділено мною – В.С.), оскільки вони трапляються до закінчення злочину, тобто передують його

вчиненню і здійснюються не як самоціль, а для успішного його завершення [122, с. 24].

А. В. Горностай, досліджуючи один із підходів, відповідного до якого підставою кримінальної відповідальності за замах на злочин вважається часткове виконання складу злочину, цитує одного з науковців: «...притягнення до відповідальності за *незакінчену злочинну діяльність* (виділено мною – В.С.) має лише ту особливість (у порівнянні із закінченим злочином), що для нього необхідно та достатньо, щоб винний частково виконав склад того або іншого конкретного злочину...» [16, с. 102].

М. Д. Дякур, визнаючи плюралізм думок щодо досліджуваного питання, все ж таки робить певне узагальнення: «...традиційно в наукових дослідженнях *незакінчена злочинна діяльність* (виділено мною – В.С.) пов'язувалась і з стадіями вчинення злочину і у більшості випадків ототожнювалася із готуванням до злочину, замахом на його вчинення і закінченим злочином, хоча існували й інші точки зору...» [24, с. 57].

Л.С.Щутяк теж окреслює певне коло наукових досліджень: «...з цього часу, практично півстоліття, спостерігалось деяке затишся у дослідженні проблематики відповідальності за *незакінчену злочинну діяльність* (виділено мною – В.С.). Хоча і у цей період з'являлися праці з цієї проблематики, щоправда, не такі фундаментальні...» [125, с. 3].

Отож, визначаючи сферу кримінально-правової політики, варто послуговуватися узагальненим терміном «**незакінчена злочинна діяльність**», яка охоплює не тільки нормативно закріплені стадії вчинення кримінального правопорушення, незакінчений злочин та його види, добровільну відмову від доведення злочину до кінця, а багато інших аспектів, які не дістали формального визначення в Кримінальному кодексі України.

Оскільки мова йде все таки про часово-просторовий розвиток кримінального правопорушення, в цілях даного дослідження, також варто все

ж таки визначити початковий і кінцевий момент діяльності правопорушника, з якого вона стає об'єктом цікавості кримінально-правової політики.

З приводу початкового моменту, як видно із висловлених вище позицій, особливих суперечок нема: це виникнення відповідного умислу на вчинення кримінального правопорушення. Так, це не кримінально-каране явище, так, воно належно не об'єктивується у зовнішніх діях правопорушника, однак, ще раз наголосимо, кримінально-правова політика не повинна обмежуватися чинним законодавством, вона повинна шукати і віднаходити шляхи розв'язку запитів, які виникають в процесі її реалізації (детальніше див. праці П. Л. Фріса [99-114], І. В. Козича [49-53]). Тому відкидати дослідження виникнення, формування та виявлення умислу аж ніяк не можна.

Дискусії може викликати кінцева часова межа незакінченої діяльності. Проблема може полягати, по крайній мірі, у двох взаємопов'язаних аспектах. По-перше, якщо говорити про незакінчену злочинну діяльність, то, вочевидь, за нею наступає «закінчена злочинна діяльність». І, по-друге, якщо виділяти «закінчену злочинну діяльність», то треба розмежувати її з поняттям «закінчений злочин», яким оперує Кримінальний кодекс України.

Звернімося знову ж таки до поглядів вищезгаданих фахівців, які тим чи іншим способом торкалися даної проблеми

В. М. Бурдін цілком слушно вважає, що «...закінчення злочину становить собою певний етап розвитку злочину як складного правового, соціального та фізичного явища, який і є певною стадією його розвитку, з якою законодавець пов'язує особливі кримінально-правові наслідки. Справа в тому, що закінчення злочину в кримінально-правову розумінні зовсім не означає того, що це явище взагалі перестає надалі існувати в часі та просторі. Закінчення злочину як певна стадія його розвитку в часі та просторі означає лише те, що саме з цим етапом законодавець пов'язує остаточний вираз суспільної небезпеки як діянням, так і особою, яка його вчинила, а, отже, і відповідні правові наслідки, зокрема, можливість призначення найтяжчого

покарання, передбаченого в санкції статті Особливої частини кримінального закону за відповідний злочин. При цьому це явище може і надалі продовжувати існувати і породжувати безліч наслідків, в тому числі й правових, які вже не матимуть для законодавця кримінально-правового значення, як наступні етапи його розвитку...» [8, с. 293]. Вчений пропонує не змішувати поняття злочину (в сучасному розумінні – кримінального правопорушення), і складу кримінального правопорушення. Відтак, «закінчене кримінальне правопорушення» стосується формалізованої волі законодавця щодо моменту, з якого виникає підстава кримінальної відповідальності. Закінчена злочинна діяльність торкається не складу кримінального правопорушення, а реальної поведінки правопорушника у конкретному часово-просторовому вимірі.

З врахуванням цього, для встановлення лінії розмежування незакінченої та закінченої злочинної діяльності, варто в даному випадку використати пропозиції Т. М. Данилюк, яка вважає, що «...для правильного вирішення питання встановлення моменту закінчення злочину слід розмежовувати нормативний такий момент та фактичний. Причому другий в жодному випадку не може випереджати в часі першого. Окрім цього, перший (нормативний) – має значення для вирішення питання про кваліфікацію дій винного – лише за статтею (частиною статті) Особливої частини КК, чи також з посиланням на відповідну частину ст.ст. 14, 15 КК; другий – для вирішення інших кримінально-правових питань: відмежування співучасті від причетності, встановлення наявності підстав для необхідної оборони тощо. Окрім цього, нормативний момент закінчення злочину визначається конструкцією та способом закріплення складу злочину, визначальні ознаки якого передбачені у статті (частині статті) Особливої частини КК, яка встановлює відповідальність за вчинення такого злочину. Фактичний – моментом реального (фактичного) припинення суспільно небезпечної поведінки (настанням суспільно небезпечного наслідку)» [21, с. 171-172]. Виходячи з

пропозицій авторки, в контексті даного дослідження нормативний момент закінчення слід пов'язувати із закінченням правопорушення в розумінні підстави кримінальної відповідальності, а фактичний – злочинної діяльності в реальних умовах.

В. М. Бурдін, піддаючи незначній критиці висновки Т. М. Данилюк, все ж визнає, що «...бувають випадки, коли у вчинюваному особою діянні можна констатувати наявність всіх ознак складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини кримінального закону, проте злочин фактично ще може тривати в часі, розвиватися, продовжуючи заподіювати шкоду конкретному об'єкту кримінально-правової охорони. Можна навести чимало таких прикладів, проте особливо наочно це проявляється у так званих триваючих злочинах, для яких характерним є безперервне вчинення особою злочинної бездіяльності. Наприклад, особа протягом кількох років незаконно зберігає у себе вдома нарізну вогнепальну зброю. В цих випадках вже в перший же день такого незаконного зберігання можна констатувати в діяннях такої особи склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 263 КК України. Проте це зовсім не означає, що такий злочин в першу ж хвилину першого дня незаконного зберігання зброї буде закінченим, а вже з наступної хвилини розпочнеться знову...» [8, с. 298]. Таких ситуацій, коли формально діяння вже визнається закінченим, а діяльність правопорушника в реальності ще триває, можна навести чимало (розбій, зґвалтування тощо).

Отож, можна зробити висновок, що незакінчена злочинна діяльність з позицій виділення її як інтересу у якості відповідної сфери кримінально-правової політики, в часово-просторовому вимірі охоплює всі (об'єктивні та суб'єктивні) аспекти діяльності правопорушника з моменту виникнення умислу до моменту нормативного завершення відповідного кримінального правопорушення.

1.2. Незакінчена злочинна діяльність як загальна сфера кримінально-правової політики

Звичайно, одним із найважливіших питань при вивченні кримінально-правової політики є проблема її структуризації, виділення відповідних її сфер на основі певних критеріїв чи принципів.

Абсолютно незаперечним є той факт, що кримінально-правова політика вже є певною складовою політики в сфері боротьби зі злочинністю, яка, в свою чергу, входить в загальнодержавну правову політику. Відповідно, варто вказати на певні моменти, які дозволяють виділяти цей ланцюжок.

Як вказує П. Л. Фріс, будь-яка політика, включаючи кримінально-правову, є відображенням інтересів правлячих груп суспільства. Автор підкреслює, що ці інтереси матеріалізуються у відповідних нормативних актах, де визначені певні положення чи процедури, адже в процесі реалізації всієї державної політики чи окремої її складової філософська категорія інтересу трансформується в конкретні правові норми [107, с. 52].

Однак, автор звертає увагу ще на один важливий момент. Саме конкретизований інтерес може слугувати тим узагальнюючим елементом, який дозволяє проводити структуризацію загальнодержавної правової політики. Вчений говорить, що «...інтерес у правовій політиці за своєю структурою теж не є однорідним. Він включає у себе різноманітні інтереси, які пов'язані із досягненням цілей в окремих сферах, які регулюються різними галузями системи національного права. Це дає підстави ставити питання про існування інтересів у сферах державно-правової політики: цивільно-правової політики, адміністративно-правової політики та ін., які являють собою галузі правової політики, що відповідають системі галузей права...» [107, с. 52-53]. Відповідно, у цій системі «...особливе місце займає загальна політика у сфері боротьби із злочинністю, яка являє собою симбіоз кількох галузей правової

політики, що об'єднані одним спільним інтересом – зниженням рівня злочинності у суспільстві...» [107, с. 53].

Виходячи із уже згаданої в попередньому підрозділі тези П. Л. Фріса про те, що саме інтерес може вважатися тим узагальненим критерієм, на основі якого здійснюється виділення та внутрішня структуризація політики у сфері боротьби із злочинністю, варто продовжити ланцюжок і підтвердити висновок автора про те, що всі складові політики в сфері боротьби зі злочинністю (кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна (профілактична) політики) виділяються на основі відповідного інтересу [107, с. 53-55].

І, звичайно, саме категорія інтересу відіграє важливу роль і на рівні внутрішньої диференціації сфер вже кримінально-правової політики, оскільки внаслідок її функціонування¹ відбувається механізм трансформації соціально-політичних інтересів у конкретні правові норми відповідних кримінально-правових інститутів. Виходячи з цього, інтерес слугує основним критерієм для виділення та структурування різних сфер кримінально-правової політики, оскільки він визначає як пріоритетність захисту певних суспільних відносин, так і кримінально-правові способи цього захисту. До речі, П. Л. Фріс саме на основі такого підходу виділив, наприклад, кримінально-правову політику у сфері охорони господарських відносин [102]. Хоча також варто відмітити, що у деяких публікаціях П. Л. Фріс замість сфер виділяє напрямки із фактично синонімічним змістовим наповненням [7 – у співавторстві з В. І. Борисовим; 114 та ін.].

Таким інтересом для даного дослідження виступає категорія *«незакінчена злочинна діяльність»*, межі якої були окреслені в попередньому підрозділі. Отож, можна стверджувати про необхідність виділення окремої

¹ Термін «функціонування кримінально-правової політики» запропонований у працях І. В. Козича. Детальніше див., наприклад, Козич І. В. Кримінально-правова політика: функції та функціонування : монографія Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2020.299 с. [50].

сфери кримінально-правової політики – **кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.**

Спробу виділення окремої сфери кримінально-правової політики (в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства) зробив І. В. Козич. Автор запропонував у якості можливого критерію систематизації кримінально-правової політики використати загальноприйнятий поділ галузі права (як і науки, що вивчає цю галузь) на Загальну та Особливу (спеціальну) частину [53].

У зв'язку з цим автор пропонує виділяти **загально-кримінальні** та **спеціальні** сфери кримінально-правової політики в сфері протидії злочинності, причому загально-кримінальні сфери визначають стратегічні і тактичні напрямки розвитку інститутів кримінально-правових інститутів, які мають вплив на будь-який вид злочинності: насильницьку, корисливу і т.п.) [49, с. 91-92].

Серед загально-кримінальних сфер кримінально-правової політики автор виділяє в т.ч. політику в сфері протидії незакінченій злочинній діяльності [49, с. 92].

Повністю підтримуючи зазначений підхід, все ж таки варто відмітити, що простого поділу Кримінального кодексу на Загальну та Особливу частину явно недостатньо для виділення загальних та спеціальних сфер кримінально-правової політики. Необхідно виробити й інші критерії, за допомогою яких сформовану на базі відповідного інтересу сферу кримінально-правової політики можна буде віднести до числа загальних або спеціальних.

По-перше, збережемо вже означений критерій **відповідності інститутам кримінального права**, згідно з яким загальні сфери кримінально-правової політики відповідають загально-прийнятому виділенню інститутів Загальної частини, а спеціальні – інститутів Особливої частини. Такий підхід дозволяє повністю зберегти системність та ефективність кримінально-

правового регулювання, поєднуючи загальні положення з особливостями боротьби з окремими групами діянь.

Критерій **рівня узагальнення правових рішень** дозволяє до загальних сфер кримінально-правової політики відносити сфери, що стосуються, наприклад, загальних принципів криміналізації діянь, універсальних підходів до визначення відповідальності, загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, системних принципів, правил і процедур призначення покарань тощо, тобто певної групи явищ, які носять загальний характер і поширюються на всі інші сфери кримінально-правової політики. А спеціальні сфери зосереджені на особливостях (де)криміналізації конкретних видів діянь, специфіці санкцій за окремі види кримінальних правопорушень, особливих (спеціальних) умовах звільнення від відповідальності і т.п.

Критерій **узагальнення методів та способів формування й реалізації** дозволяє до загальних віднести сфери, що базуються на фундаментальних принципах кримінального права та загальних тенденціях розвитку кримінально-правової політики, а до спеціальних – сфери, які враховують специфіку конкретного родового чи безпосереднього об'єкта кримінально-правової охорони, особливості механізму заподіяння шкоди певним суспільним відносинам шляхом вчинення конкретної групи діянь

Критерій **взаємозв'язку норм** для загальних сфер кримінально-правової політики передбачає, по крайній мірі, узгодженість загальних інститутів кримінального права з усіма іншими інститутами, в той час як для спеціальних сфер характерним буде вироблення тісних взаємозв'язків норм в межах окремих розділів особливої частини, а також пропорційності санкцій за однорідні злочини чи дотримання системності кваліфікуючих ознак.

Критерій **особливостей правозастосування** для загальних сфер кримінально-правової політики вимагає загального системного підходу до кваліфікації всіх кримінальних правопорушень, в т.ч. принципову узгодженість правових позицій щодо загальних питань, а для спеціальних сфер

- особливості кваліфікації та призначення покарання щодо окремих груп діянь, а також можливі варіанти застосування окремих норм.

Ну і, напевно, найбільш чіткої і важливої критерій - критерій **цільової спрямованості** – визначає, що загальні сфери кримінально-правової політики повинні бути спрямовані на забезпечення єдності функціонування кримінально-правової політики, формування загальних засад відповідальності та створення цілісної системи кримінально-правового впливу (щодо будь-якого діяння). Спеціальні ж сфери спрямовані на захист конкретних суспільних відносин та забезпечення ефективності покарання за конкретні кримінальні правопорушення.

Запропоновані критерії не претендують на унікальність та уніфікованість щодо визначення приналежності певної сфери кримінально-правової політики до загальної чи спеціальної, відображають авторське бачення, яке сформувалося при аналізі спеціалізованої літератури. Їх виділення має на меті спрощення систематизації сфер кримінально-правової політики.

Отож, якщо проаналізувати окреслені критерії, можна зробити чіткий висновок про те, що *кримінально-правова політика в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність* відноситься до *загальних сфер кримінально-правової політики*.

1.3. Складові кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність

Кримінально-правова політика як підсистема політики в сфері зі злочинністю, як і кожна з окремих її сфер (в т.ч. і кримінально-правова політика в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність) має свою власну внутрішню систему, яка формується на основі декількох базових

складових, детально розроблених у вже згаданих працях В. І. Борисова, П. Л. Фріса, І. В. Козича та ін. Варто виділити ці системоутворюючі складники, бо без них важко уявити ефективне функціонування як кримінально-правової політики в цілому, так і кожної з її сфер, зокрема.

1. Рівні кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.

Питання рівнів кримінально-правової політики детально-опрацьовано в публікаціях П. Л. Фріса. У початкових роботах вчений зазначає, що можна виділити декілька рівнів кримінально-правової політики України: доктринальний, програмний, законодавчий, науковий, правовиконавчий та правозастосувальний [114, с.85-86].

Вчений дає коротку характеристику цим рівням, вказуючи, що: *«Доктринальний рівень* передбачає існування державно-політичної доктрини кримінально-правової політики. Як і будь-яка інша політика, кримінально-правова передбачає наявність стратегічного політичного бачення розвитку. Нажаль такої доктрини Україна за роки незалежності не розробила, що як наслідок, викликає відповідну непослідовність в її здійсненні прикладом чого можуть бути відомі зміни у кримінальному законодавстві. *Програмний рівень* тісно пов'язаний із доктринальним і передбачає наявність чітких, як стратегічних, так і тактичних (короткотермінових) планів в галузі доктринальної розробки та регулювання правозастосувальної діяльності в сфері кримінально-правової політики. *Законодавчий рівень* пов'язаний із діяльністю по розробці та прийняттю кримінально-правових актів та директивних (підзаконних) документів, що визначають застосування кримінально-правових норм та інститутів. *Науковий рівень* охоплює розробку концепції кримінально-правової боротьби із злочинністю, яка здійснюється в діяльності науково-дослідних установ та окремих вчених, які розробляють цю проблематику. *Правовиконавчий рівень* – найоб'ємніший, оскільки охоплює сферу дотримання кримінально-правових норм, що здійснюється переважною

більшістю громадян нашої країни. Останній рівень – *правозастосувальний*, пов'язаний із сферою застосування кримінально-правових норм та інститутів правоохоронними та судовими органами. Саме цей рівень кримінально-правової політики перебуває «на поверхні», оскільки найчастіше піддається аналізу як фахівцями так і засобами масової інформації» [114, с.85-86].

В подальших своїх працях П. Л. Фріс дещо модифікує декілька рівнів² та їх змістове наповнення. По-перше, доктринальний рівень отримує більш широку назву доктринальний (концептуальний), а науковий рівень – дещо інше змістове наповнення. Це зумовлено тим, що спочатку вчений розробку концепції кримінально-правової політики відносив до наукового рівня кримінально-правової політики. Згодом же він цілком справедливо переніс питання розробки концепції до доктринального рівня, відповідно його перейменувавши на *доктринальний (концептуальний)*, а в *науковий рівень* натомість включив «...розробку наукових підходів до поняття, змісту, напрямів, принципів та т. ін. кримінально-правової боротьби зі злочинністю, Така розробка здійснюється як науково-дослідними установами, так і окремими вченими, що розробляють цю проблематику [114, с. 146; 112 та ін.].

Дещо по іншому дивиться на цю проблему. І. В. Козич. Він відштовхується від того, що «...академічний тлумачний словник української мови визначає термін “рівень” як “ступінь якості, величина і т.п., досягнуті у чому-небудь” ... Виходячи з цього, слід зауважити, що вживаючи термін “рівень кримінально-правової політики”, ми неодмінно зіткнемося з проблемами: 1) ступеня якості кожного з вказаних рівнів по відношенню до інших; 2) визначення місця кожного рівня у ієрархічній структурі всіх рівнів вказаної підсистеми політики в сфері протидії злочинності. Звичайно, у цьому випадку не зовсім коректно говорити про кращу якість або більш вагомий досягнення кримінально-правової політики, приміром, на законодавчому рівні,

² В деяких публікаціях вони іменуються формами кримінально-правової політики з аналогічним змістом.

по відношенню до доктринального чи правозастосовчого рівнів, і навпаки. Тому термінологічно термін «рівень» більш підходить до територіального критерію поширення кримінальної-правової політики, як-от: кримінально-правова політика на всеукраїнському, регіональному чи локальному рівнях» [51].

Натомість І. В. Козич спочатку пропонує використовувати термін «площини кримінально-правової політики» [51], а згодом – «платформи кримінально-правової політики» [49, с.108]. Вчений вважає, що можна виділити наступні платформи кримінально-правової політики:

«...- *доктринальна платформа* (яка об'єднує виділені П.Л.Фрісом науковий та доктринальний рівні. Суб'єктами в межах у цієї платформи виступають різноманітні інституції та особи, які володіють спеціальними знаннями і навиками у розробці та формуванні теоретичних положень, аналізують проблеми кримінально-правової політики з точки зору науки; формами — монографії, статті, тези, доповіді тощо); - *законодавча платформа* (об'єднує вищезгадані законодавчий та програмний рівні. Суб'єктами у цій платформі виступають певні інституції, наділені конкретними владними чи розпорядчими повноваженнями щодо реалізації тактичних і стратегічних завдань кримінально-правової політики (наприклад, Верховна Рада України при прийнятті змін до Кримінального кодексу України, Конституційний Суд України — в частині прийняття відповідних рішень, що стають частиною закону про кримінальну відповідальність); формами – концепції, програми, закони і т.п.); - *правозастосовча платформа* (суб'єктами являться правоохоронні органи; формами - акти застосування закону про кримінальну відповідальність, приміром, вироки); - *правороз'яснювальна платформа* (до суб'єктів входять Конституційний Суд України в частині тлумачення закону про кримінальну відповідальність» [49, с. 108]. Правовиконавчий рівень, виділений П. Л. Фрісом, вчений не розглядає взагалі, мотивуючи це тим, що на цьому рівні відсутні відповідні суб'єкти кримінально-правової політики [49,

с. 109]. В подальших дослідженнях І. В. Козич доповнює власний перелік ще й виділенням *ідеологічної платформи* кримінально-правової політики [50, с. 73-76]. До речі, П. Л. Фріс активно досліджує проблематику ідеології кримінально-правової політики [106].

Не заперечуючи висловленого І. В. Козичем підходу, все ж таки підтримаємо класифікацію рівнів П. Л. Фріса, з окремими зауваженнями, що стосуються рівнів кримінально-правової політики в цілому, так і безпосередньо кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.

Якщо вести мову про доктринальний (концептуальний), програмний, правовиконавчий та правозастосувальний рівні, то їх наповнення в рамках кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність повністю відповідає тим рисам, які визначені в рамках кримінально-правової політики в цілому. І нічого дивного в цьому немає, бо Концепції та програми кримінально-правової політики (в межах якої можна було б виділити окремі питання щодо незакінченої злочинної діяльності) як не було, так і нема, а правовиконання та правозастосування здійснюються аналогічно, як і у всіх інших сферах кримінально-правової політики.

Законодавчий рівень кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність (в різні часові періоди, в т.ч. в період незалежності України) в контексті діяльності з розробки та прийняття відповідних кримінально-правових актів детально буде проаналізований пізніше, в підрозділі 2.1. даного дослідження.

Щодо наукового рівня, то варто повторитися щодо того, що проблеми стадій вчинення кримінального правопорушення, незакінченого та закінченого кримінального правопорушення, незакінченої злочинної діяльності отримали детальне опрацювання як на дисертаційному чи монографічному рівні, так і на рівні окремих фахових публікацій (основні здобутки наукового рівня кримінально-правової політики в сфері

відповідальності за незакінчену злочинну діяльність проаналізовані в пп.1.1. даної роботи). Однак не варто забувати, що цими роботами, які прямо досліджують окреслені проблеми, науковий рівень досліджуваної сфери кримінально-правової політики не вичерпується. Він включає праці науковців різних поколінь і шкіл. Наприклад, один із видатних вітчизняних науковців Л. С. Белогриць-Котляревський зазначав: «Готування в старій доктрині, особливо німецькій, не відрізнялося від замаху і каралось, як особливий його вид — *entfernter Versuch*, але після видання французького кодексу, завдяки його впливу і ґрунтовним трудам Міттермаєра з цього питання, така відмінність встановилася в теорії та в законодавствах» [6, с. 168].

Також саме на науковому рівні досліджувалися питання готування чи замаху на кримінальне правопорушення крізь призму кримінально-правових заходів та заходів безпеки у кримінальному праві. Вказані питання на доктринальному рівні були предметом дослідження багатьох науковців, зокрема: О. В. Козаченка [48], І. М. Горбачової [15], В. В. Шпіляревич [124]. Та й сам П. Л. Фріс при визначенні обсягу кримінально-правових заходів безпеки вбачає, що «...до цього кола належать також: готування до злочину (за виключенням випадків, коли дії, що його утворюють містять ознаки самостійного складу злочину), замах на злочин, організація злочину (за виключенням випадків керування вчиненням злочину), підбурювання до злочину, втягування у злочинну діяльність, поведінка, яка свідчить, що особа не стала на шлях виправлення (н-д, ст.ст. 78, 79, 83 та ін.) Усі ці діяння передбачають настання відповідальності не за вчинення злочину, а перебування у відповідному небезпечному стані, який свідчить про високу ступінь вірогідності його вчинення й недалекому майбутньому. Основною метою існування у законі про кримінальну відповідальність цих діянь є або недопущення вчинення особою злочину...» [105, с. 36].

Поза межами окреслених П. Л. Фрісом рівнів залишається ще один важливий інтерес кримінально-правової політики – мова йде про підготовку

майбутніх юристів у закладах вищої освіти. З цього приводу дозволимо собі висловити декілька ключових моментів.

В першу чергу, П. Л. Фріс, вивчаючи накопичений досвід і можливі перспективи вузівської підготовки юристів з теорії політики у сфері боротьби зі злочинністю приходять до висновку, що «...положення теорії політики у сфері боротьби із злочинністю повинні розглядатися як важливий елемент концепцій цілісного комплексу учбових дисциплін, необхідних для підготовки юристів і особливо працівників органів внутрішніх справ, як організуюче і спрямовуюче ядро учбових дисциплін кримінально-правового циклу. Новий учбовий курс додасть системність і перспективу всієї сукупності кримінально-правових і управлінських дисциплін, сформує у студентів розуміння правильного співвідношення цілей, задач і засобів правоохоронної діяльності і застосування кримінального законодавства як її складової частини» [111, с. 333-335]. Вивчення питань політики в сфері боротьби зі злочинністю, очевидно, знаходиться в пріоритеті для роботодавців та інших стейкхолдерів (особливо, законодавчих, судових та правоохоронних органів, які поміж, звичайно, безпосередньо кримінально-правових питань, щоденно стикаються з різними складовими кримінально-правової політики).

По-друге, виходячи зі змісту Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки (схваленому Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023) [55], послідовна кримінальна політика (яка у Плані взагалі окреслена як стратегічний пріоритет), пріоритетом у якій є запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого може бути реалізована шляхом:

- 1) Запровадження стратегічного планування у сфері кримінальної політики, що визначатиме міжгалузеві, галузеві та інституційні заходи протидії злочинності, забезпечення захисту особи, суспільства і держави від

можливих посягань із додержанням принципів верховенства права та захисту прав людини.

2) Розвитку спроможності системи органів правопорядку та прокуратури брати участь у формуванні кримінальної політики і здійсненні моніторингу її реалізації [55].

Очевидно, що ефективна реалізація і першого, і другого напрямку є неможливим без належної підготовки фахівців, які не тільки будуть мати знання щодо формування кримінальної політики, її планування і моніторингу, а й володітимуть достатніми вміннями та навиками такої діяльності. Для цього потрібно ввести відповідні освітні компоненти у підготовку відповідних фахівців у галузі права чи правоохоронної діяльності.

Наведені аргументи, безумовно, свідчать про необхідність виділення окремого **академічного рівня кримінально правової політики**, в рамках якого повинні вирішуватися проблеми підготовки відповідних фахівців у закладах вищої освіти.

Крім того, не треба забувати, що Наказом Міністерства освіти і науки України від 08.10.2021 № 1076 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 11.04.2024 № 503) затверджено Програму єдиного державного кваліфікаційного іспиту за спеціальностями 081 право та 293 міжнародне право на другому (магістерському) рівні вищої освіти [75]. Виходячи із Програми, для успішного складання ЄДКІ майбутній магістр права має володіти компетентностями, які формуються під час вивчення комплексу дисциплін загальної підготовки, професійної підготовки та вибіркового дисциплін, упродовж всього нормативного терміну навчання [75], при цьому Програма ЄДКІ містить перелік розділів/тем, що стосуються професійної діяльності магістра права. Для кожного змістового розділу/теми зазначено найвищий когнітивний рівень, на якому має бути засвоєно відповідний розділ та тему.

Щодо кримінального права, в програмі виділені такі теми як «Призначення покарання та застосування інших заходів кримінально-правового впливу», «Злочини проти основ національної безпеки», «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи», «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи», «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності особи», «Кримінальні правопорушення проти власності», «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки», «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності», «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [75].

Як бачимо, спеціальної теми, присвяченої проблемам кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, в програмі нема. Але, звернімо увагу на те, що Міністерство освіти і науки України опублікувало Приклади тестових завдань для ЄДКІ за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право» [85].

Серед ситуаційних задач міститься й наступна:

«Особа ромської національності – громадянин М. проживав разом із Б. у цивільному шлюбі. Коли Б. завагітніла, М., вважаючи, що він не є батьком майбутньої дитини, вимагав від неї, щоб вона залишила його квартиру та повернулась до своєї родини. Після того, як Б. залишила дім М., вона повідомила йому, що звернеться до своїх родичів, аби вони вбили його, оскільки він її тяжко образив.

Усвідомлюючи те, що Б. здійснить свій намір, М. вирішив її вбити. Для цього він простежив, як вона зайшла до будинку, де мешкала. Пізніше у вікні дому він побачив жіночий силует, і, вважаючи, що це Б., здійснив постріл із мисливського карабіну. У подальшому було встановлено, що М. вбив матір особи Б.

Щодо даного кримінального правопорушення були внесені відомості до ЄРДР та розпочалося досудове розслідування, а до М. було обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, оскільки у сторони обвинувачення були наявні докази того, що М. може переховуватися від слідства.

Під час перебування у СІЗО М. звернувся до слідчого судді щодо факту сильного побиття його працівниками СІЗО задля визнання М своєї вини. Слідчий суддя своєю ухвалою відмовив у розгляді клопотання та призначенні судовомедичної експертизи М. з формальних причин без належного обґрунтування, при цьому під час судового засідання слідчий суддя неодноразово зневажливо звертався до підозрюваного через його національність. М. звернувся до ЄСПЛ щодо порушення його прав під час тримання під вартою» [85].

Два з одинадцяти тестових завдань до цієї ситуації виглядають наступним чином:

«3) Як слід кваліфікувати дії Б.?

а) Погроза вбивством (ч. 1 ст. 129 КК України).

б) В діях Б. відсутній склад кримінального правопорушення.

в) Готування до умисного вбивства на замовлення (ч. 1 ст. 14, п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України).

г) Готування до умисного вбивства (ч. 1 ст. 14, ч. 1 ст. 115 КК України).

4) Як слід кваліфікувати дії М.?

а) Замах на умисне вбивство жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (ч. 2 ст. 15, п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України).

б) Замах на умисне вбивство жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, та умисне вбивство особи (ч. 2 ст. 15, п. 2 ч. 2 ст. 115; ч. 1 ст. 115 КК України).

в) Замах на умисне вбивство жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, та вбивство, вчинене через необережність (ч. 2 ст. 15, п. 2 ч. 2 ст. 115; ч. 1 ст. 119 КК України).

г) *Замах на умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони та умисне вбивство особи (ч. 2 ст. 15, ст. 118; ч. 1 ст. 115 КК України)*» [85].

Як бачимо, питання готування на кримінальне правопорушення чи замаху на нього не залишилися поза пильною увагою Міністерства освіти науки України, принаймні на етапі підготовки здобувачів вищої освіти до Єдиного державного кваліфікаційного іспиту. Цей факт свідчить про те, що у ході реалізації кримінально-правової політики на академічному рівні, питання кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність займають належне місце. Вивчення питань незакінченої злочинної діяльності та проблем кримінальної відповідальності за неї в обов'язковому порядку повинні входити до складу відповідних освітніх компонентів всіх освітніх програм, що здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право».

2. Суб'єкти кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність

Питання переліку суб'єктів кримінально-правової політики в цілому та її окремих сфер вже вирішене в сучасній науці і, фактично, не викликає дискусій. П. Л. Фріс з цього приводу вказує, що «...рівнева диференціація кримінально-правової політики дозволяє виділити суб'єкти кримінально-правової політики. До них належать:

Верховна Рада України;

Президент України;

Конституційний Суд України;

Верховний Суд України.

В якості учасників кримінально-правової політики виступають:

суди загальної юрисдикції;

правоохоронні органи (прокуратура, МВС, СБУ, органи податкової міліції, органи Державного департаменту виконання покарань та ін.);

громадяни (як при виконанні ними кримінально-правових приписів, так і у випадках притягнення їх до кримінальної відповідальності за порушення норм КК)» [114, с. 86].

І. В. Козич за критерієм функціональних ролей групує їх як суб'єкти творення (формування) та суб'єкти реалізації кримінально-правової політики [52, с. 161]. Причому, «...деяких суб'єктів, які є суб'єктами законодавчої ініціативи, можна об'єднати у т.зв. групу суб'єктів прямого нормотворення. Всі інші суб'єкти, які реалізують свої повноваження щодо розробки проектів не напряму, а шляхом їх подання суб'єктам законодавчої ініціативи, варто об'єднати в групу суб'єктів опосередкованого нормотворення» [52, с. 264-266 та ін.].

Також варто звернути увагу й на ще одне уточнення автора: «...на основі диференціації суб'єктів кримінально-правової політики на суб'єктів творення та суб'єктів реалізації обґрунтовано, що кримінально-правова політика підкоряється загальним законам і принципам політичного управління і функціонує з врахуванням горизонтальних (координаційних) та вертикальних (субординаційних) відносин «влада» – «підпорядкування». При цьому ... для суб'єктів творення кримінально-правової політики більш характерними є координаційні відносини, а для суб'єктів реалізації – субординаційні відносини» [52, с. 370].

Перелік суб'єктів кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність повністю охоплюється зазначеними позиціями, тому не потребує подальшої деталізації.

3. Методи кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність

За загальним правилом, виробленим П. Л. Фрісом, «...Методи здійснення кримінально-правової політики у своїй сукупності можуть бути диференційовані на *основні* та *приватні*. До основних методів належать *криміналізація* і *декриміналізація* та *пеналізація* і *депеналізація*. *Приватні*

методи витікають з основних, деталізують їх, вирішують відповідні завдання без застосування основних методів, перебуваючи при цьому у їх «руслі». Вони застосовуються індивідуально на рівні окремої особи і вирішують завдання декриміналізації або депеналізації, не змінюючи фундаментальних оцінок тієї чи іншої криміналізованої поведінки. Так, до приватних методів можуть бути віднесені окремі інститути кримінального права – інститут обмеження сфери дії кримінального закону, інститут звільнення від кримінальної відповідальності, інститут звільнення від відбування покарання та ін.» [детальніше див. 101]. Ці загальні основні методи торкаються й кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.

Однак, слід вивчити й інший підхід. І. В. Козич вважає, що, окрім цих загальновідомих методів кримінально-правової політики, необхідно також звернути увагу на «... поступове зміщення акцентів кримінально-правового впливу, адже останнім часом у кримінально-правовій політиці встановлюються не лише **імперативні**, а й **диспозитивні** методи регулювання відповідних відносин» [52, с.345-346].

Застосування цих двох методів також можна простежити в рамках кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.

Імперативний метод, як стверджують П. Л. Фріс, І. В. Козич та Е. М. Гануляк, вбачається в застосуванні інституту обмеження дії закону про кримінальну відповідальність [100]. Дійсно, «...до осіб, які також можуть в тих чи інших варіантах підпадати під дію інституту обмеження дії кримінального закону, можна відносити ... особи, що вчинили готування до злочину невеликої тяжкості» [100, с. 149-150], адже саме така імперативна норма закріплена в ч. 2 ст.14 Кримінального кодексу України. Щоправда, в сьогоднішній редакції «Готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини цього Кодексу передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання,

не тягне за собою кримінальної відповідальності» [58] вона дещо відрізняється від наведеної цитати, але це абсолютно не міняє її змістового наповнення щодо реалізації, власне, імперативного методу.

А *диспозитивний* метод, безумовно, яскраво проявляється в інституті добровільної відмови. Очевидно, вихідною точкою тут є ознака добровільності, тобто прийняття відповідного рішення про припинення незакінченої злочинної діяльності за власною волею, що є типовим саме для диспозитивного методу правового регулювання.

Отже, для кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність характерним є застосування як імперативних так і диспозитивних методів кримінально-правового регулювання.

4. Джерела кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність

Перелік джерел кримінально-правової політики теж вже отримав належну розробку в рамках наукових досліджень. Звернемо увагу на базові підходи щодо цього питання.

За загальним правилом, сформульованим знову ж таки, у працях П.Л.Фріса, «...джерелами кримінального права в Україні виступають: Конституція України як концептуальна база всього законодавства України, в тому числі кримінального законодавства; Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.; укладені та ратифіковані Україною міжнародні договори, що містять основні засади, які визначають права людини і громадянина, загальні засади боротьби зі злочинністю, а також міжнародні договори, що містять кримінально-правові норми, які імplementовані в національне кримінальне законодавство; Рішення Конституційного Суду України у випадку визнання ним неконституційності кримінально-правових законів...» [113, с. 447].

Дещо уточнену позицію займає І. В. Козич. Вчений, безумовно, погоджується з тим, що «...традиційно, серед джерел називаються конституції (конституційні акти), нормативно-правові акти, міжнародні договори тощо.

Фактично їх перелік зводиться до переліку притаманних для даної правової системи чи історичної епохи джерел (форм) права. Однак в окремих публікаціях наголошується на тому, що не можна вичерпувати джерела кримінально-правової політики тільки нормативно-правовими актами» [52, с. 46]. І. В. Козич звертає також увагу на те, що деякі автори (зокрема Е. М. Гануляк [14], К. Б. Марисюк [67, с. 76-78] та ін.) відносять до джерел кримінально-правової політики й інші складові, зокрема, історико-правовий досвід [52, С. 46].

Р. Л. Максимович вважає, що майбутній кримінальний закон має базуватися історичних традиціях, позитивному зарубіжному досвіді, доктринальних положеннях, які підтримуються більшістю сучасних українських науковців, позиції судової практики, яка не викликає суперечок та одностайно схвалюється, а також рішеннях Європейського суду з прав людини [66, с. 78].

П. Л. Фріс, говорячи про кримінально-правову політику, дещо розширює окреслені ним раніше її джерела, не обмежуючись виключно межами національної кримінально-правової політики і вітчизняного законодавства. Розглядаючи проблему наступності кримінально-правової політики, він задається питанням «чи слід розглядати це питання більш широко, включаючи у поняття наступності запозичення доктринальних положень та практики притаманних кримінально-правовій політиці інших держав (навіть тих у яких діє інша система права), та міжнародних організацій» і тут же дає на нього відповідь: «...вбачається, що таке розширене розуміння наступності є абсолютно допустимим. Рецепція кримінально-правової політики як форма наступності, особливо в умовах євроінтеграції України, обрання шляху у Співдружність Європейських країн та у НАТО, є не тільки допустимою, а і абсолютно необхідною» [110, с. 56-57].

Отож, як бачимо, перелік джерел кримінально-правової політики зазнав певних еволюційних змін. Тому підходи до такого переліку повинні бути переосмислені.

Згідно ч. 1 ст. 17 Закону України «Про інформацію», правовою інформацією вважаються будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо [30]. А в ч.2 цієї статті зазначено, що джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення медіа, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань [30].

Маємо абсолютно законні підстави використати такий підхід при класифікації джерел кримінально-правової політики. Відповідно, традиційний перелік джерел (форм) права варто виділити в перелік **нормативних джерел** кримінально-правової політики. Всі інші джерела треба виокремити в перелік **ненормативних джерел** кримінально-правової політики. До них відносяться:

- 1) Історико-правові дослідження. Тут варто зазначити, що в цю групу можна віднести як «чистий» історичний досвід (згадується у вищезгаданих працях К. Б. Марисюка, Е. М. Гануляка та ін.), що базується на вивченні джерел права відповідного часового періоду, так і наукові погляди в рамках політико-правових вчень. Останнє твердження, з яким варто погодитися, аргументував І. В. Козич, вказуючи, що «...кримінально-правова політика є складним динамічним утворенням, яке, очевидно, повинне враховувати історичні надбання не лише в контексті відповідних нормативно-правових актів, які діяли у визначений період, але й певних політико-правових вчень, що в тій чи іншій мірі відображають різноманітні

погляди на кримінально-правову політику та її функціонування у відповідних історичних умовах...[52, с. 369].

- 2) Зарубіжний досвід. Це джерело кримінально-правової політики не викликає заперечень в науковців. Єдиний нюанс полягає в тому, що у випадку проведення конкретних досліджень кримінально-правової політики, в яких потрібне застосування досвіду інших держав, авторам потрібно визначати критерії вибору держав для аналізу. Точковий і безсистемний вибір законодавства тільки окремих держав, не дасть очікуваного результату.
- 3) Судова практика та практика ЄСПЛ. Теж абсолютно зрозуміла позиція, достатньо висвітлена у спеціалізованій літературі.

Отож, кримінально-правова політика в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність об'єднує в собі як *нормативні*, так і *ненормативні* джерела кримінально-правової політики. Нормативні джерела дуже широко опрацьовані у наукових розвідках, тому не вбачається потреби в рамках даного дослідження аналізувати чинне законодавство, присвячене регулюванню проблем кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.

Зовсім по іншому слід ставитися до ненормативних джерел досліджуваної сфери кримінально-правової політики. Звісно, не буде коректним стверджувати, що ці питання є недослідженими чи малодослідженими. Всі перелічені види ненормативних джерел кримінально-правової політики отримали свою оцінку у наукових дослідженнях. Однак, зазвичай, вони вивчалися в цілях кримінального права як галузі, з метою виявлення відповідних недоліків правотворення чи правозастосування. У даному дослідженні мова йде про ненормативні джерела з ухилом на їх дослідження саме з позицій кримінально-правової політики, з метою вироблення відповідних запитів, вирішення яких може бути як позитивним, так і негативним. А основна відмінність полягає в тому, що у кримінально-

правових дослідженнях акцент все-таки на удосконаленні законодавства, в той час як дослідження відповідної сфери кримінально-правової політики спрямовані на зростання її ефективності, причому не тільки шляхом внесення змін в чинний Кримінальний кодекс. Саме тому в наступному розділі роботи буде проведено огляд ненормативних джерел (історичний досвід, зарубіжний досвід, судова практика та практика ЄСПЛ) кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.

РОЗДІЛ 2. НЕНОРМАТИВНІ ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКІНЧЕНУ ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

2.1. Історико-правові дослідження як джерело кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність

Як справедливо стверджує П. Л. Фріс, система кримінального законодавства формувалася протягом тривалого часу, століттями, постійно удосконалюючись і поглиблюючись, кримінальне право досягло того стану, який ми спостерігаємо сьогодні [109, с. 36]. Вторує йому й Е. Л. Стрельцов, вказуючи, що певні традиції, яка має відповідна наука, певний науковий досвід, якій в ній вже накопичений, розумність при проведенні досліджень ще раз показує, що така наука завжди має послідовність та наступність в своєму розвитку [92, с.259].

М. П. Чубинський підкреслював, що вивчення юридичної сторони злочину та покарання дає сувору та ясну систематизацію матеріалу, що міститься у кримінальному законодавстві, формулює ряд загальних принципів, що впливають із нього, виробляє технічні заходи, висвітлює сучасний стан та історичну перспективу окремих інститутів, і, таким чином, сприяє зміцненню правосуддя і законності [121, с. 15], а О. Ф. Кістяківський зазначав, що «тільки історія може дати пояснення причин як сучасного стану кримінального права, так і стану його в попередні періоди» [45, с. 10].

Сучасні наукові дослідження окремих норм чи інститутів кримінального права зазвичай включають у себе окремі розділи щодо історико-правового досвіду регулювання того чи іншого діяння чи групи діянь. Аргументуючи

важливість історичного методу в сучасних кримінально-правових дослідженнях, С. Ф. Денисов та М. В. Пузиревський слушно зазначають, що «...простеживши походження відомих кримінально-правових інститутів, категорій і норм, дослідник дізнається про саме ті причини й умови, що їх породили, та, які впливали на їхній безпосередній розвиток. Знаючи це, він має можливість надати оцінку їхньому сучасному значенню, інакше кажучи, він одержує можливість вирішити, чи повинні даний інститут або кримінально-правова норма бути збережені, або, навпаки, вони повинні поступитися місцем іншим, оскільки втратили свою актуальність внаслідок зміни умов розвитку сучасного суспільства. Під час безпосереднього вирішення питання про те, які ж саме повинні бути нові положення закону про кримінальну відповідальність, вивчення досвіду минулих поколінь буде, знову таки, незамінним керівництвом і дороговказувачем. А отже, задля розуміння, оцінки і критичного аналізу закону про кримінальну відповідальність необхідно знати його історію; інакше всі судження про нього будуть позбавлені достатньої підстави» [23, с. 81-82].

У зв'язку з цим, автори взагалі наполягають на виокремленні *історичного (генетичного) методу* як одного з основних методів наукового пошуку у кримінально-правовій науці, який розкриває переважно ті генетичні зв'язки і відносини об'єкта правової дійсності, що розвивається, конкретні умови його становлення та історичного розвитку [23, с. 80].

Підтримує таку позицію і О. В. Харитонова, яка наголошує, що призначення історичного (генетичного) методу наукового пізнання також може бути деталізовано виділенням наступних конкретних завдань:

1) більш повного, усебічного, глибокого осмислення існуючих кримінально-правових понять, їхнього місця і ролі в науці за допомогою зв'язку сьогодення з минулим;

2) оцінки накопичених знань з погляду визначення перспектив розвитку науки;

3) привнесення в науку кримінального права нових знань, що збагачують вже існуючі в ній поняття, сприяють виникненню і розвитку нових понять, категорій, концепцій [116, с. 28].

І це не дивно, бо як зазначає Н. Ю. Цвіркун, навіть для констатації соціальної обумовленості будь-якої кримінально-правової норми слід враховувати її відповідність історичним традиціям або змінам в умовах життя суспільства, а детальний аналіз історичного досвіду дозволяє пояснити необхідність існування норм, що довели свою ефективність протягом часу, а також обґрунтувати неприпустимість включення у законодавство положень, які іспиту часом не витримали [118, с. 217].

У цьому контексті варто звернути увагу на деякі питання, що стосуються історичного розвитку кримінального права та кримінально-правової політики в цілому та відповідних їх інститутів чи сфер, зокрема.

О. В. Євдокімова, говорячи про еволюцію кримінального права, невід'ємним супутником його еволюційних трансформацій вважає *наступність*, яка полягає у переході позитивного досвіду з одного етапу розвитку права на інший, причому це не механічне перенесення того чи іншого правового явища між етапами еволюції, а навпаки, вона дозволяє адаптувати правові норми, що вже виникли і довели свою ефективність у процесі їх застосування, до нових вимог сьогодення, зберігаючи при цьому їх основний зміст. Вчена зазначає, що наступність сприяє тісній інтеграції компонентів правової системи, збереженню цілісності при трансформації її матерії, тим самим забезпечує життєдіяльність кримінального права, його здатність вирішувати поставлені перед ним завдання [26, с. 202-203].

Ю. В. Баулін у Великій українській юридичній енциклопедії наступність у кримінальному праві розглядає як явище і процес, який «з'єднує минуле, сьогодення і майбутнє, вводить в життя нового покоління вже апробовані часом досягнення у цій галузі права. Водночас, хоча новації і звернені в

майбутнє, їх сила – у зв'язку з минулим та опорі на національні традиції та звичаї, що є засторогою від необачного копіювання іноземного права» [4].

Вчений цілком слушно уточнює, що наступність – це такий зв'язок між 2-ма законами, які встановлюють злочинність і караність діяння та інші його кримінально-правові наслідки, за якого в новому нормативному акті зберігаються основні ознаки, що визначають змістовну і формальну характеристику попереднього кримінального закону. Ці ознаки виступають елементами наступності, тобто тими частками, які в сукупності дозволяють зробити висновок про наявність чи відсутність зв'язку між раніше діючими і новими законами [4].

А. В. Горностай, підтримуючи позицію Ю. В. Бауліна, вказує, що наступність у праві об'єднує та пов'язує три складові - минуле, сьогодення та майбутнє: минуле є втіленням накопиченого досвіду та практики застосування закону, майбутнє є формуванням цілей та потреб у перспективі його розвитку. Вчена обережно зазначає, що дуже часто у кримінальному праві сьогодення вступає в конфронтацію з минулим, адже динамічний розвиток кримінального законодавства прагне майбутнього, керується уявленнями про перспективу як метою в сьогоденні, і щоразу по-новому застосовує правовий досвід минулого для досягнення цієї мети, який є важливим компонентом вдосконалення закону про кримінальну відповідальність [18, с. 211].

Д. О. Балобанова стверджує, що «запорукою належного рівня правового регулювання суспільних відносин, що виникають, та, відповідно, їх охорони засобами кримінального права є не лише створення нових правових норм, а й певна наступність, запозичення того найкращого, що вже було створено й довело своє право на існування під час тривалого апробування. Подібний висновок свідчить про існування спадкоємних зв'язків, що передбачає необхідність звернення до їх вивчення» [3, с.180-184].

В. М. Киричко під наступністю в кримінальному праві розуміє збереження і розвиток певних ідей, теорій, положень, норм, структур, систем,

функцій, які з'явилися або почали розвиватися в минулому, але зберігають своє важливе кримінально-правове і соціальне значення. Автор вважає, що дотримання наступності дозволяє акумулювати знання і позитивний досвід попередників і на цій основі розвивати кримінальне право в прогресивному напрямку, передбачати можливість настання негативних соціальних наслідків, подібних тим, які мали місце в минулому, і своєчасно запобігати їх настанню [44, с. 118-119].

З цього приводу Д. С. Азаров вважає, що наступність як збереження і відтворення апробованих підходів завжди пов'язана із оцінкою тих чи тих приписів старого закону, адже навряд чи хтось буде відстоювати збереження положень, які у минулому було визнано невдалими [1, с. 69-70]. Однак, водночас, автор застерігає, що «прагнення забезпечити наступність як самостійної цінності з одного боку може призвести до блокування модернізації кримінального законодавства, а з іншого – до викривлення гарних ідей, їх деформацію заради збереження status quo. Так, наприклад, сталося із кримінальною відповідальністю юридичних осіб, яка перетворилася у заходи кримінально-правового характеру. Водночас кримінальний закон досі містить такі рудимент, як звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки, та приховує можливість «карати» дітей під виглядом примусових заходів виховного характеру (йдеться, зокрема про їх направлення до спеціальних навчально-виховних установ) [1, с. 70].

Тому, Д. С. Азаров пропонує, щоб замість забезпечення наступності краще дбати про сталість розвитку кримінального законодавства і права загалом; такий розвиток має бути поступовим і планомірним, позбавленим різких стрибків чи перекосів. Водночас, автор формулює відповідні умови сталого розвитку: по-перше, сталість має проявлятися у тому, що фундаментальні принципи права залишаються непорушними, а законотворення та судочинство орієнтується на права людини, і, по-друге, розвиток кримінального законодавства має бути підкорений певній ідеї,

єдиним концептуальним засадам, які своєю чергою визначали би зміст політики держави у сфері протидії кримінальним правопорушенням [1, с. 710].

В. О. Навроцький не пов'язує наступність із позитивною оцінкою певних, збережених у новому законі конкретно визначених положень. Він розглядає наступність в кримінальному законодавстві як зв'язок між двома законами, що встановлюють злочинність і караність діяння та інші його кримінально-правові наслідки, при якому в новому нормативному акті зберігаються основні ознаки, які визначають змістовну та формальну характеристику кримінального закону [73, с. 29].

Однак, пізніше науковець дещо змінив свою позицію. Він зауважив, що «...вихідними положеннями для оцінки наступності в кримінальному праві мають бути філософські положення про рух та розвиток. Якщо коротко, то вони зводяться до того, що накопичення кількісних змін веде до якісного стрибка - переходу на новий щабель (виток) спіралі розвитку. ... зміни та доповнення до чинного кримінального закону - це його розвиток, удосконалення в межах закладених при його створенні концепцій, законодавчих конструкцій, формулювань. Оскільки життя складне і різноманітне, а закон творять люди, яким властиво помилятися (*errare humanum est*), то поточна правотворчість далеко не завжди приводить до позитивних змін. Кодифікація ж покликана забезпечити не лише упорядкування накопиченого законодавчого матеріалу, але й створити нову якість кримінального закону, забезпечити його відповідність існуючим, а краще і перспективним суспільним потребам. Для її проведення необхідні відповідні передумови. І чи не найвагоміша з них – готовність відмовитися від існуючих стереотипів, зашкорузлих формулювань, штампів та перейти на якісно інший, вищий рівень побудови закону та його наступного застосування, теоретичного осмислення. Якщо такого якісного стрибка не передбачається, то не варто і починати!» [74, с. 38]. Отож, як бачимо, наступність може мати й іншу сторону – це не завжди збереження поточного стану і його плавна

видозміна, наступність може передбачати й докорінні зміни кримінального законодавства.

П. Л. Фріс, підтверджуючи, що наступність являє собою об'єктивний зв'язок між різними етапами розвитку боротьби зі злочинністю кримінально-правовими засобами [110, с. 56], акцентує увагу на ролі ідеології кримінально-правової політики при вирішенні проблеми таких якісних переходів. Вчений вважає, що «в основі процесу наступності перебуває відповідна кримінально-політична ідеологія, яка є пануючою для даної системи суспільно-політичних відносин, адже саме вона обумовлює наступність, відкидаючи те, що нею не сприймається і одночасно впроваджуючи те, що на попередньому етапі розвитку не сприймалось відповідною кримінально-політичною доктриною і практикою застосування кримінального закону» [110, с. 56]. При цьому, зауважує вчений, у будь-якому випадку у більшій чи меншій мірі зберігається «генетичний зв'язок між минулим та майбутнім оскільки як би не хотілось повністю відкинути минуле, його досвід її елементи завжди проявляться у майбутньому» [110, с. 56]. Отож, відповідь на поставлене В. О. Навроцьким питання про наступність (збереження попереднього) чи якісний стрибок (кардинальні зміни кримінального законодавства), П. Л. Фріс ставить у залежність від зміни ідеології кримінально-правової політики: якщо суттєво не змінюється, будемо мати наступність, якщо змінилась – неминучим буде якісний стрибок з відкиданням неприйняттого для новітнього бачення матеріалу.

Про «двоякість» наступності говорить також і Н. Ю. Цвіркун, яка вказує як на позитивну, так і на негативну сторону наступності. Позитивна сторона наступності, на думку авторки, проявляється в збереженні найбільш оптимальних норм, окремих положень і пропозицій, необхідних у правовому регулюванні забезпечення кримінально-правової охорони різних сфер життєдіяльності на певних етапах розвитку права, а негативна проявляється, коли усталене положення не вписується в реальні умови життя, воно не є

адекватним щодо нових і уже сформованих) відносин, які потребують нових підходів до регулювання. Виходить, що стара норма «не виживає» в нових умовах [117, с. 48].

Т. О. Михайличенко теж не обійшла увагою «двоякість» наступності, проте дещо в іншому контексті. Вчена справедливо стверджує, що розвиток права неможливий як без новацій, так і без наступності, хоча ці поняття є антиподами. Саме їх вдале поєднання при правотворчих процесах дозволяє, з одного боку, йти законодавцю в ногу з часом, враховуючи швидкість розвитку тих чи інших суспільних відносин та швидко реагувати на виклики сучасності, а з іншого боку, залишати кращі з підходів, успішність яких було підтверджено практикою [71, с. 262].

Отож, історико-правові дослідження різних сфер кримінально-правової політики шляхом використання історичного (генетичного) методу, як влучно зазначають С. Ф. Денисов та М. В. Пузиревський, полягають не в збереженні застарілого матеріалу, а в тому, щоб, простеживши потрібний існуючий матеріал аж до його коренів і відкинувши певні застарілі ідеї, зберегти позитивний прогресивний досвід, нагромаджений попередніми поколіннями у віках, і дати у такий спосіб суттєвий поштовх до звершення нових знань в умовах сьогодення [23, с. 86].

П. Л. Фріс, висловлюючись про наступність, підкоригує вектор в сторону кримінально-правової політики, адже на його цілком слушну думку наступність кримінального права безумовно перебуває у прямій залежності від наступності кримінально-правової політики держави, як складового елемента політики у сфері боротьби зі злочинністю, що здійснюється державою у відповідний період її історичного розвитку [110, с. 55-56].

Фундаментом для подальшого дослідження наступності кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність є розроблена П. Л. Фрісом її класифікація за різними критеріями.

1. За характером змін –

- *Еволюційна наступність* має місце у випадках коли нові норми та інститути створюються на основі вже сприйнятих доктриною та кримінальним законом принципів [110, с. 57].
- *Революційна наступність* мають місце у випадках коли кримінально-правова політика починає будуватись і реалізовуватись на принципах, які не були притаманні попередній [110, с. 57].

Стосовно даного критерію вчений робить три важливі ремарки. По-перше, «якщо зробити спробу застосувати для визначення еволюційності та революційності систему координат, то еволюційність може бути зображена як розвиток по горизонталі, а революційність – розвиток по вертикалі» [110, с. 57]. По-друге, «наступність кримінально-правової політики у більшості випадків відбувається в процесі здійснення доктринальної розробки положень, базою якої слугують її принципи, існуюча практика застосування кримінального закону та впровадження цих положень у норми права. Це відбувається найчастіше. Однак не можна у цілому відкидати і можливість наступності при зміні політичного режиму, коли нове законодавство сприймає у себе ті чи інші елементи попереднього» [110, с. 57]. І, по-третє, резюмує П. Л. Фріс, «революційні зміни, таким чином не можна розглядати з позицій наступності кримінально-правової політики. Вважати її наступністю у прямому змісті слова, не можна» [110, с. 57].

Стосовно третьої ремарки, варто зауважити, що дійсно в буквальному розумінні революційні зміни не є наступністю. Але це тільки якщо говорити про закон/законодавство і його зміст. Однак, зовсім по-іншому виглядає ситуація, коли ми говоримо про кримінально-правову політику. У вищезгаданій дилемі наступність/якісний стрибок П. Л. Фріс сам же і підтверджує можливість кардинальних змін при зміні ідеології. І якщо закон може змінитися до невпізнання, то в кримінально-правовій політиці у тій чи

іншій мірі все рівно збережуться попередні надбання, досвід інших країн, судова практика і т.п., їх не так просто миттєво викинути кардинальними змінами закону. Так, на певні моменти будуть зовсім інші погляди, але в цілому кримінально-правові явища і процеси в розумінні розвитку кримінально-правової політики повністю відкинути неможливо. Навіть зміни кримінально-правового регулювання, запропоновані у новому Проекті КК, будучи, безумовно, революційними, не відкидають дотримання відповідних елементів наступності. Ю. В. Баулін, голова Робочої групи з питань розвитку кримінального права [97], з цього приводу зазначив, що «порівняння текстів чинного КК України і Проекту нового КК України дає підстави для висновку, що Проект КК зберіг і розвинув багато принципових положень чинного КК України, які зберігаються як за формою, так і за змістом» [5, с. 25].

Аналізуючи дослідження П. Л. Фріса [110, с. 57], можна виділити ще декілька класифікаційних груп, з певними уточненнями щодо назви чи критерію:

2. За формами:

- *Загальна* - наступність у загальних засадах кримінально-правової політики у цілому
- *Спеціальна* - наступність у кримінально-правовій політики за окремими напрямками чи сферами (в розрізі інститутів і норм кримінального закону).

3. За походженням джерел:

- *Вітчизняна (національна)* - наступність, що здійснюється на базі норм національного кримінального права
- *Рецепційна* – наступність, що здійснюється на основі кримінально-правової політики інших держав або міжнародних організацій.

Наступним питанням, яке підлягає вирішенню, є проблема періодизації кримінально-правової політики. Варто зауважити, що цьому питанню в літературі приділена належна увага.

Зокрема, П. Л. Фріс, говорячи про **періодизацію кримінально-правової політики**, встановлює важливі для вироблення власної періодизації принципові рамки: «Первинною для здійснення періодизації є кримінально-правова політика, оскільки саме вона визначає кримінальне право відповідної епохи, яке, що вже зазначалось, по суті є її інструментом. Виходячи з цього, в основу періодизації повинні бути покладені соціально-політичні характеристики, що визначали незалежність України, можливості прийняття та впровадження в дію національного кримінального законодавства» [109, с.39].

Базуючись на цих принципових позиціях вчений виділяє:

1-й період – кримінально-правова політика Київської Русі і феодальної роздрібненості (IX – XVII статті);

2-й період – кримінально-правова політика козацької держави (середина XVII – середина XVIII ст. – від Богдана Хмельницького до Кирила Розумовського);

3-й період – кримінально-правова політика періоду творення Української незалежної держави (1917 – 1922 р.);

4-й період – кримінальне законодавство Української РСР (1917 – 1991 р.);

5-й період – кримінально-правова політика законодавство незалежної української держави до ухвалення кримінального кодексу України (1991 – 2001 р.) [109, с.39].

У подальших працях П.Л.Фріс доповнив свою періодизацію ще одним періодом: «...6) сучасний період — період після прийняття першого національного Кримінального кодексу (5 квітня 2001 р. і по теперішній час)» [99, с. 67-68].

Схожу позицію займає й А. В. Савченко, який виділив такі періоди розвитку українського закону про кримінальну відповідальність:

«1) кримінальне законодавство Київської Русі та земель, що утворилися після феодалної роздробленості (IX – початок XIII століття);

2) кримінальне законодавство в період існування Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави та протягом перебування України під владою Речі Посполитої (перша половина XIII ст. – перша половина XVII ст.);

3) кримінальне законодавство козацької держави та під час перебування України в складі Австро-Угорської й Російської імперій (друга половина XVII – початок XX століття);

4) кримінальне законодавство періоду творення Української незалежної держави (1917–1921 роки);

5) кримінальне законодавство Української РСР (1917–1991 роки);

6) кримінальне законодавство незалежної України до ухвалення нового Кримінального кодексу (1991–2001 роки);

7) сучасне кримінальне законодавство (з 2001 р. і дотепер) [89, с.47].

С. Ф. Денисов пропонує поділ, вочевидь, відштовхуючись від відповідних **історичних періодів**:

1) заснування Київської держави – XI ст.;

2) період Київської держави – XI–XV ст.;

3) литовсько-польська доба – XV–XVI ст.;

4) доба козацтва – XVI–XVIII ст.;

5) занепад козащини й українського життя – XVIII ст. – 1917 рік;

6) радянський період – 1917–1991 роки;

7) українське відродження – 1991 рік – сьогодні [22, с. 10].

Цікаву ідею висловлює М. І. Хавронюк, який пропонує періодизацію проводити в залежності від віх кодифікації кримінального законодавства:

1) на землях Русі-України періоду Княжої доби (X–XVI ст.): угоди Русі з Візантією, «Руська Правда», статuti св. Володимира, Ярослава й інших князів;

2) Литовської держави (XVI- XVII ст.): Литовські статuti 1529, 1566 і 1588 рр.;

3) періоду знаходження українських земель у складі Російської імперії (XVIII-XX ст.): «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., «Зібрання цивільних прав, чинних у Малоросії» 1807 р., «Звід місцевих законів губерній та областей, приєднаних від Польщі» 1808 р., «Звід місцевих законів західних губерній Російської імперії» 1837 р., «Укладення про покарання кримінальні і виправні» 1845 р., «Укладення про покарання кримінальні і виправні» 1885 р., «Укладення про покарання кримінальні і виправні» 1903 р.;

4) в Україні 1917-2000 років: Кримінальний кодекс РСФСР 1922 р., Основні засади кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1924 р., Кримінальний кодекс РСФСР 1927 р. [115].

Поширеною є класифікація історії розвитку кримінального законодавства за **чинністю джерел** кримінального права та кримінального законодавства. За таким критерієм В. В. Кузнецов виокремлює 20 періодів розвитку кримінального законодавства України:

1) період Руської Правди (1017–1054);

2) період церковного права (Статут князя Ярослава про церковні суди (коротка та розширена редакції), Смоленська статутна грамота, Новгородський статут великого князя Всеволода про церковні суди, людей та міри торгіві тощо);

3) період Судебника 1497 року;

4) період статутів Великого князівства Литовського (1529-го, 1566-го, 1588 років);

5) період Соборного уложення 1649 року;

6) період писаного та звичаєвого кримінального права козацької держави 1648–1654 років;

7) період Артикулу військового 1715 року;

8) період «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року (проект);

9) період «Наказу комісії про складення проєкту нового уложення» 1767 року (проект);

10) період «Уставу благочиння, або поліцейського» 1782 року;

11) період Зводу законів 1832 року (Кримінальне уложення);

12) період Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року;

13) період Статуту про покарання, що накладаються мировими суддями, 1864 року;

14) період Уложення про покарання кримінальні та виправні 1885 року;

15) період Уголовного уложення 1903 року;

16) період КК УСРР 1922 року;

17) період КК УСРР 1927 року;

18) період КК УРСР 1960 року;

19) період проєктів КК України 1993–2001 років;

20) період КК України 2001 року [64, с. 146; 65, с. 51].

В. В. Бабаніна за цим же критерієм виділяє вже 25:

1) період Лаврентіївських літописів;

2) період міжнародних договорів з Візантією (X ст.);

3) період Руської Правди (1017–1054);

4) період княжих уставів й уставних грамот (Устав князя Володимира Святославовича про десятини, суди та людей церковних (XII ст.), Устав князя Ярослава про церковні суди (середина XII ст.), Новгородський устав великого князя Всеволода про церковні суди, людей і мірила торгіві (1136), Смоленські уставні грамоти (1136-го, 1150 року), Уставна грамота Володимир-Волинського князя Мстислава Даниловича (1289);

5) період Псковської (1397) і Новгородської (XV ст.) судних грамот;

6) Судебники 1497-го і 1550 років;

7) період Стоглава 1551 року;

- 8) період статутів Великого князівства Литовського (1529-го, 1566-го, 1588 років);
- 9) період Соборного уложення 1649 року;
- 10) період писаного та звичаєвого кримінального права козацької держави 1648–1654 років;
- 11) період Артикулу військового 1715 року;
- 12) період «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року (проект);
- 13) період «Наказу комісії про складення проекту нового уложення Катерини II 1767 року» (проект);
- 14) період «Уставу благочиння, або поліцейського» 1782 року;
- 15) період Кримінального уложення 1813 року (проект);
- 16) період Зводу законів 1832 року (Уголовне уложення);
- 17) період Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року;
- 18) період Статуту про покарання, що накладаються мировими суддями, 1864 року;
- 19) період Уложення про покарання кримінальні та виправні в редакціях 1866-го та 1885 року;
- 20) період Кримінального уложення 1903 року;
- 21) період КК УСРР 1922 року;
- 22) період КК УСРР 1927 року;
- 23) період КК УРСР 1960 року;
- 24) період проектів КК України 1993–2001 років;
- 25) період КК України 2001 року [2, с. 79]

Наведені періодизації, безумовно, мають право на існування і є надзвичайно важливими для історико-правових досліджень кримінально-правової політики. У кожній з них є свої позитивні сторони, й деякі дискусійні моменти. Наприклад, А. В. Савченко, розглядаючи періодизацію, запропоновану П. Л. Фрісом, зазначає що «між п.п. 1 і 2, 2 і 3 спостерігається

випадіння цілих століть, хоча у часи, про які не говориться П. Л. Фрісом, кримінальне право і законодавство України також певним чином розвивалося і мало свою специфіку» [89, с. 46].

У цьому контексті варто звернутися до досліджень І. В. Козича з приводу функцій кримінально-правової політики [50]. Вчений зазначає, що «...функції будь-якої політики як системи мають на увазі розподіл їх на т. зв. «вхідні» та «вихідні». Кримінально-правова політика будучи теж системою, також має відповідні функції, зумовлені її стратегічними завданнями забезпечення суспільства та мінімізації злочинності засобами кримінального права. Причому варто враховувати, що наведеним «вхідним» функціям кореспондує формування політики, а «вихідним» – її реалізація» [50, с. 97].

Звичайно, в контексті історико-правових досліджень не варто заглиблюватися у детальну класифікацію цих функцій, тим більше автор детально їх описав [50]. Для цілей вирішення проблеми періодизації кримінально-правової політики, слід звернути увагу, що ці функції притаманні «будь-якій» кримінально-правовій політиці – будь-якої держави чи будь-якого історичного періоду. Адже цілком зрозуміло що хтось (за І. В. Козичем – суб'єкти формування) політику формує, а хтось (за І. В. Козичем – суб'єкти реалізації) її реалізовує.

З моменту появи державно-владних відносин (та й задовго до них, якщо говорити про звичаєве право додержавних формувань), вакууму правового регулювання не існує (в т.ч. кримінально-правового). Незалежно від наявності суверенітету, можливості чи неможливості створення кримінально-правових норм, наявності власної території і контролю за нею чи окупації, в будь-якій окремо взятій часовій точці на території України існувало кримінально-правове регулювання. Інша справа, ким були створені відповідні норми і ким вони реалізовувалися.

Так, І. В. Козич справедливо говорить, що «...на «виході» кримінально-правова політика ... має свої призначенням вироблення відповідних норм і

процедур, їх застосування та роз'яснення, а також контроль за дотриманням правил та процедур і за їх правильним та однаковим застосуванням. Тому серед реалізаційних («вихідних») функцій кримінально-правової політики варто виділити: 1) нормотворчу функцію, 2) нормозастосовчу функцію, 3) контрольну функцію» [50, с. 97].

Ніхто не може заперечити окреме існування нормотворення, нормозастосування і контролю у кримінально-правовій політиці. Найважливішим у їх співвідношенні є те, що вони можуть функціонувати ОКРЕМО і НЕЗАЛЕЖНО один від одного. І саме цей факт, як видається, є визначальним для періодизації кримінально-правової політики.

Якщо говоримо про обов'язковість наявності суверенного права на нормотворення, можливість нормозастосування та контролю над певною територією, то у цьому випадку мусимо повернутися до періодизації П. Л. Фріса, в принципову основу якої, нагадаємо, «бути покладені соціально-політичні характеристики, що визначали незалежність України, можливості прийняття та впровадження в дію національного кримінального законодавства» [109, с.39]. Тоді цілком зрозумілим стає той факт, що великі часові періоди не входять у цю періодизацію. Вони і не можуть входити, бо на відповідний час не було того, що ми розуміємо під незалежністю та суверенним правом нормотворення.

Але це жодним чином не означає, що на відповідній території було відсутнє кримінально-правове регулювання. Так, не було можливості нормотворення, внаслідок відсутності незалежності, частково або повністю міг бути відсутній відповідний контроль, але нормозастосування існувало у всіх випадках. Звичайно, застосовувалися норми, створені суб'єктами, які мали дуже далеке відношення до території України (в сучасному розумінні); очевидно, йдеться про законодавчі органи Російської імперії, законодавство Австро-Угорщини і т.п. Але ці норми застосовувалися. І в цьому контексті, мусимо користуватися періодизацією за чинністю відповідних нормативно-

правових актів (за авторством, напр. В. В. Кузнецова [65] чи В. В. Бабаніної [2]).

Отож, кримінально-правова політика на території України (в сучасних її межах) мала нерозривний характер. В різні часові періоди:

- 1) якщо відповідні органи володіли суверенною можливістю творити і застосовувати кримінально-правові норми на підконтрольній території – в такому випадку виділяємо періоди, визначені П. Л. Фрісом;
- 2) якщо відповідні органи не створювали кримінально-правові норми внаслідок відсутності суверенного права їх творити – в такому випадку застосовуємо періодизацію за критерієм чинності відповідного нормативно-правового акту на певній території (напр., за В. В. Бабаніною. До речі, ця періодизація не враховує деяку територію України (в сучасному її розумінні), що в різні часи входила до інших, аніж Російська імперія, утворень. Приміром, як пропонує А. В. Савченко, Австро-Угорської імперії).

Саме з врахуванням **нерозривності** кримінально-правової політики спробуємо дослідити її прояви у різні часові періоди, як в періоди, коли наші предки самостійно творили і застосовували своє законодавство, так і в періоди, коли вони з тих чи інших причин були змушені застосовувати «чуже» законодавство.

Становлення кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність має дуже давню історію і сягає часів Київської Русі. Як слушно зауважує В. М. Бурдін «...ще з часів Руської правди, а згодом упродовж литовсько-руської доби та періоду Гетьманщини в законодавстві спостерігаються спроби не тільки виокремити різні етапи реалізації злочинного наміру, але й встановити кримінальну відповідальність за кожний окремий етап, навіть якщо він і не пов'язаний з безпосереднім заподіянням шкоди» [9, с.5].

Зазвичай, проводячи історико-правові дослідження науковці згадують договори з Візантією (911 та 945 рр.). Так, В. В. Бабаніна стверджує, що «...договір 945 року дублював більшість положень договору 911 року, хоча містив і низку новел: зокрема, ... встановлено м'якші санкції за замах на грабіж і крадіжку, Також у договорах ... зазначалося про попередню злочинну діяльність (зокрема, замах на злочин) ...» [2, с. 81]. П. Л. Фріс також стверджує, що договори містили деякі елементи норм, що стосуються замаху на злочин («еще приготавливаться татьбу творяй») [109, с. 41]. Звичайно, ці договори є надважливим джерелом кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, адже саме від них можна ставити точку відліку якщо не формування, то реалізації цієї сфери кримінально-правової політики.

Якщо ж говорити саме про формування кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, то першим джерелом права, в якому фактично на законодавчому рівні можна відшукати певні положення, що можна трактувати як відповідальність за незакінчену злочинну діяльність, є, звичайно, Руська правда. Як вважає Є. В. Віблій, даний історичний документ не містить прямого поділу злочину на стадії його вчинення. Проте, виходячи зі змісту статей, автор виділяє дві стадії скоєння злочину – замах і закінчений злочин. Так, на його думку, *замах* на вчинення злочину міститься в ст. 9 Короткої редакції і відповідній їй ст. 24 Широкої редакції Руської Правди [12, с. 333]: «Якщо вийняв меч, але не вдарив, то гривня кун» [77].

Таку ж позицію займає і П. Л. Фріс: «У статтях 23 і 24 наочно розмежовувались закінчений злочин («якщо хто ударить мечем») і замах на злочин («якщо хто вийме меч, але не ударить»): перший карався штрафом у три рази більшим, ніж другий» [109, с. 43].

Однак, щодо цієї норми дещо іншої позиції дотримується В. М. Бурдін, який стверджує, що у Руській правді мова йде про відповідальність не тільки

за спричинення каліцтва чи вбивства, але й за факт оголення зброї, що могло розцінюватися як *готування* до злочину [9, с. 5].

М. Д. Дякур висловлює ще інше бачення, зазначаючи, що поняття «готування та замаху» взагалі були не притаманні тогочасному звичаєвому праву слов'ян, «оскільки дії особи, що спричинили фізичну або моральну шкоду, сприймалися як образа, тобто як закінчений злочин [25, с. 121].

Схожу позицію з цього приводу висловлює Н. В. Маслак [70; 68]. Її аналіз норм короткої редакції Руської Правди показує, що відповідальність за дію зі зброєю в руках передбачалася в шести випадках: за удар рукояткою меча або мечем у ножнах (ст. 4), за відсікання або ушкодження руки (ст. 5), за ушкодження ноги (ст. 6), пальців (ст. 7), бороди і вусів (ст. 8), виймання меча без удару (ст. 9). Причому ступінь образи вимірювався у гривнях: від однієї гривні – за виймання меча, до сорока – за відсікання руки. Порівняно невисока санкція за демонстрацію зброї свідчить про те, що дії кривдника не сприймалися як замах на життя або здоров'я. На думку авторки, оголення меча без подальшого його застосування оцінювалося як погроза зброєю, а не готування або замах на злочин, спрямовані проти життя чи здоров'я іншої особи. І резюме - поняття «незакінчений злочин» у законодавстві в той період не існувало, хоча б з тих мотивів, що в той час до уваги не бралася суб'єктивна сторона діяння, а отже, і етапи реалізації злочинного наміру в діях злочинця [68, с. 10-11].

Не заперечуючи твердження щодо суб'єктивної сторони, все ж таки варто відмітити, що її неврахування не свідчить про її відсутність. І трактування оголення меча без удару має по крайній мірі й інше, висловлене вище, бачення науковців і щодо готування, і щодо замаху. Тому все ж таки, в рамках даного дослідження слід виходити з того, що незакінчена злочинна діяльність є одним із варіантів розуміння цієї норми. По-перше, не варто рівняти законодавчу техніку того періоду з сучасністю. Але вже той факт, о оголення меча каралося штрафом втричі меншим, аніж удар ним [13, с. 107],

свідчить про диференційований підхід до кінцевої діяльності по відношенню до діяння, яке за певних умов може йому передувати. По-друге, цілком зрозумілим є той факт, що відокремлено оголення меча дійсно каралося, як за закінчений злочин. Однак, також цілком очевидним є можливі варіанти продовження подій, аж до вбивства відповідної особи. Ця ситуація може трактуватися як незакінчена злочинна діяльність, особливо якщо положення «...але не вдарив» пов'язати з можливими об'єктивними перешкодами, в т.ч. і за рахунок діяльності інших осіб, які не дали вдарити, а відтак, може свідчити про зародження кримінально-правової політики в цій сфері.

Окрім цієї норми, щодо інших положень Руської Правди дискусій фактично не виникає. В інших випадках (а саме у ст. ст. 1, 3, 6, 7, 19, 27, 30, 31, 88, 89 та ін.), на думку Є. В. Віблого, у Руській правді йде мова про закінчений злочин [12, с. 333]. Хоча, не варто забувати й про інші неоднозначні норми, як-от «умышление мыслить на государское здоровье злое дело, и про то его злое умышление кто известит, и по тому извету про то его злое умышление сыщется допряма, что он на царское величество злое дело мыслил, и делать хотел» [68, с. 11]; «А се 3-я вина, аще подумаеть жена на своего мужа или залием, или инеми людьми, или иметь что ведати мужа еа хотять убити, а мужу своему не скажетъ, а опосле объявиться, и разлучити» [91] та ін.

Ю. С. Гуменюк звертає увагу ще на один аспект. Він вважає, що «прообраз (прототип) відповідальності за незакінчений злочин слід шукати у нормах Руської Правди, які регулювали відповідальність за заподіяння шкоди за обставин, що є відповідними сучасному розумінню обставин стану необхідної оборони. Так, згідно із ст. 20 Руської Правди її Короткої редакції: «Якщо уб'ють огнищанина при крадіжці [коли він краде] у домі, або коня, або корову, то нехай уб'ють його як собаку». ... Руська Правда не містила норми, яка б встановлювала окрему відповідальність, власне тієї особи, яку спіймали при спробі вчинити крадіжку. Це значить, що відповідальність такої особи наставала за тією ж нормою, якою передбачалась відповідальність за закінчену

крадіжку. Зважаючи на те, що незакінчений майновий злочин карався на рівні закінченого, то очевидно, що так само мав би каратися замах на злочин, спрямований проти життя чи здоров'я особи» [20, с. 228-229].

На підтвердження цього також варто навести слушну думку, яку висловлює Д. С. Попій, з приводу того, що «...Правда не встановлювала окремих, спеціальних правил призначення покарання за незакінчений злочин. Здійснюючи буквальне тлумачення наведених норм Правди, можна зробити висновок, що покарання за незакінчений злочин призначалося в тому самому виді і обсязі як і за злочин закінчений. По-суті, у Правді містилися конкретні склади без можливості індивідуалізувати покарання за якоюсь ознакою» [79, с. 116-117].

В. В. Гавриш розпочинає новий відлік кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність з 1398 року, коли була утворена нова федеративна держава (Велике князівство Литовське, Жемантійське і Руське), до якої увійшли українські землі, і на яких починає діяти литовсько-руське право, яке відображається у Литовських статутах: Старому 1529 року, Волинському 1566 року та Новому 1588 року, які свою чинність зберігають в період існування Речі Посполитої і частково продовжували діяти в окремих місцевостях Західної України аж до ліквідації Західноукраїнської Народної Республіки [13, с. 107].

У Статуті Великого князівства Литовського знайшла своє відображення й незакінчена злочинна діяльність. Як зазначає І. Я. Терлюк, при кримінально-правовому регулюванні у Статуті «...чітко розрізнялися як стадії злочинної діяльності - намір, підготовка до злочину й замах. Такі діяння були караними тільки у випадках, передбачених законом. Так, підготовка до заколоту й змови проти князя каралася як закінчений злочин. Поява у суді зі зброєю каралася штрафом. Так само штрафом й позбавленням волі на шість тижнів каралися удар або спроба удару кого-небудь рукою в залі суду. Намір, висловлений у вигляді погрози підпалити майно або вбити кого-небудь, тягнув за собою

обов'язок того, хто привселюдно погрожував, перед посадовими особами відмовитись від цього, і представити поручителів. Якщо ж після погрози в потерпілого було вчинено підпал чи вбивство, то відповідав за це той, хто погрожував» [94, с. 13-14]. Підтверджує ці факти й Д. С. Попій, наводячи положення статті 17 Статуту: «Якби хто кого у суді штовхнув або вдарив», зазначається «якби хто у суді схопив рукою іншого, штовхнув, смикнув або вдарив але не поранив, і тим самим учинив би в суді безлад, той мусить заплатити штраф дванадцять рублів грошей, а тому за безчестя – у залежності від стану тощо. Якщо ж хто перед судом оголив би шаблю або меч, то, хоча нікого і не поранив, йому все одно відрубають руку. А якби поранив кого перед судом, то підлягає смертній карі» [79, с. 117].

Литовсько-польській добі значну увагу приділяє й Н. В. Маслак. На її думку, Литовський Статут 1529 р. також окремо не передбачав відповідальності за готування до злочину, однак з тим ст. 5 розділу 1 Статуту містила відповідальність за фальшивомонетництво, а ст. 1 розділу 7 — відповідальність за посягання (замах або спричинення шкоди) на особу та майно людини, що каралися смертною карою: «коли б хто на чий дом умисно наїхав, хочучи його забити, або напав моцью і гвалтом, а в тім би дому кого ранив чи забив... — той шию тратить» [68, с. 12]. Водночас Статут передбачав відповідальність за вчинення засади на дорозі з метою пограбування або іншого спричинення шкоди переїжджим — тобто, фактично, за готування до таких злочинів: «коли б котрий шляхтич кому іншому дорогу засів або заступив, хочучи їх зранити, або злупити, або забити, — має головщину платити» [68, с. 12-13].

У Статуті 1566 р. також є норми, які тим чи іншим чином торкаються незакінченої злочинної діяльності. Так, як зазначає Н. В. Маслак, про це свідчить наявність «...параграфа 1 арт. XXI розділу 11 Статуту: «если дворянин на дворянина притаился на дороге в намерении убить или ранить...», тобто наявність відповідальності за готування до вбивства чи заподіяння

шкоди здоров'ю. Адже влаштування засади, про яке йдеться у згаданому положенні, якраз і є створенням умов для вчинення злочину — готуванням. Передбачав Статут і відповідальність ... за підшукування співучасників, тобто за готування до злочину у сучасному розумінні: «если кто умышленно посылает кого для учинения смертоубийства или иного злого деяния, за которое положена смертная казнь — ... заключение под стражу на недель» [68, с. 13]. Не варто забувати і про за різні види погроз, які можуть трактуватися як незакінчена злочинна діяльність: «если кто из дворян угрожал другому причинить вред огнем, лишением жизни...» тощо [68, с. 13]. Ю. С. Гуменюк звертає увагу ще на одну норму, схожу на вже наведену з Статуту 1927 року: в арт. 1 Розділу 11 Литовського статуту 1566 р. зазначалося: «Хто бы на чий дом або на господу умысле наехал, хотечи его забити. Хто бы на чий дом а господу умысле наехавши або нашедши, а в том дому кого кольвек ранил або забил, а ото бы на него переведено было слушным доводом; таковой горло тратит, а головщизна близким з имения плачена быть мает» [20, с. 229].

Як стверджує Є. В. Віблей, такі джерела середньовічного права, як Судебники 1497 р. та 1550 р., не закріплювали стадій вчинення злочину [12, с. 333]. В цілому підтверджує дану позицію і Н. В. Маслак, але з невеликими ремарками. Авторка вважає, що «...Судебник 1497 наводив перелік особливо небезпечних для держави осіб, передусім таких, як убивці, зрадники, церковні злодії, викрадачі холопів, підбурювачі й організатори бунтів і відомі розбійники. Стаття 9 цього акта передбачала: «А государському убивці і крамольнику, церковному татеві, і головному, і подимнику, і зажигалнику, відомому лихій людині живота не дати, карати його смертною карою». Тобто дії зазначених осіб, навіть просте виявлення наміру, «голий умисел», у таких випадках вважалися закінченими злочинами і каралися смертною карою» [68, с. 11-12].

Н. В. Маслак також зауважує, що порівняно із Судебником 1497 р. Судебник 1550 р. містив більш широке коло діянь, які нині розглядаються як

готування до злочину чи замах на злочин: «...одним із таких діянь була «підписка», тобто підробка документів, під якою розумілася «годівля пером» [68, с. 12].

Щодо Судебника Казимира 1468 р., то Ю. С. Гуменюк звертається до його ст. 5, де зазначалось: «А якщо б злодій у когось щось вкрав, і де вкрадено, там його схопили з лицем...» [20, с. 229]. Автор вважає, що ця норма свідчить, що на законодавчому рівні проводилось розмежування крадіжки за ступенем повноти заволодіння річчю, що може вважатись прототипом закінченого та незакінченого злочину [20, с. 229].

Як стверджує П. Л. Фріс, в результаті визвольної війни українського народу 1648–1654 р. було створено національну українську козацьку державу з власною правовою системою, побудованою на власних джерелах права, якими, в першу чергу, стали норми звичаєвого права, поряд з якими поступово “до життя” поверталися норми польсько-литовського права і, в першу чергу, Литовський статут 1588 р., при цьому фактично це законодавство мало широке застосування на всій Україні (за винятком Слобожанщини, яка перебувала під впливом російських законів, хоча і там певною мірою застосовувались норми польсько-литовського законодавства) [109, с. 49]. Основними джерелами стали права стали статті різних договорів укладених між Україною і Росією, а також Гадяцький трактат І. Виговського, Слободищевський пакт Ю. Хмельницького, акти гетьманської влади та місцевої адміністрації – універсали, декрети, листи та ін. Вчений наголошує, що незважаючи на це найголовнішим джерелом права залишалось звичаєве право, яке, щоправда, було санкціоновано державною владою. Це, зокрема, було зроблено царською грамотою Війську запорізькому про його права від 27 березня 1654 р., в якому було записано “... І судитися їм веліли від своїх старших за своїми попередніми правами (а наші царські бояри і воєводи в ті їх військові суди втручатися не будуть)” [109, с. 50].

На думку Є. В. Віблого, інститут стадій скоєння злочину отримав розвиток у Соборному уложенні 1649 року, оскільки уложення, формально не закріплюючи, все ж в окремих нормах розрізняє такі стадії злочину, як умисел (відомий в літературі як «голий» умисел, напр. [9] – В.С.), замах на злочин і вчинення злочину [12, с. 333]. Відповідно до ст. 1 гл. II умисел вчинити злочин проти життя і здоров'я государя карається стратою («Будет кто каким умышлением учнет мыслить на государское здоровье злое дело... и такова по сыску казнить смертию»). Також замах на злочин і вчинення злочину Є. В. Віблей простежує і в ст. 105 гл. X, а саме, якщо хтось у суді на когонебудь замахнеться якою-небудь зброєю, але не вдарить, то злочинець карається биттям кийками, якщо завдасть удару і рани, то карається биттям батогами, а якщо потерпілий помре від отриманих ран, то злочинець підлягає смертній карі [12, с. 333].

В. М. Бурдін справедливо підтримує висловлену тезу про те, що хоч формально в Уложенні не було виділено окреме поняття стадій вчинення злочину та їх видів, все ж таки простежуються випадки, коли було передбачено кримінальну відповідальність за незакінчений злочин. Так, зокрема, він вказує на ст. 5 Гл. IX, за якою було встановлено кримінальну відповідальність за спробу ухилення від сплати мита [9, с. 5].

Іншу позицію займає Н. В. Маслак, яка вважає, що всі ці, та й інші схожі, діяння, передбачені Уложенням, слід вважати закінченим злочином. Наведемо її аргументи: «Деякі сучасні дослідники вважають, що Соборне Уложення 1649 р. містить вказівку на готування до фальшивомонетництва, а наступний Указ 1661 р. «встановив і стадії здійснення злочину». Однак аналіз цих актів показує, що вони передбачали відповідальність лише за закінчений злочин: виготовлення злодійських (фальшивих) грошей або за додавання до срібла міді, олова чи свинцю. Вираз «учнуть робити» гроші помилково трактується як «почнуть робити» фальшиві гроші замість «стануть робити». Так само необґрунтованим є твердження про те, що Указ 1661 р. «установив і стадії

здійснення злочину, виділивши, наприклад, готування – якщо гроші робити хотіли, а не робили». Очевидно, що в даному випадку готування як таке відсутнє, тобто Указ 1661 р. карав, і притому досить суворо, за виявлення наміру на виготовлення грошей як за закінчений злочин» [68, с. 13-14]. На противагу цьому твердженню, В. В. Гавриш вказує, що якщо взяти до уваги такі злочини, що вимагають для свого здійснення складного і довготривалого приготування (наприклад, виготовлення фальшивої монети), то замах в цьому випадку чітко відокремлений від скоєння закінченого злочину: «если деньги делать хотели, а не делали, то следует усечение пальцев, а если делали, то усечение руки» (Указ 8 вересня 1661 року) [13, с. 107]. Тут, правда, можна подискутувати, чи мова йде про замах, чи про виявлення наміру (голого умислу).

Де речі, схожі аргументи Н. В. Маслак висловлює і щодо згаданого «голого умислу»: «Так само деякі автори вважають, що Соборне Уложення виділяло «голий умисел» як стадію вчинення злочину, спрямованого проти життя та здоров'я государя (ст. 1 гл. II), або умисел слуги, холопа тощо на життя господаря (ст. 8 гл. XXII), а також готування до злочину (наприклад, готування до корчемства шляхом зберігання вина). Вочевидь, що Уложення 1649 р. передбачало відповідальність за намір, спрямований проти здоров'я государя (ст. 86), намір на убивство панів (ст. 248) тощо, як за закінчені злочини» [68, с. 14].

Не вступаючи в дискусію, варто наголосити на тому, що інші науковці погоджуються з тим, що формально в Уложенні стадій вчинення злочину виділено не було. Однак, названі діяння, і особливо норма ст. 105 гл. X, наведена у роботі Є. В. Віблого, свідчить про розвиток діяння в часі (замахнеться ... але не вдарить, якщо завдасть удару і рани, якщо потерпілий помре від отриманих ран...) і, що є найголовнішим – про диференціацію відповідальності в залежності від діяння, яке вчинила особа. Так, відокремлено, ці всі діяння розглядається як закінчений злочин. Однак, якщо особа

замахнулася з метою вбити, але втрутилися інші особи і не дали їй це зробити – чим це може бути іншим, аніж незакінчена злочинна діяльність. Тому, навіть за відсутності формального закріплення стадій вчинення злочину, все ж таки варто говорити про поступовий еволюційний розвиток кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.

Як зазначає Є. В. Віблій, Артикул Воїнський виділяє дві стадії скоєння злочину: замах і закінчений злочин [12, с. 333], причому замахом на злочин вважаються умисні дії (бездіяльність) особи, безпосередньо спрямовані на вчинення злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця. Більшість статей, які присвячені замаху на злочин, причини не доведення злочину до кінця або не виділяють (арт. 144), або злочин не доводиться до кінця з незалежних від особи обставин (арт. 164, 185) [12, с. 333].

Автор наводить думку про те, що, зазвичай, і замах, і закінчений злочин каралися однаково (до прикладу, замах на вбивство карався однаково із закінченим злочином – арт. 164). Проте був один виняток (арт. 167) – замах на зґвалтування, при якому суд мав право пом'якшити міру покарання на свій розсуд (за закінчений злочин встановлювалася смертна кара) [12, с. 333].

Н. В. Маслак також підтверджує, що «Артикули 19 і 127 передбачали, що за «намір учинити злочин проти Його Величності», зраду тощо винний має бути покараний таким же покаранням, як за зазначені дії. Реально цей кодекс розрізняв закінчений і незакінчений злочини. У тлумаченні до арт. 165 укладачі кодексу використовують термін «закінчений злочин» стосовно розпочатого, але незакінченого зґвалтування жінки. Під незакінченим злочином розумілося почате злочинне діяння, не доведене до кінця з обставин, що не залежали від злочинця. Ці ознаки зазначені в тлумаченні до арт. 164, у якому причинами недоведення самогубства до кінця фігурують: втручання інших осіб і неможливість виконати діяння» [68, с. 14-15].

Досліджуючи Права, за якими судиться малоросійській народ 1743 р. [83], В. М. Бурдін зазначає, що в арт. 2 Гл. 3 теж містилися положення, згідно

з якими особа могла підлягати кримінальній відповідальності лише за намір заподіяти шкоду [9, с. 5]. Незважаючи на відсутність поняття стадій, в окремих випадках було передбачено кримінальну відповідальність за незакінчений злочин. Так, зокрема, в арт. 15 Гл. 5 йшлося про невдалу спробу особи заподіяти шкоду. При цьому у таких випадках кримінальна відповідальність пом'якшувалася [9, с. 5].

Н. В. Маслак наводить й інші приклади: «... п. 4 арт. 18 гл. 20 встановлював відповідальність за те, що «если кто кому советовал купить, или сам купил или передерживал ядовитый материал, чтобы кого умертвить...» - тобто за підшукування та придбання засобів вчинення злочину (отрути). Пункт 2 арт. 2 гл. 3 передбачав відповідальність за змову на заподіяння шкоди державній владі: «кто бы с кем согласие или бунт, или иное злое умышение имел на здоровье государево...», а п. 4 цього ж артикулу — за наявність наміру на таке заподіяння: «если кто от женского пола взял злой умысел против Государя волшебством...» [68, с. 14-15]. Відповідальність, що є звичним для законодавства того періоду, наставала й за різноманітні погрози.

Ю. С. Гуменюк також висловлює цікаву позицію щодо п. 3 арт. 1 Гл. 20 Прав, де зазначалося, що: «Якби такий гвалтівник нікого на смерть не вбив, а тільки поранив з умислом вбити, такого згідно з доказами смертю карати, а помічників його у в'язниці для приговорених до смерті тримати рік і шість місяців, плату за тілесні ушкодження по званню пораненого, і збитки, які сталися при тому нападі, з майна насильника у двократному розмірі» [20, с. 229]. Автор вважає, що тут «...простежується тенденція до врахування законодавцем при призначенні покарання факту настання шкоди, характерної для закінченого злочину, і, відповідно, ненастання такої шкоди при замаху. Адже, якщо для самого «гвалтівника» покарання за незакінчений злочин призначалося рівнозначне покаранню за аналогічний закінчений злочин, то вже для його «помічників» покарання різнилися. Один рік і шість місяців тримання в ув'язненні як покарання за «поміч» при незакінченому злочині, не

може залишати жодних сумнівів у своїй м'якості, у порівнянні із «...смертю карати, відсіченням голови...» за «поміч» при злочині закінченому (п. 1 арт. 1 Гл.20 Прав)» [20, с. 229], Звичайно, варто погодитися з автором, що прямої вказівки на стадії вчинення злочину, звісно, нема. Однак, опосередковане розуміння незакінченого злочину простежується доволі очевидно.

Щодо Зібрання малоросійських прав 1807 р. В. М. Бурдін наголошує, що в ньому окремо не виділялася стадія наміру на вчинення злочину, водночас, як і в окреслених нормативно-правових актах, в окремих нормах простежуються спроби встановлення кримінальної відповідальності за незакінчений злочин, наприклад спробу каліцтва чи вбивства тощо [9, с. 5].

Є. В. Віблей, вивчаючи Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р., наголошує на тому, що в ньому було включено 13 статей, що містять норми про поняття закінченого та незакінченого злочинів (ст. 8–12, 117–121, 127–128) [12]. В. М. Бурдін зазначає, що саме в «Уложенні...» вперше на законодавчому рівні були чітко виділені окремі стадії вчинення злочину [9, с. 6].

Наприклад, статтею 8 Уложення було визначено злочин як послідовний розвиток протиправної поведінки особи, що включає кілька етапів: ««при суждении о преступлениях умысленных принимаются в уважении и различаются: один лишь чрез что-либо обнаруженный умысел, приготовление к приведению оногo в действо, покушение на совершение и самое совершение преступления» [12, с. 333]. Тим самим, до стадій вчинення злочину було віднесено: виявлений намір на вчинення злочину, готування до злочину, замах на злочин, а також закінчений злочин [9, с. 6].

В. М. Бурдін досить детально аналізує ознаки цих стадій, які фактично вперше отримали законодавче закріплення:

- ознаками виявлення наміру на вчинення злочину в ст. 9 вважали різні висловлювання, жести, письмові документи, в яких виражався умисел винного вчинити злочин;

- готуванням до злочину визнавалося підшукування чи отримання засобів для вчинення злочину.
- замахом на злочин відповідно до ст. 11 Уложення вважалося вчинення діяння, яким розпочиналася чи продовжувалася реалізація злочинного наміру.
- закінченим вважали злочин, коли був повністю реалізований злочинний намір винного, або ж коли його діяннями було спричинено зло [9, с. 7].

Уложення, за твердженням Ю. С. Гуменюка містило норми, в яких не лише вперше давалося визначення стадій злочину як то виявлення наміру (ознаки умислу), готування та замаху на злочин, але й вперше в історії передбачалися спеціальні правила призначення покарання за незакінчений злочин, зокрема замах [20, с. 230]. Це, безумовно, було суттєвим надбанням кримінально-правової політики того часу.

Так, виявлення наміру і готування тягнуло кримінальну відповідальність лише в спеціально обумовлених випадках. Правда, були й ремарки, що при виявленні наміру враховується «рід і важливість» злочину, щодо якого проявився намір, а при готуванні враховується, по-перше, чи не були засоби протизаконними і, по-друге, чи була небезпека для інших [98]. До речі, на це також вказує і Н. В. Маслак: «винний підлягає покаранню за готування до вчинення злочинів, по-перше, «коли вжиті ним для цього засоби були протизаконними», або «якщо придбання цих засобів було поєднане з небезпекою для будь-якої приватної особи, або багатьох, або цілого суспільства» [68, с. 17]. Авторка підтримує позицію більшості науковців щодо того, що Уложення додержувалося загально визнаного на той час в теорії положення, на підставі якого готування за загальним правилом некаране [68, с. 17].

Містилася в «Уложенні...» й заохочувальна норма щодо добровільної відмови від доведення злочину до кінця. Так, той хто вчинив готування до

злочину чи замах на нього, але на цьому зупинився і не вчинив злочину, несе відповідальність тільки у тому випадку, якщо його діяння вже само по собі є злочином (ст. 119) [98].

І, напевно, найважливіше, на що також вказують В. М. Бурдін, Ю. С. Гуменюк та ін.: в «Уложенні...» вперше на законодавчому рівні розпочали вирізняти два види замаху на злочин – закінчений та незакінчений [9, с. 7]. Закінченим вважався замах, коли винний вчинив всі дії, які вважав за необхідне вчинити для успішної реалізації свого злочинного наміру, але «через особливі непередбачені обставини» цей намір не здійснився (ст. 121) [98]. Такий замах, вочевидь, карався, як і закінчений злочин, що є цілком справедливим. Припинення діяння за зовнішніми обставинами (тобто поза волею злочинця), що в принципі можна вважати, незакінченим замахом, тягнуло за собою покарання на 1 або 2 ступені нижче, ніж за закінчений злочин (ст. 119) [98]. При цьому, зауважує Ю. С. Гуменюк, призначаючи покарання за незакінчений злочин, суд повинен був керуватися загальною нормою, яка передбачала правила визначення міри покарання за вчинений злочин, зокрема, ця міра визначалась за ступенем більшого чи меншого умислу у вчиненому злочині, за ступенем більшої чи меншої близькості до вчинення злочину, якщо злочин незакінчений, за ступенем взятої підсудним участі у вчиненому злочині чи у замаху на нього, а також за особливими обставинами, що супроводжували вчинений злочин чи замах на нього, більше чи менше обтяжуючих чи пом'якшуючих вину злочинця (ст. 110 Уложення) [20, с. 230].

Статут про покарання, які застосовуються мировими суддями (1864 р.), за твердженням В. М. Бурдіна, не передбачав кримінальну відповідальність за підготовчі діяння, а покарання за замах відповідно до ст. 172 і ст. 176 могло бути скорочено наполовину [9, с. 7]. В. В. Бабаніна також стверджує, що у першій главі містилися норми, що передбачали підстави звільнення від покарання, серед яких була й добровільна відмова від доведення проступку до кінця на стадії замаху [2, с. 96].

Частина українських земель в ті часи також знаходилася під владою Австрійської монархії. Як стверджує Ю. С. Гуменюк, на них довгий час продовжували свою дію норми третього Литовського статуту, однак вже у першій половині XIX ст. на цих територіях поширюється чинність австрійського права [20, с. 230]. Як стверджує М. І. Хавронюк, в Австрії у виданому в 1787 р. Кримінальному кодексі Йосипа II (його називали Йосифіною), був чітко проведений принцип секуляризації (кодекс охопив лише матеріальне кримінальне право) [115]. В подальшому, продовжує автор, в Австрії був створений ще один, новий Кодекс (у 1796 р. його було введено в дію як експериментальний у Західній Галичині, а у 1797 р. – і у Східній), а після його доопрацювання він був введений у всіх австрійських володіннях як Кримінальний кодекс 1803 р. (носив назву Францишкана) [115]. У 1852 р. його було видано у новій редакції, а у 1855 р. – доповнено Військовим кримінальним кодексом; діяли ці два кодекси у Галичині аж до затвердження там польського КК 1932 р., а на Буковині – до 1936 р. [115]. Ю. С. Гуменюк констатує, що «...австрійський кримінальний кодекс 1852 р. чітко розмежовував закінчений та незакінчений злочин. І хоч покарання за замах на злочин передбачалось таке ж, як і за закінчений злочин (§. 9), проте при призначенні покарання за замах на злочин суд повинен був враховувати як обставину, що пом'якшує покарання, характер незакінченого злочину, а саме близькість реалізації злочинного наміру особи (п. а §. 47)» [20, с. 230-231].

М. І. Хавронюк теж звертає увагу на те, що «...на українському Закарпатті діяло Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки 1879 р., яке, будучи створеним під значним впливом німецького Кримінального укладення, стало пізніше одним із зразків для розробки КК Росії 1903 р. Уложення складалося з двох частин (I – «Загальні постанови», II – «Окремі злочини та проступки та їх караність»), усього містило 486 параграфів і мало ретельно розроблену Загальну частину, яка складалась із дев'яти розділів і 125 параграфів. ... Окремі розділи були присвячені замаху

(§§ 65–68)... При цьому визначалось, що замах на злочин карається завжди, а замах на проступок лише у випадках, прямо передбачених законом, замах карається м'якше (нижче нижчої міри покарання, передбаченої за закінчений злочин), так само каралось і пособництво у злочині (підбурювання каралось так само, як і виконавство)» [115].

У Кримінальному уложенні 1903 р., як вказує В. М. Бурдін, зникло визначення поняття закінченого злочину [9, с. 8]. До готування і надалі відносили підшукування та отримання засобів вчинення злочину, при цьому готування так само каралося лише у випадках, спеціально передбачених у законі. Автор також вказує на те, що визначення замаху на злочин пов'язували з початком учинення злочину, якщо злочин не було закінчено з причин, незалежних від волі винного [9, с. 8]. Так само на це вказує і В. В. Гавриш: «дія, якою починається приведення у виконання злочинного діяння, вчинення якого бажала винна особа, не завершена за обставиною, що не залежала від волі винного, являється замахом» [13, с.109]. При цьому за вчинення замаху на злочин особа підлягала кримінальній відповідальності лише у спеціально передбачених у законі випадках, а також за вчинення всіх тяжких злочинів. Що важливо, окремо було виділено так званий негідний (непридатний) замах [2, с. 98], до якого відносили замах із негідними засобами, обраними особою із невігластва, або у зв'язку із забобонами [9, с. 8]. Як вказує В. В. Гавриш стаття 49 Уложення встановлювала наступні правила: «замах на проступки некараний, замах чинити злочинне діяння непридатним засобом, вибраним по крайньому неуцтву або забобону, некараний» [13, с.109].

Окрему увагу слід приділити нормам кримінального законодавства в період українського державотворення (1917-1921 рр.), адже і серед них наявні певні положення що стосувалися, в першу чергу замаху на злочин. Виходячи з вищезгаданої класифікації історичних періодів кримінально-правової політики, окреслених П. Л. Фрісом [109] – доба 1917-1921 рр. є самостійною, хоча й недовготривалою, віхою українського державотворення, що

характеризується власною державною політикою, в тому числі й політикою в сфері боротьби зі злочинністю.

П. Л. Фріс, до речі, недовготривале існування Української Народної Республіки пов'язує з недостатністю часу для розробки відповідної законодавчої бази, що обумовило відсутність реальних наслідків реалізації кримінально-правової політики на рівні конкретних кримінально-правових актів. На думку вченого, було прийнято лише декілька норм, які можна віднести до категорії кримінально-правових, – скасування смертної кари III Універсалом та Закон Про амністію від 19 листопада 1917 р. [109, с. 79].

У своїй дисертації Е. М. Кісілюк [46] детально охарактеризував кримінальне законодавство того періоду, виявивши загальні тенденції тогочасної кримінально-правової політики: «...поряд з існуванням на території України в цей час трьох кримінальних кодексів Російської імперії – Уложення про покарання кримінальні та виправні, Статут про покарання, які накладалися мировими судьями та Кримінальне уложення, - які не були відмінені і використовувалися в частині, яка не суперечила принципам, проголошеним українськими урядами та були пристосовані до умов тогочасного життя, існували й інші джерела кримінального права. Це, по-перше, закони, постанови, розпорядження, обіжники законодавчих і виконавчих органів діючої влади, які встановлювали нові кримінальні норми, доповнювали, змінювали чи скасовували вже існуючі. По-друге, подекуди мали місце законодавчі акти вищих органів влади, які встановлювали або ж посилювали кримінальне покарання за певні види діянь, які були найбільш поширеними на визначеній території, наприклад, на театрі воєнних дій. По-третє, законодавча ініціатива судових органів, які внаслідок недосконалої законодавчої бази змушені були реагувати на злочинні діяння та тлумачити кримінальні закони» [46, с. 176].

Зупинимось тільки на деяких актах, у яких тим чи іншим чином йде мова про боротьбу з незакінченою злочинною діяльністю.

13 травня 1917 року Уложення про покарання кримінальні та виправні було доповнене нормою, яка «...встановлювала кримінальну відповідальність для осіб, винних в участі у публічному зборищі, яке, діючи з'єднаними силами учасників, з метою розпиття або викрадення міцних напоїв, вчинило:

1) насилля над особою або примушування за допомогою погроз до виконання будь-яких дій, які порушували право чи обов'язок особи, або до відмови від здійснення права чи від виконання обов'язку;

2) викрадення, знищення або пошкодження чужого майна;

3) самовільне заволодіння чужим майном;

4) вторгнення в чуже жила приміщення або інше приміщення, огорожене місце чи будинок» [46, с. 138], причому кримінальна відповідальність передбачалася як за саме діяння, вчинене у перелічених формах, так і за замах на вчинення таких дій [79, с. 119].

Постанова «Про зміну 100 і 101 статті Уголовного Уложення» передбачала зміну цих статей і призначення кримінального покарання за такі протиправні дії, як насильне посягання на зміну існуючого державного устрою в УНР, на відторгнення від УНР будь-якої її частини, на усунення органів верховної державної влади або позбавлення їх можливості здійснювати таку владу [46, с. 38]. Аналізуючи цей документ Е. М. Кісілюк також наголошує, що посяганням визнавалося як вчинення цього злочину, так і замах на нього, а покарання за замах посилювалося, якщо «винний мав у своєму розпорядженні засоби для підриву або склад зброї» [46, с. 38].

Другим етапом періоду українського державотворення, як виділяє П. Л. Фріс, було встановлення гетьманства. Однак, як і в попередній період суттєвих змін у кримінальному законодавстві не відбулося, як і в попередній період, основу кримінального законодавства України створювало «Кримінальне уложення» 1903 р. Єдине, що відзначає вчений, в цей період відбулося посилення кримінально-правової репресії, яке було запроваджено деякими нормативними актами кримінально-правової спрямованості (напр.,

Тимчасовий закон від 8 липня 1918 р. «Про заходи боротьби з розладнанням сільського господарства») [109, с. 80].

Крім того, в період діяльності гетьмана Скоропадського, зазначає Е. М. Кісілюк, було прийнято рішення про розробку законопроекту «Про покарання за образу особи гетьмана», який був розроблений і внесений на розгляд Ради Міністрів для негайного його обговорення і прийняття 27 листопада 1918 року [46, с. 51]. У цьому документі, як деталізує автор, в т.ч. передбачав кримінальне покарання за посягання на життя, здоров'я й свободу особи гетьмана всієї України, а також на позбавлення його верховної влади або на обмеження її прав, причому у якості посягання визнавалось як виконання самого діяння, так і замах на нього [46, с. 51-52].

Як слушно зауважує Е. М. Кісілюк, внаслідок надзвичайних економічних умов, які переживала Україна за доби Гетьманату, перед урядом постала гостра необхідність у розробці закону про кримінальну відповідальність за спекуляцію, і саме такий закон був затверджений 24 липня 1918 року і мав назву – «Про карну відповідальність за перевищення граничних цін та за спекуляцію» [46, с. 148-149]. У законі відразу була встановлена відповідальність як за спекуляцію, так і за замах на неї, однак, 30 серпня 1918 року, вийшла додаткова постанова, яка передбачала розширення дії ст. 2 вищезазначеного закону і наголошувала, що замах на спекуляцію і співучасть у ній каралися на таких самих підставах, як і за саму спекуляцію [46, с. 151].

Варто відмітити, що 26 січня 1919 року уряд Директорії скасував гетьманське законодавство, яке було спрямоване на боротьбу зі спекуляцією і, водночас, ухвалив свій закон «Про спекуляцію», причому цим законом також передбачалася відповідальність за приготування та замах на спекуляцію [94, с. 50].

Взагалі, у період Директорії в Україні продовжувало діяти законодавство Російської імперії, Тимчасового уряду, а також нещодавно

прийняте законодавство Центральної Ради і акти періоду гетьманства. Однак, П. Л. Фріс акцентує увагу на тому, що влада урядів незалежної України розповсюджувалась не на всю територію країни – частина її перебувала під владою пробільшовицького Радянського Українського уряду, що викликало необхідність затвердження 17 травня Головою Директорії постанови «Про анулювання на території України чинності законів і декретів як так званого Радянського Українського, так і Радянського Російського Урядів і про повернення чинності законів УНР» [109, с. 80].

Взагалі, вчений, досить влучно характеризує цей період, підкреслюючи його важливість для держави та її політики в цілому: «складні історичні обставини перешкоджали кодифікації українського права та реформуванню судочинства в часи Директорії. Не було можливості упорядкувати кримінальне та цивільне законодавство, реформувати систему цивільного і кримінального судочинства. Період Директорії в цілому можна охарактеризувати у правовому сенсі як перехідний період у правотворчості, і він, безперечно, мав велике значення для відродження української правової культури та правосвідомості» [109, с. 90].

Е. М. Кісілюк також звертає увагу на дуже важливий акт у законодавстві Директорії, який стосується боротьби зі злочинами проти держави - це закон «Про карну відповідальність за вчинки проти національного розвитку українського народу», який був виданий 22 жовтня 1920 року [46, с. 63]. Автор вважає, що найбільш доцільним, на думку законодавців того часу, виходом з ситуації було доповнення законами про карну відповідальність за злочини проти національного розвитку українського народу главу V Кримінального уложення [46, с. 63].

Е. М. Кісілюк наводить детальний цитований зміст нововведень. Так, стаття 133 передбачала кримінальну відповідальність за складання, розповсюдження чи прилюдне виставлення письмового твору, малюнка або образу, або розповсюдження чи виставлення таких творів, малюнків або образів, або,

знаючи про їх зміст, з метою розповсюдження чи прилюдного виставлення, розмноження, переховування або привезення їх з-за кордону, або проголошення промови, або здійснення іншого вчинку, які можуть сприяти припиненню національного розвитку українського народу або зашкодити йому, з наміром припинити або зашкодити такому розвитку; стаття 133-1 передбачала кримінальну відповідальність за здійснення вчинків, зазначених в статті 133, але без наміру припинити національний розвиток українського народу або зашкодити йому, але знаючи, що вчинок цей може сприяти припиненню або зашкодити згаданому розвитку [46, с. 63-64]. Важливість цих положень для дослідження кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність полягає в тому, що кримінально караними були як самі ці діяння, так і замах на них [46, с. 64].

Взагалі, характерною рисою розвитку кримінально-правової політики, як справедливо стверджує І. Я. Терлюк у період українського державотворення 1917-1921 років було широке застосування норм кримінального законодавства Російської імперії, при цьому воно застосовувалося в частині, яка не була змінена або скасована українською владою [94, с. 52]. Але не варто відкидати той факт, що до цього законодавства вносилися чисельні зміни і доповнення, обумовлені розвитком відповідних відносин.

Зрозуміло, що за результатами Першої світової війни частина українських земель опинилася під владою Польщі, де до 1932 року діяло австрійське законодавство [115]. Польський Кодекс Карний 1932 р., як зазначає Ю. С. Гуменюк, за загальним правилом, не передбачав обов'язкового пом'якшення покарання за вчинення замаху на злочин [20, с. 231]. Автор наголошує, що «відповідно до § 1 арт. 24 цього Кодексу, призначення покарання за замах на злочин відбувалося у межах, що були передбачені для відповідного закінченого злочину. Однак Кодекс містив окрему вказівку, що у випадку, коли мав місце замах з непридатними засобами, то суд може

застосувати виняткове пом'якшення покарання (§ 2 арт. 24). Окрім того, при призначенні покарання за незакінчений злочин суд повинен був керуватися й загальними засадами призначення покарання. Зокрема, при призначенні покарання суд мав виходити із власного розсуду, звертаючи увагу перш за все на причини і спосіб вчинення злочину винним та його ставлення до потерпілого, на ступінь розвитку умислу і характеристику особи винного, на його спосіб життя до і після вчинення злочину (арт. 54)» [20, с. 231]. Відтак, резюмує Ю. С. Гуменюк, законодавцем загалом були передбачені умови для призначення більш м'якшого покарання за незакінчений злочин у порівнянні із закінченим (щоправда, за рівності всіх інших умов) [20, с. 231].

Повернемося до території України, на яку прийшла влада більшовиків. Є. В. Віблій справедливо вказує, що у перших нормативно-правових актах Радянської влади містилися заклики до нещадного придушення контрреволюційних виступів, в тому числі «попыток анархии со стороны пьяниц, хулиганов, контрреволюционных юнкеров, корниловцев» [12, с. 334]. У постанові ВЦВК від 5 січня 1918 р. теж вживається термін «спроба», але вже стосовно скоєння конкретного злочину: «... всякая попытка со стороны кого бы то ни было или какого бы то ни было учреждения присвоить себе те или иные функции государственной власти будет рассматриваться как контрреволюционное действие...» [12, с. 334].

В середині 1918 року термін «спроба» знову замінюється звичним «замах». Є. В. Віблій вказує, що у Декретах РНК від 8 травня 1918 р. «Про хабарництво» та від 22 липня 1918 р. «Про спекуляції» говорилося про караність замаху на отримання або дачу хабара та відповідно замаху на спекуляцію [12, с. 334].

Резюмуючи перші роки діяльності Радянської влади, Є. В. Віблій справедливо зазначає, що «закріплюючи кримінальну відповідальність за вчинення тих чи інших злочинів, законодавство перших років Радянської влади в деяких випадках пов'язує караність не лише з вчиненням закінченого

злочину, а й із такими його стадіями, як приготування та з замахом на вчинення злочину. Що стосується замаху на злочин, то не застосовувався термін «стадія», оскільки нерідко під замахом розумівся закінчений злочин, наприклад, терористичні акти визначалися в кримінально-правових актах тих років як терористичні замаху» [12, с. 334]. При цьому нагадаємо, що у зв'язку з цим, покарання на замах не мало жодної диференціації по відношенню до покарання за закінчене діяння.

З короткого огляду початкового етапу діяльності Радянської влади впливає ще один важливий висновок: кримінально-правова політика у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність характеризувалася жорсткістю (навіть, жорстокістю) репресій, спрямованою на придушення тяжких злочинів (в першу чергу, проти радянської влади) ще на стадії їх зародження. Виправдання «за вимогами (або законами) революційного часу», можливо, мало всі шанси стати своєрідним мемом ранньої радянської влади. При цьому такі виправдання, як слушно зазначає М. І. Колос, проголошувалися абсолютно публічно. Автор влучно цитує слова з виступу В. І. Леніна: ««...поганий той революціонер, який в момент гострої боротьби спиняється перед непорушністю закону. Закони в перехідний час мають тимчасове значення. І якщо закон перешкоджає розвиткові революції, його скасовують або виправляють...» [54, с. 6]. Зрештою, в подальшій діяльності радянської влади (в контексті вкрай репресивної кримінально-правової політики і нехтування принципами законності і верховенства права) мало що змінилося.

Кримінальне уложення 1918 року – законодавчий акт Нарком'юсту РСФРР – офіційно введений у дію не був [76, с. 158]. Але набрали чинності розроблені на його базі Керівні начала з кримінального права РСФРР, затверджені постановою Нарком'юсту 12 грудня 1919 року. Є. В. Віблій вказує, що «Керівні начала ...» (які з часом поширили дію і на підконтрольні більшовикам території сучасної України) були «...результатом узагальнення

судово-трибунальної практики за перші роки існування Радянської держави і являли собою першу систематизацію раніше виданих правових актів» [12, с. 334].

Розділ IV Керівних начал називався «Про стадії скоєння злочину» (ст. ст. 17–20). Саме тут, вважає Є. В. Віблій, вперше радянською владою визначалося поняття закінченого злочину (ст. 17), замаху на злочин (ст. 18) та готування до вчинення злочину (ст. 19) [12, с. 334]. Н. В. Маслак також зазначає, що готування до злочину вперше для радянської влади появилось саме в «Керівних началах 1919 р., при цьому готуванням визнавалося «підшукування, придбання чи пристосування особою, що підготовлює злочин, засобів, знарядь тощо для вчинення злочину» [68, с. 18]. Порівнюючи Керівні начала з діючими до них Уложеннями, В. М. Бурдін констатує, що для закінченого злочину істотною ознакою була повна реалізація злочинного наміру особи, було суттєво розширене поняття готування до злочину, до якого відносили не тільки підшукування та отримання знарядь чи засобів вчинення злочину, але й пристосування таких знарядь чи засобів, а також інші дії для вчинення злочину, які безпосередньо не вказувалися законодавцем, замахом на злочин вважалося діяння, спрямоване на вчинення злочину, коли особа вчинила все, що вважала за необхідне для реалізації свого умислу, але злочинний результат не настав із причин, незалежних від її волі [9, с. 8] – себто зникли стадія виявлення наміру, незакінчений замах і добровільна відмова.

Стаття 20 нічого не змінила в кримінально-правовій політиці ранньої радянської влади щодо покарання – стадія вчинення злочину абсолютно не впливала на вид і розмір покарання по відношенню до закінченого діяння. Основним критерієм, як справедливо зазначає Ю. С. Гуменюк, власне, була не стадія, а «ступінь небезпеки злочинця» [20, с. 231]. Д. С. Попій вважає, на ухвалення цієї норми вплинула ідея «соціально небезпечної особи», яка, як відомо, знаходила широку підтримку у радянських криміналістів у 20-х роках ХХ ст. [80, с.135].

До речі, стосовно принципу неврахування стадії при призначенні покарання, Ю. С. Гуменюк в подальшому коментує, що «...насправді все було не так однозначно. Річ у тім, що у ст. 11 Керівних начал передбачались загальні правила призначення покарання, відповідно до яких при визначенні покарання суд мав оцінювати ступінь і характер суспільної небезпеки особи злочинця та реалізованого ним протиправного діяння Очевидно, що стадії готування до злочину чи замаху на злочин об'єктивно могли визнаватись судом такими, які свідчили про меншу суспільну небезпечність вчиненого незакінченого злочину» [20, с. 231]. Теоретично, дійсно, могли, але на практиці теорія соціальної (суспільної) небезпеки злочинця мала значну перевагу на тим, що було записано в законі.

Як бачимо, прихід радянської влади був суттєвим кроком назад в кримінально-правовій політиці в сфері боротьби з незакінченою злочинною діяльністю, хоча б з позицій гуманізації кримінальної відповідальності. І якщо до того кримінально-правова політика розвивалася здебільшого еволюційно, то радянська влада здійснила революційні зміни, відкинувши чимало прогресивних норм, які стосувалися незакінченої злочинної діяльності. Як вказує Ю. С. Гуменюк, в окремих випадках суворість караності незакінченого злочину дійсно нічим не поступалась суворості караності злочину закінченого, приміром, у постанові «Про відповідальність за умисне руйнування залізничних споруд» 1919 р., зокрема зазначалось, що для присікання частих випадків умисного руйнування залізничних споруд чи замаху на такі, пійманих на місці злочину розстрілювати у порядку безпосередньої розправи [20, с. 231]. Надалі репресивна кримінально-правова політика знову почала розвиватися еволюційно, проте вже за встановленими жорсткими правилами «будівничих світлого майбутнього» з невеликими позитивними вкрапленнями у законодавстві. На практиці, про дотримання принципів законності й верховенства права мова не йшла.

Саме про це говорить П. Л. Фріс, зазначаючи, що «...революційність у кримінально-правовій політиці, як правило, пов'язана із зміною суспільно-історичної формації. Вона знаходить свій прояв, у першу чергу, у зміні принципів кримінально-правової політики держави у цілому. Наочним прикладом такого виду може слугувати розвиток Кримінального законодавства після більшовицького жовтневого перевороту 1917 р. Фактично на основі ідеології марксизму-ленінізму була розроблена кримінально-політична ідеологія радянської держави, яка на початках свого існування повністю відкидала усі здобутки доктрини кримінально-правової політики та практику застосування кримінального закону, які були накопичені у правовій науці бувшої російської імперії. Вона будувалась на абсолютно іншому ідеологічному фундаменті під який почали розроблятися відповідні доктринальні положення і реалізовуватись практика. Більшовики повністю відкидали минулу кримінально-правову політику, проголошуючи необхідність впровадження нової, заснованої на ідеологічній базі марксизму. При цьому ігнорувався факт відсутності відповідної доктринальної бази для такої політики. Фактично склалось положення коли не право йшло за доктриною, а навпаки, доктрина пристосовувалась до права, що є, по суті, абсурдом. Практично таке положення зберігалось до 50-х років ХХ ст. (до смерті І. В. Сталіна)» [110, с. 58].

Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. самим формулювання у ст. 6 злочину як «...будь-якої суспільно-небезпечної дії чи бездіяльності, що загрожує основам радянського ладу і правопорядку...» [61] повністю підтвердив висловлену тезу про узаконені наміри радянської влади боротися з посяганнями проти неї ще на надранніх стадіях. Однак, при самому визначенні стадій відбулися певні позитивні зміни по відношенню до Керівних начал, на які звертають увагу В. М. Бурдін [9], В. В. Бабаніна [2], В. В. Гавриш [13] та ін. По-перше, було передбачено, що готування до злочину карається лише в тих випадках, коли воно само собою є злочином [9, с. 8]. По-друге, у ст. 13

Кримінального кодексу УСРР 1922 р. фактично було удосконалено поняття закінченого та незакінченого замаху [2, с. 100]: замахом на злочин вважається дія, спрямована на скоєння злочину, коли особа, що здійснює таке діяння, не виконала всіх дій, які були необхідні для виконання свого умислу, або коли, не дивлячись на виконання всіх дій, які вона вважала за необхідні, злочинний результат не настав з причин, що не залежали від волі винного [13, с. 110]; при цьому покарання за замах на злочин призначалося в межах санкції статті, яка передбачала відповідальність за закінчений злочин [9, с. 9]. І по-третє, в Кримінальному кодексі УСРР 1922 р. законодавець повернувся до положень про добровільну відмову – замах, недоведений до кінця з власної волі особи, карався тільки якщо був фактично вчинений інший злочин [9, с. 9].

Крім того, вказує Н. В. Маслак, Кримінальний кодекс УСРР розширив поняття готування, вказавши, що готуванням до злочину вважається підшукування, придбання знарядь, засобів і створення умов для вчинення злочину, а також в Особливій частині КК було передбачено відповідальність за готування до деяких найбільш небезпечних злочинів шляхом створення відповідних «усічених» складів. Наприклад, зазначає авторка, статті 60-63 КК УСРР 1922 р. передбачали відповідальність за участь у контрреволюційній організації, ст. 76 – за організацію банди та участь у ній тощо [68, с. 18].

Д. С. Попій, з приводу призначення покарання за незакінчений злочин вказує, що «...стаття 14 КК УСРР 1922 р. встановлювала відповідальність за замах як за закінчений злочин. ... в цій же статті йшлося далі також про те, що «відсутність або незначність шкідливих наслідків замаху можуть бути взяті до уваги судом при визначенні міри покарання» [80, с. 136]. Оскільки цей припис поширювався виключно на випадки призначення покарання за замах, то, як вважає автор, «він має бути оцінений як спеціальна засада призначення покарання за злочин, перерваний на зазначеній стадії. Водночас, слід відзначити дискреційність цього припису (адже суд не зобов'язаний був, але лише мав право взяти до уваги недоведення розпочатого злочину до кінця,

отже, міг і не враховувати цієї обставини) та невизначеність (законодавець не визначив характер впливу врахування незавершеності злочину на призначуване за замах покарання) [80, с. 136].

«Основні засади кримінального законодавства СРСР і союзних республік», прийняті 31 жовтня 1924 р., вже закріплювали обов'язок судів при виборі заходів соціального захисту керуватися не лише ступенем небезпеки особи, як це зазначалося раніше, а також ступенем здійснення злочинного наміру, тобто з урахуванням стадій вчинення злочину і близькістю настання суспільно небезпечних наслідків [12, с. 334]. Однак, за влучним твердженням В. М. Бурдіна, «Основні начала...» взагалі відмовилися від термінів «готування до злочину» і «замах на злочин». Натомість застосовували новий термін – «початок злочину» [9, с. 9]. Звісно, такі революційні викривлення у кримінально-правовій політиці призвели до серйозних проблем на практиці, Відтак, Пленум Верховного Суду СРСР у своїй постанові від 7 травня 1926 р. роз'яснив, що під «початком злочину» потрібно розуміти і готування, і замах на злочин [9, с. 9], а Президія ВЦВК СРСР надала цьому тлумаченню легальної сили, «у результаті чого всі республіки змушені були криміналізувати готування до будь-якого злочину, що було теоретично помилковим та відступало від позицій першого радянського КК» [68, с. 19]. З цього приводу Н. В. Маслак влучно зазначає, що постанова Пленуму відступала не тільки від позицій кримінального законодавства 1922 р., а й від теоретичних положень, обґрунтованих дореволюційною доктриною [68, с. 19].

Кримінальний кодекс УСРР, який набрав чинності 1 липня 1927 року, теж окреслював стадії вчинення злочину (готування і замах). При цьому, як вказує Є. В. Віблій, в первинній редакції за готування до злочину (ст. 18 КК УСРР 1927 р.) заходи соціального захисту, за загальним правилом, не передбачалися [12, с. 334]. Ю. С. Гуменюк вважає, що це відбулося внаслідок дещо відмінного тлумачення українським законодавцем загальносоюзного кримінально-правового поняття «початий, але не доведений до кінця злочин»

[20, с. 232]. Але таке гуманне «упущення» дуже швидко було виправлене. В новій редакції статті 18 від 19 червня 1929 р. «За замах на будь-який злочин, а також за *готування* до злочину застосовуються *ті самі заходи соціального захисту* (виділено мною – В.С.), як і за вчинений злочин, з тим, що суд обирає конкретний захід соціального захисту залежно від ступеня небезпеки особи, яка вчинила замах на злочин або готувалася до злочину, від ступеня здійснення злочинного наміру, а так само від причин, з яких злочин не було доведено до кінця. У випадках, коли злочин не було доведено до кінця з власної волі особи, яка мала намір вчинити цей злочин, суд встановлює захід соціального захисту відповідно до тих виконаних дій особи, яка вчинила замах або готувалася до злочину» [62]. Д. С. Попій також підтверджує той факт, що готування до злочину в первинній редакції Кримінального кодексу УСРР 1927 р. не каралося, водночас, «...якщо у підготовчих діях виявлялася небезпека того злочину, до якого відбувалось готування, до винного можна було застосувати один із заходів соціального захисту – передбачене п. ж ст. 21 КК УСРР 1927 р. видалення на строк за межі України або за межі певної місцевості, із заборonoю проживати в певних місцевостях, або й без такої» [80, с. 136-137].

Принагідно треба звернути увагу ще на два аспекти Кримінального кодексу УСРР 1927 року, на які вказує В. М. Бурдін. По-перше, і під час визначення поняття готування до злочину, і у процесі визначення поняття замаху на злочин, законодавець указував на те, що ці стадії злочину можуть бути вчинені лише у формі дії, а, по-друге, дещо двозначно було сформульовано інститут добровільної відмови: у ч. 2 ст. 18 було передбачено, що в тих випадках, коли злочин не було доведено до кінця з власної волі особи, яка намагалася вчинити злочин, суд призначає захід соціального захисту, який відповідає тим діям, що були вчинені особою, яка готувалася до злочину або посягала на його вчинення [9, с. 9]. Як справедливо вказує автор, можна з одного боку, зробити висновок про те, що незакінчений злочин, який виник до

добровільної відмови, все одно залишався кримінально караним, а, з іншого, припускав можливість виключення кримінальної відповідальності [9, с. 9].

Однак, треба віддати належне Кодексу 1927 р. хоча б із загального погляду кримінально-правової політики – його Розділ 3, в якому містилися зазначені норми про незакінчену злочинну діяльність мав назву «Загальні начала кримінальної політики УРСР» [62].

І. Я. Терлюк звертає увагу й на те, що в СРСР під пильною репресивною увагою знаходилися також і неповнолітні. Так, у грудні 1940 р. розширилася сфера судової відповідальності із застосуванням заходів кримінального покарання до малолітніх, починаючи з 12-річного віку: каралося розгвинчування рейок, підкладання на них предметів, що могли викликати аварії поїздів, а також крадіжка, тілесні ушкодження, вбивство або замах на вбивство [94, с. 68].

Як стверджує В. М. Бурдін, Основи кримінального законодавства Союзу РСР та Союзних Республік 1958 р. зберегли попередній законодавчий підхід щодо видів стадій вчинення злочину та їх кримінально-правового значення. Визначення окремих стадій не змінилося [9, с. 9], а, як зазначає Ю. С. Гуменюк, в Основах було збережено традицію формально рівної караності незакінченого та закінченого злочинів року, а норма ст. 15 Основ, яка регламентувала призначення покарання за готування до злочину і за замах на злочин, у незміненому вигляді була відтворена у ст. 17 нового Кримінального кодексу УРСР 1960 р. [20, с. 232].

Як вказує В. В. Бабаніна, у третій главі Кримінального кодексу УРСР 1960 р. містилися норми, які закріплювали попередню злочинну діяльність (готування та замах на злочин) та добровільну відмову від доведення злочину до кінця [2, с. 102]. Так, готуванням до злочину визнається підшукування або пристосування засобів чи знарядь або інше умисне створення умов для вчинення злочину; замахом на злочин визнається умисна дія, безпосередньо спрямована на вчинення злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до

кінця з причин, що не залежали від волі винного [60]. Звільняли від кримінальної відповідальності особу, яка відмовилася від доведення злочину до кінця на стадії готування чи замаху, крім випадків вчинення на зазначених стадіях іншого злочину [2, с. 104].

І, традиційно для кримінально-правової політики СРСР – ч. 3 ст. 17 – покарання за готування до злочину і за замах на злочин призначається за законом, який передбачає відповідальність за даний злочин [60]. Д. С. Попій принагідно зазначає, що «Глава V «Про призначення покарання і про звільнення від покарання» Загальної частини КК УРСР 1961 р. не містила положень, які б включали спеціальні засади призначення судами покарання при незакінченому злочині» [80, с. 137]. Як слушно зауважує Ю. С. Гуменюк, Кодексом 1960 року також залишилися нерозв'язаними питання відмінності у призначенні покарання між готуванням до злочину і замахом на злочин, між закінченим та незакінченим замахом (на законодавчому рівні такий поділ замаху на види взагалі не проводився), врешті між незакінченим та закінченим злочином [20, с. 232].

Отож, навіть, незважаючи на наявність вказівки врахування судом характеру і ступеня суспільної небезпечності дій, вчинених винним, ступеня здійснення злочинного наміру і причин, через які злочин не було доведено до кінця, репресивна політика Радянського Союзу не містила ніяких інших спеціальних (пом'якшувальних) правил призначення покарання при незакінченому злочині, стійко дотримуючись тези співрозмірності покарання за закінчений злочин і незакінчену злочинну діяльність, закладеної ще на ранніх етапах функціонування радянської влади. Втішно, що ця «традиція» кримінально-правової політики СРСР була нарешті зламана в Кримінальному кодексі України 2001 року.

Основи кримінального законодавства Союзу РСР та Республік 1991 р. так і залишилися проєктом. Однак, як зазначає В. М. Бурдін, окремі положення, які стосуються стадій вчинення злочину, були доволі прогресивні

і через деякий час увійшли до законодавства окремих держав, зокрема України [9, с. 10]. Так, у ч. 1 ст. 17 Основ пропонували обмежити сферу кримінальної відповідальності за готування до злочину (було передбачено, що кримінально караним є лише готування до тяжкого чи особливо тяжкого злочину); під час визначення поняття замаху на злочин у ч. 2 ст. 17 безпосередньо вказувалося, що замах може бути вчинений не тільки у формі дії, але й у формі бездіяльності; саме в Основах 1991 р. уперше було передбачено формалізувати особливості добровільної відмови співучасників злочину [9, с. 10].

Як зазначає М. В. Сийплові, один із укладачів хрестоматії «Перший проект Кримінального кодексу незалежної України (1992-1998 рр.)» [78], «...після проголошення Україною незалежності постало питання підготовки і прийняття власного, яке б відповідало тогочасним реаліям, нового кодифікованого кримінального законодавства. ... За таких обставин, Верховна Рада України дала офіційний старт по підготовці нового Кримінального кодексу. Своєю постановою «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні» від 28 квітня 1992 року № 2296-ХІІ парламент доручив Кабінету Міністрів України, Комісії Верховної Ради України у питаннях законодавства і законності, Верховному Суду України протягом 1992 року підготувати і подати на розгляд Верховної Ради України відповідні проекти законів. 20 жовтня 1992 року розпорядженням Першого Віце-прем'єр-міністра України було затверджено склад робочої комісії в кількості 27 осіб по підготовці офіційного проекту Кримінального кодексу. Іншу робочу групу в кількості 7 осіб постійної Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби із злочинністю з підготовки альтернативного проекту Кримінального кодексу України очолив професор В. М. Смітєнко. Рівно через рік, в 1993 році, робоча група під керівництвом В.М. Смітєнка уже підготувала перший проект Кримінального кодексу незалежної України» [88].

Відповідно до проекту, питання незакінченої злочинної діяльності були розміщені в окремому розділі «ГЛАВА 7. Незакінчене діяння». Глава містила

4 статті, в яких регулювалися питання приготування до злочину, замаху на злочин та добровільної відмови від доведення умисного караного діяння до кінця:

«Стаття 29. Приготування (1) Приготування до караного діяння є пошук або пристосування засобів чи знарядь або створення умов для його вчинення. (2) Кримінально каранним є приготування до злочину. Покарання за нього не може перевищувати третини від максимального розміру покарання, встановленого статтею Особливої частини за цей злочин.

Стаття 30. Замах. Замахом на каране діяння визнається умисна дія або бездіяльність, що безпосередньо спрямована на його вчинення, якщо діяння не було доведено до кінця через обставини, не залежні від винного.

Стаття 31. Кваліфікація приготування до караного діяння та замаху на нього. Відповідальність за приготування до караного діяння та замах на нього настає за статтею Особливої частини цього Кодексу, що передбачає покарання за закінчене діяння.

Стаття 32. Добровільна відмова від доведення умисного караного діяння до кінця (1) Добровільною відмовою від умисного караного діяння визнається припинення особою приготування до діяння або замаху на нього, якщо винна особа усвідомлювала або мала реальну можливість доведення наміру до кінця. (2) Добровільна відмова від караного діяння виключає кримінальну відповідальність, яка може наставати лише у разі, якщо у фактично вчиненому містяться зазначені в законі ознаки іншого караного діяння. (3) Добровільна відмова організатора, підбурювача чи посібника від участі в караному діянні виключає кримінальну відповідальність, якщо фактично вчинене ними не утворює самостійного караного діяння і не потягло за собою шкідливих наслідків» [57].

Як бачимо, законопроект містить ряд суттєвих відмінностей в порівнянні з текстом Кримінального кодексу, який був прийнятий 5 квітня 2001 року.

По-перше, у проєкті 1993 року використовується термін «каране діяння» замість «злочину», що свідчить про більш широкий підхід до розуміння кримінально караних дій. Дійсно, системне тлумачення даної норми проєкту разом з його статтею 16 дозволяє зробити висновок, що каране діяння мало би включати в себе кримінальний проступок, провинність, кривду і злочин [57]. Також замість терміну «готування» використовується «приготування».

Кодекс 2001 року має більш деталізовану структуру та чіткіший поділ на статті з конкретними аспектами незакінченого злочину. У ньому містяться окремі статті про закінчений та незакінчений злочини (ст. 13), тоді як проєкт 1993 року одразу починається з регулювання приготування. Це свідчить про більш системний підхід у кінцевому документі. У Кодексі 2001 року (ст. 14) надається більш розширене визначення готування, яке включає, натомість, проєкт 1993 року (ст. 29) містить більш лаконічне визначення, обмежуючись пошуком або пристосуванням засобів чи знарядь та створенням умов для вчинення діяння

Важливою відмінністю є те, що проєкт 1993 року встановлює конкретне обмеження покарання за приготування – не більше третини від максимального розміру покарання за закінчений злочин. Кодекс 2001 року такого обмеження не містить, але встановлює, що готування до злочину невеликої тяжкості не тягне кримінальної відповідальності.

Стосовно замаху, Кодекс 2001 року (ст. 15) містить більш детальне його регулювання, розрізняючи закінчений замах (коли особа виконала всі дії, які вважала необхідними) та незакінчений замах (коли особа не вчинила всіх необхідних дій). Проєкт 1993 року (ст. 30) надає більш загальне визначення замаху, не розділяючи його на види.

У регулюванні добровільної відмови також є суттєві відмінності. Кодекс 2001 року (ст. 17) визначає добровільну відмову як «остаточне припинення» готування або замаху, підкреслюючи необхідність остаточного характеру такої відмови. Проєкт 1993 року (ст. 32) містить дещо інший підхід до

регулювання, включаючи загальні умови добровільної відмови, її кримінально-правові наслідки та окреме регулювання добровільної відмови співучасників (організатора, підбурювача, посібника)

Стосовно відповідальності, бачимо, що фактично обидва акти передбачають, що відповідальність за незакінчений злочин настає за статтею, що передбачає відповідальність за закінчений злочин.

В цілому, варто визнати, що Кримінальний Кодекс 2001 року демонструє більш системний та деталізований підхід до регулювання незакінченого злочину, тоді як проєкт 1993 року містить більш загальні положення. Хоча з іншої сторони, в деяких аспектах можна було використати й положення Проєкту 1993 року. Приміром, він встановлює чіткіші межі покарання за приготування, тоді як Кодекс 2001 року більше зосереджується на визначенні умов настання кримінальної відповідальності за готування і замах та її виключення.

Загалом, можна зробити висновок, що Кримінальний кодекс 2001 року в його тексті станом на момент прийняття відображав більш системний підхід до регулювання незакінченого злочину. Незважаючи на це, надзвичайно позитивно оцінив цей законопроєкт Кримінального кодексу України 1993 року П. Л. Фріс³: «...Проєкт містив всі прогресивні погляди на Кримінальне право – його структуру, зміст основних інститутів та норм, які існували у кримінально-правовій науці на початок 90-х років. Однак він залишався авторським проєктом, і хоча був опублікований для широкого обговорення і поданий у ВР України як альтернативний...» [109, с. 112].

У 1995 році народним депутатом України О. Б. Матковським був поданий альтернативний проєкт Кримінального кодексу України від 03.08.1995 №0041/1-1 [56]. Варто відмітити, що в питаннях регулювання

³ Звичайно, мова йде про загальну оцінку, а не про оцінку розділу про приготування й замах.

незакінченої злочинної діяльності він був дуже схожий на законопроект, поданий робочою групою за головуванням В. М. Смітєнка:

«ГЛАВА 7. Незакінчене каране діяння

Стаття 28. Приготування 1. Приготування до караного діяння є пошук або пристосування засобів чи знарядь чи створення умов для його вчинення. 2. Покарання за приготування до караного діяння не може перевищувати третини від максимального розміру покарання, встановленого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу за це діяння.

Стаття 29. Замах. Замахом на каране діяння визнається умисна дія або бездіяльність, що безпосередньо спрямована на його вчинення, якщо діяння не було доведено до кінця через обставини, незалежні від винного.

Стаття 30. Кваліфікація приготування до караного діяння та замах на нього. Відповідальність за приготування до караного діяння та замах на нього настає лише у випадках, передбачених відповідними статтями Особливої частини цього Кодексу; вони підлягають кваліфікації за цими ж статтями.

Стаття 31. Добровільна відмова від доведення умисного караного діяння до кінця 1. Добровільною відмовою від умисного караного діяння визнається припинення особою приготування до діяння або замаху на нього, якщо винна особа усвідомлювала або мала реальну можливість доведення наміру до кінця. 2. Добровільна відмова від караного діяння виключає кримінальну відповідальність, яка може наставати лише тоді, коли у фактично вчиненому є зазначені в законі ознаки іншого караного діяння. 3. Добровільна відмова організатора, підбурювача чи підсобника від участі в караному діянні виключає кримінальну відповідальність, якщо фактично вчинене ними не утворює самостійного караного діяння і не потягло за собою шкідливих наслідків» [56].

Спочатку варто виділити ряд не дуже суттєвих відмінностей. По-перше, назва глави Проекту 1995: «Незакінчене каране діяння» додаванням слова «каране» можливо, мала б підкреслити кримінально-правовий характер діяння.

По-друге, у проєкті 1993 року (ст. 29) зазначено, що «кримінально караним є приготування до злочину», тоді як у проєкті 1995 року (ст. 28) така вказівка відсутня. По-третє, у проєкті 1993 року використовується термін «посібник»⁴, а у проєкті 1995 року – «підсобник». Ця відмінність не є суттєвою з позицій вивчення відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, але є доволі цікавою для науковців, що досліджують інститут співучасті.

І, нарешті, найбільш суттєва відмінність полягає в тому, Проєкт 1993 року (ст. 31) передбачає, що відповідальність настає за статтею Особливої частини, що передбачає покарання за закінчене діяння, в той час, як Проєкт 1995 року (ст. 30) містить принципово інший підхід, адже відповідальність настає «лише у випадках, передбачених відповідними статтями Особливої частини». Це означає, що кримінальна відповідальність за незакінчене діяння можлива тільки тоді, якщо це прямо передбачено конкретною статтею Особливої частини, в той час якщо за Проєктом 1993 року вона настає в будь-якому випадку. Як виявилось, в кінцевому рахунку в Кримінальному кодексі 2001 року законодавець обрав останній шлях визначення відповідальності за готування і замах – відповідно до статті Особливої частини.

Фактично останній законопроект №1029, який ліг в основу Кримінального кодексу 2001 року, був поданий Кабінетом Міністрів України 12.05.1998. Варто відмітити, що в авторський колектив розробників входила величезна кількість науковців, які дійсно були, є і будуть знаними фахівцями в сфері кримінально-правового регулювання. Серед них Александров Ю.В., Андрушко П.П., Бажанов М.І., Бантишев О.Ф., Баулін Ю.В., Борисов В.І., Бурдач Ф.Г., Глушков В.О., Діденко В.П., Лановенко І.П., Матишевський П.С., Омел'яненко Г.М., Панов М.І., Светлов О.Я., Скибицький В.В., Сташис В.В., Тихий В.П. Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, Яценко С.С., Тацій В.Я., Фесенко Є.В. та ін.[90].

⁴ Можливо «пособник». Але автори хрестоматії використовують саме цей термін не тільки у статті про добровільну відмову, але й у наступному розділі про співучасть.

На момент подання законопроєкту норми про незакінчений злочин містилися в окремому Розділі VI «Незакінчений злочин та його види»:

«Стаття 20. Закінчений та незакінчений злочини

(1) Закінченим злочином визнається діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу.

(2) Незакінченим злочином визнається готування до злочину та замах на злочин.

Стаття 21. Готування до злочину

(1) Готуванням до злочину визнається підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змовлення на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину.

(2) Готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальну відповідальність.

Стаття 22. Замах на злочин

Замахом на злочин визнається діяння, вчинене з прямим умислом і безпосередньо спрямоване на вчинення злочину, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, не залежних від волі винного.

Стаття 23. Відповідальність за незакінчений злочин

Відповідальність за готування до злочину і замах на злочин настає за статтею 21 або 22 і за тією статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин.

Стаття 24. Добровільна відмова при незакінченому злочині

(1) Добровільною відмовою визнається добровільне та остаточне припинення особою готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому особа усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця.

(2) У разі добровільної відмови особа не підлягає кримінальній відповідальності за вчинені нею готування до злочину або замах на злочин.

(3) Особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину» [86].

Не враховуючи декілька незначних текстуальних правок (як-от, уточнення діяння (дія чи бездіяльність), усунення подвоєння ознаки добровільності і т.п.), все ж таки варто відмітити 3 суттєві відмінності по відношенню до кінцевого варіанту, прийнятого 5 квітня 2001 року.

По-перше, спочатку норми про незакінчений злочин містилися в відокремленому розділі, а згодом вони були переміщені в Розділ III «Злочин, його види та стадії» з відповідною зміною нумерації статей.

По-друге, така форма готування як «змовлення на вчинення злочину» [86] отримала своє остаточне вираження як «змова на вчинення злочину» [59]. Хоча, варто відмітити більш детальне окреслення форм готування у порівнянні з діючим на той час кодексом [60].

І, по-третє, могло б викликати подив відсутність в проєкті поділу замаху на закінчений і незакінчений. Але якраз тут нічого дивного – наступність кримінального законодавства в дії – в Кримінальному кодексі 1960 року [60] такого поділу теж не було.

Якщо ж говорити про призначення покарання за незакінчений злочин, то норма проєкту [56] не відрізнялася від остаточного тексту Кримінального кодексу [59], і була доволі скупюю, зобов'язуючи призначати покарання, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця.

Сьогоднішні ч. 2. і ч. 3 ст. 68 появилися в тексті кодексу набагато пізніше, у 2008 році. Вони були внесені широко відомим Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» [29].

З цього приводу А. В. Горностаї справедливо стверджує, що «нова редакція ст. 68 КК закріпила систему обов'язкового пом'якшення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення. У цьому випадку можна говорити про наступність у праві, запозичення кращих практик інших країн. При цьому варто підкреслити, що законодавство, яке раніше діяло на окремих територіях, які зараз утворюють нашу державу, у минулі часи також закріплювало систему обов'язкового зменшення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення. Так, згідно «Військового артикулу» 1715 року незакінчений злочин або карався менш суворо, або покарання було таке ж, як і за закінчений злочин (наприклад, страта), але вчинялося більш гуманним способом (без мучення і тортур). Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року в ст.110 передбачало що «розмір покарання визначається : 1) більшою або меншою наближеністю до вчинення злочину, якщо злочин не доведено до кінця; 2) від особливих обставин, що супроводжували замах на злочин, які обтяжують чи пом'якшують вину злочинця». Покарання за злочин, який не було доведено до кінця, пом'якшувалося на один, два, три або чотири ступені» [18, с.212].

Водночас, вчена звертає увагу на те, що внісши такі зміни з дотриманням принципу наступності, «законодавець не врахував певну специфіку свого ж сучасного законодавства. Так, кримінальний кодекс України 2001 року у ст. 15 закріпив обов'язків поділ замаху на види - закінчений (ч. 2 ст. 15 КК) та незакінчений (ч. 3 ст. 15 КК). Натомість, чинна редакція частини 3 ст. 68 КК України передбачає обов'язкове зменшення розміру покарання за замах без зазначення його виду. Врахування більш високого ступеня суспільної небезпечності закінченого замаху на злочин при призначенні покарання можливе лише на підставі ч. 1 ст. 68 КК України, але тільки в тих випадках, коли після застосування ч.3 ст.68 розмір покарання не набуває абсолютно-визначеного характеру» [18, с.213]. Таке положення А. В. Горностаї вважає неприпустимим. Вона пропонує відповідний вихід з ситуації: доповнити ч. 3

ст. 68 КК України посиленням на те, що строк або розмір покарання за незакінчений замах не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини Кримінального Кодексу, а строк або розмір покарання за закінчений замах не може перевищувати трьох чвертей максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини Кримінального Кодексу [18, с.213]. Звичайно, така пропозиція заслуговує повної підтримки.

Також, на завершення історичного огляду формування кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, варто вказати, що статтю 68 Кримінального кодексу також було доповнено частиною 4 (з подальшими змінами) у 2016 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» [28]. Крім того, не варто забувати й про введення поняття «кримінальне правопорушення», відповідно у всіх статтях Кримінального кодексу було внесено відповідні зміни.

Отож, проаналізувавши історичний досвід становлення і розвитку кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, можна констатувати, що в цілому вона розвивалася з дотриманням еволюційної наступності. Революційна наступність мала місце у період приходу до влади більшовиків, які у своєму кримінальному законодавстві фактично відмовилися від багатьох прогресивних положень попередньо діючого законодавства, в т.ч. і щодо незакінченої злочинної діяльності.

Кримінально-правова політика в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність пройшла складні етапи формування та реалізації, від рівнокараності закінченого і незакінченого діяння до диференційованого

підходу до відповідальності за готування чи замах. Цілком слушно стверджує М. І. Хавронюк, що «...кримінальне право і законодавство України протягом багатьох століть формувалось та удосконалювалось як одна із течій в руслі європейського кримінального права і законодавства. Основні тенденції його розвитку цілком збігаються з тенденціями розвитку права держав континентальної Європи, маючи одне «материнське» право для всіх – римське, основою якого, у свою чергу, було християнське канонічне право» [115, с. 1].

2.2. Досвід держав Європи як джерело кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність

Як справедливо зазначає П. Л. Фріс, «...процеси інтеграції та глобалізації, які визначають напрямки розвитку людської цивілізації на сучасному етапі, не можуть не включати в себе вирішення комплексу питань, пов'язаних зі здійсненням боротьби з діяннями, які становлять небезпеку для цивілізації у цілому, визнаються злочинними світовим співтовариством. Це, у свою чергу, вимагає вироблення єдиних узгоджених підходів до проведення такої боротьби, що у свою чергу обумовлює уніфікацію понять, методів реалізації, форм впливу та т. ін. В цілому, вказане визначає розробку та здійснення кримінально-правової політики на міждержавному рівні...» [108, с. 103].

Тому нічого дивного немає в тому, що невід'ємною складовою сучасної юридичної науки та практики виступають порівняльно-правові дослідження, результати яких впливають на велику кількість різноманітних явищ та процесів – від вдосконалення національного законодавства до розвитку міжнародного правового співробітництва та юридичної освіти. Особливо їх важливість проявляється в сучасних українських реаліях. Мова йде про докорінну трансформацію вітчизняного законодавства й практики його

застосування в умовах глобалізації та європейської інтеграції, коли державна політика має враховувати як національні особливості, так і міжнародні стандарти та зобов'язання.

Особливо гостро це відчувається в процесі реформування державної політики в цілому та кримінально-правової політики зокрема. Ю. Шемшученко наголошує, що в праві немає або практично немає місця для експериментів, оскільки за кожним рішенням стоять долі та інтереси громадян, економіки, держави [123, с. 29]. Саме тому право має бути максимально досконалим і системним. Для досягнення цього, зауважує вчений, замість експерименту можна використати порівняльно-правові дослідження, які вкажуть можливі варіанти рішень, застерезуть від прийняття застарілих або неефективних у наших умовах рішень. На його думку, правова система не має бути іграшкою в руках політиків, її формування має бути послідовним і виваженим, враховувати і поєднувати національну унікальність, регіональну специфіку, загальносвітові тенденції [123, с. 29].

М. Цимбалюк розвиває цю думку, зазначаючи, що пізнання сутності норм міжнародного та європейського права, можливості їх сумісності з національними нормами, способів їх гармонійної взаємодії має стати системним. Це особливо важливо для забезпечення цивілізованого співіснування національної правової системи зі світовим співтовариством [120, с. 20-21].

Абсолютно підтримуючи зазначені позиції, варто також зазначити, що з позицій формування та реалізації державної політики та її сфер, порівняльні дослідження, безумовно, є важливим інструментом, оскільки дозволяють приймати виважені рішення на основі вивчення досвіду інших держав, враховувати культурні особливості різних груп населення при формуванні відповідної політики, уникати ризикованих правових експериментів шляхом вивчення вже наявного досвіду інших держав.

Також варто мати на увазі, що й вітчизняний законодавець в процесі гармонізації інститутів кримінального права до вимог європейського законодавства також не може обійтися без вивчення досвіду інших держав. Ще на початку ХХ ст. академік першого складу Української академії наук по соціально-економічному відділу (14 листопада 1918) [126]. Ф. В. Тарановський наголошував на системному підході при запозиченні зарубіжного досвіду в законодавчій діяльності. Він зазначав, що порівняння різних систем права приводить до наукових узагальнень лише тоді, коли воно пов'язане з усім комплексом соціальних явищ, які пояснюють право і самі в свою чергу пояснюються правом [цит. за 126, с. 120].

М. Цимбалюк наголошує, що правові системи в сучасному світі не можуть ізолюватися одна від одної. Водночас, він критикує практику, коли із зарубіжного права хаотично «висмикуються» певні норми та інститути на основі доступного матеріалу, інтуїції або власного інтересу тієї чи іншої політичної сили. Також він застерігає від простого калькування зарубіжних норм, за якого порушується системність правової системи. На його думку, вивчення зарубіжного права та феномена взаємодії правових систем має стати спеціалізованою сферою наукових та прикладних досліджень [120, с. 20-21]. Підтримує таку позицію і Ю. Шемшученко, який говорить про необхідність порівняльно-правової експертизи законопроектів. Також вчений підкреслює важливість системного підходу, вказуючи, що звернення певних політиків до зарубіжного досвіду, з якого заангажовано, а часто й своєкорисно, «висмикуються» ті чи інші моделі правових інститутів, ніколи не зможе замінити системного пошуку можливих моделей, аналізу їх прийнятності та потенційної ефективності [123, с. 25-29].

Наголошують на практичному значенні порівняльно-правових досліджень й автори підручника з порівняльного правознавства. У ньому наголошено, що воно суттєво допомагає у законотворчій діяльності, адже законодавець активно використовує порівняльно-правові матеріали при

формуванні законодавчої політики, при створенні окремих законодавчих актів, при удосконаленні законодавчої техніки [81, с. 21]. Приміром, вважають автори, законодавець, враховуючи іноземний досвід, «...з одного боку, виявляє та запозичує все те корисне, що виправдало себе за кордоном при вирішенні певної проблеми, рятує від непотрібної праці «вигадувати веломашину», а з другого боку – надає можливість урахувати негативні аспекти іноземного досвіду, попередити неефективність тих чи інших правових рішень» [81, с. 21].

Можна наводити ще безліч аргументів на користь необхідності й важливості порівняльно-правових досліджень і для кожної сфери державної політики, і для її суб'єктів в процесі її формування чи реалізації. Однак, ця проблематика достатньо опрацьована у спеціалізованій літературі, тому варто узагальнити пануючу в сучасній правовій доктрині тезу про те, що порівняльне правознавство розглядається як важливий науковий інструмент вдосконалення законодавчої діяльності через системне вивчення та адаптацію зарубіжного досвіду з урахуванням національних особливостей правової системи. Воно є необхідним для науково обґрунтованого запозичення норм та інститутів з інших правових систем, забезпечення гармонійної взаємодії національного права з міжнародним та європейським правом. Також варто не забувати про вироблений вітчизняною компаративістикою системний підхід, адже для уникнення механічного копіювання зарубіжних норм без врахування національних особливостей варто дотримуватися системного аналізу можливих правових рішень перед їх впровадженням у національне законодавство.

Дотримуючись цих орієнтирів, розглянемо особливості кримінальної відповідальності за незакінчену злочинну діяльність у європейських державах шляхом аналізу відповідних норм.

Республіка Албанія

За кримінальним кодексом Албанії питання готування та замаху на злочин регулюється у Главі III «Замах». Згідно зі статтею 22 Кримінального кодексу Албанії, замахом на злочин вважається ситуація, коли особа вчиняє прямі дії, спрямовані на вчинення злочину, але злочин не завершується через обставини, що не залежать від волі особи [144].

Стаття 23 встановлює, що особа, яка намагається вчинити злочин, підлягає відповідальності за замах. При призначенні покарання за замах суд повинен враховувати: ступінь наближеності до настання наслідків; причини, через які злочин залишився незакінченим. На основі цих факторів суд може знизити його до мінімуму, передбаченого законом, або призначити більш м'який вид покарання, ніж передбачено законом [144].

Важливо зазначити, що відповідно до статті 24, особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо вона добровільно і остаточно відмовилася від вчинення злочину, незважаючи на наявну можливість його завершити. Однак якщо в діях особи до моменту добровільної відмови містяться ознаки іншого злочину, вона підлягає відповідальності за цей злочин [144].

Цікаво відмітити, що Кримінальний кодекс Албанії окремо не виділяє стадію готування до злочину, зосереджуючись лише на регулюванні замаху на злочин.

Князівство Андорра

Кримінальний кодекс Андорри передбачає відповідальність за готування до злочину у формі змови на вчинення злочину та за замах на злочин. Однак, така відповідальність настає не в усіх випадках, а з певними обмеженнями [151]. Щодо замаху на злочин, то загальне правило говорить, що замах є караним для тяжких злочинів, і не є караним для кримінальних проступків (окрім випадків, коли закон прямо передбачає покарання за замах на проступок). Зокрема, замах на вбивство, вбивство з обтяжуючими

обставинами, аборт без згоди жінки, тяжкі тілесні ушкодження та інші тяжкі злочини проти особи завжди є караним. При цьому замах має місце тоді, коли суб'єкт безпосередньо починає вчинення злочину, здійснюючи всі дії або їх частину, які об'єктивно повинні призвести до результату, і, однак, порушення не відбувається з причин, що виходять за рамки контролю злочинця (стаття 17). Для інших злочинів Карний Кодекс в кожному випадку окремо визначає, чи карається замах [151]. Наприклад, замах на крадіжку, вимагання, завдання шкоди комп'ютерним даним тощо прямо визначений як караний. Покарання за замах завжди має бути меншим, ніж за закінчений злочин.

А ось змова на вчинення злочину (як форма готування), тобто домовленість двох або більше осіб про вчинення злочину та рішення його виконати (стаття 18), карається лише у випадках, прямо передбачених законом. Наприклад, змова на вбивство, вбивство з обтяжуючими обставинами чи насильницький злочин проти правопорядку є караною [151]. Але для більшості злочинів змова не карається, якщо інше спеціально не передбачено.

Як бачимо, в кримінально-правовій політиці Андорри панує ідея обмеженого втручання у підготовчі дії та замах – лише для найтяжчих злочинів.

Австрійська республіка

Стаття 15 Кримінального кодексу Австрії вказує, що покарання, передбачені за умисні діяння, застосовуються не лише до закінченого злочину, але й до замаху та будь-якої участі у замаху. При цьому, діяння вважається замахом, як тільки виконавець виявляє своє рішення вчинити або схилити іншого до вчинення злочину через дію, що безпосередньо передує виконанню [162].

Замах та участь у ньому не караються, якщо завершення діяння було неможливим за жодних обставин через відсутність особистих якостей чи відносин, які закон передбачає для виконавця, або через характер діяння чи об'єкта, на який було спрямоване діяння [162].

Стаття 16 регулює питання добровільної відмови від замаху. У ній вказується, що виконавець не карається за замах або участь у ньому, якщо він добровільно відмовляється від виконання або (якщо у вчиненні діяння беруть участь кілька осіб) запобігає виконанню, або добровільно запобігає настанню наслідків. Виконавець також не карається, якщо виконання або наслідок настають без його втручання, але він, не знаючи про це, добровільно і свідомо намагається запобігти виконанню або наслідкам [162].

У Кримінальному кодексі Австрії немає окремих положень, які б прямо регулювали відповідальність за готування до злочину в загальному вигляді. Однак, наприклад, стаття 239 передбачає відповідальність за підготовку до підробки грошей, цінних паперів або інших засобів оплати, а стаття 277 встановлює відповідальність за змову з метою вчинення певних тяжких злочинів [162].

Таким чином, австрійське кримінальне законодавство детально регулює питання замаху на злочин, включаючи добровільну відмову від нього. Щодо готування до злочину, то воно карається лише в окремих випадках, спеціально передбачених у Особливій частині Кримінального кодексу. Це відрізняється від кримінального права інших держав (в т.ч. й України), де готування до тяжких злочинів може бути кримінально караним у загальному порядку. В Австрії ж акцент зроблено на караності саме замаху, а не попередньої стадії (готування).

Варто також відмітити, що Австрія запровадила кримінальну відповідальність юридичних осіб, але це не є частиною основного Кримінального кодексу. Натомість це регулюється окремим законом: *Verbandsverantwortlichkeitsgesetz (VbVG)*, який набув чинності у 2006 році [165]. VbVG загалом дозволяє притягати до відповідальності юридичних осіб за кримінальні правопорушення, вчинені їхніми керівниками або співробітниками. Це потенційно може включати замах на злочини, оскільки замах, як уже було зазначено, загалом карається за австрійським

законодавством. Цей приклад, до речі, ілюструє складність кримінальної відповідальності юридичних осіб і те, як часто для повного розуміння підходу кожної країни до цього питання потрібно виходити за межі базового кримінального законодавства.

Королівство Бельгія

У бельгійському кримінальному праві питання замаху на злочин регулюється Главою IV Карного кодексу. Стаття 51 визначає поняття караного замаху, яким є випадок, коли рішення вчинити злочин або правопорушення було виявлено зовнішніми діями, які становлять початок виконання цього злочину або правопорушення, і які були припинені або не досягли своєї мети лише через обставини, незалежні від волі виконавця [128]. Загалом, замах на злочини караються менш суворо, ніж закінчені діяння. Покарання зазвичай на один рівень нижче за те, яке було б призначене за завершений злочин. Існує особливе положення для замахів на найтяжчі злочини (ті, що караються довічним ув'язненням). У таких випадках замах все одно карається дуже суворо, з фіксованим діапазоном від 20 до 30 років ув'язнення або затримання [128].

Стаття 53 Карного кодексу Бельгії додає важливе застереження щодо замахів на правопорушення (на відміну від злочинів) [128]. Для менш тяжких порушень (деліктів) замах карається лише в тому випадку, якщо це спеціально передбачено законом, і покарання за такі замах також визначаються конкретними законодавчими положеннями. Для повного розуміння цієї системи треба зазначити, що бельгійське кримінальне право розрізняє «злочини» (найтяжчі правопорушення), «делікти» (менш тяжкі правопорушення) та «проступки» (незначні порушення). Положення про замах в основному зосереджені на злочинах, з більш обмеженим застосуванням до деліктів та до проступків.

Боснія і Герцеговина

Відповідно до статті 28 Кримінального кодексу Боснії і Герцеговини, особа, яка умисно розпочинає вчинення злочину, але не завершує його, карається за замах на злочин [132]. Замах зазвичай карається за більш тяжкі злочини (ті, за які передбачено потенційне ув'язнення від 3 років і більше), якщо тільки замах спеціально не криміналізовано для менш тяжких злочинів. Покарання може бути таким же, як і за закінчений злочин, але існує також можливість пом'якшення покарання.

Стаття 339 охоплює готування до злочину. У ній зазначено, що особа, яка набуває або готує засоби, усуває перешкоди або вчиняє іншу діяльність, яка створює умови для безпосереднього вчинення, але не є істотною частиною акту вчинення злочину, передбаченого законом Федерації, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох років або більш суворе покарання, карається штрафом або позбавленням волі на строк до трьох років, якщо за готування до конкретного злочину не передбачено особливого покарання [132]. Кодекс також криміналізує змову на вчинення злочину (стаття 338) та об'єднання з метою вчинення злочинів (стаття 340), що може охоплювати деякі підготовчі дії.

Варто зазначити, що Кримінальний кодекс Федерації Боснії і Герцеговини передбачає кримінальну відповідальність юридичних осіб. Це впливає зі статті 126, яка встановлює загальні принципи відповідальності юридичних осіб за кримінальні правопорушення [132].

Однак, коли мова йде про готування та замах, ситуація стає складнішою. Статті, що безпосередньо регулюють готування (стаття 339) та замах (стаття 28), не містять прямих згадок про юридичних осіб. Вони сформульовані в термінах, які зазвичай застосовуються до фізичних осіб. Проте, це не означає, що юридичні особи автоматично звільняються від відповідальності за готування чи замах. Ключовим моментом тут є стаття 128, яка визначає підстави відповідальності юридичної особи. Згідно з цією статтею, юридична

особа може нести відповідальність за кримінальне правопорушення, вчинене від її імені, для її користі або в її інтересах [132]. Таким чином, якщо фізична особа, діючи від імені юридичної особи, вчиняє дії, які кваліфікуються як готування чи замах на злочин, теоретично це може призвести до кримінальної відповідальності юридичної особи.

Аналогічний підхід застосовується у більшості держав, де передбачена кримінальна відповідальність юридичних осіб. Тому в подальшому положення щодо юридичних осіб будуть згадуватися тільки за особливої потреби, за наявності певних особливостей, відмінних від вже наведених за законодавством Австрії та Боснії і Герцоговини.

Республіка Болгарія

За статтею 17 Кримінального кодексу Болгарії готування до злочину розглядається як підготовка засобів, пошук співучасників та створення умов для вчинення умисного злочину до початку його виконання. Замахом (ст. 18) вважається розпочате виконання умисного злочину, яке не було завершено або хоча і було завершено, але не настали передбачені законом і бажані винним суспільно небезпечні наслідки [129].

Готування карається лише у випадках, прямо передбачених законом (ст. 17 ч. 2). За замах на злочин призначається покарання, передбачене за закінчений злочин, з урахуванням ступеня реалізації умислу та причин, через які злочин не було доведено до кінця (ст. 18 ч. 2) [129].

Стаття 19 визначає, що у випадках добровільної відмови від готування чи замаху особа несе відповідальність лише за фактично вчинені діяння, якщо вони містять ознаки іншого злочину [129].

Кримінальний кодекс Болгарії також містить спеціальні норми, які передбачають відповідальність за готування до окремих тяжких злочинів. Наприклад, ст. 110 встановлює покарання за готування до злочинів проти республіки, ст. 356а встановлює покарання за готування до деяких загальнонебезпечних злочинів [129].

Республіка Хорватія

Згідно з Кримінальним кодексом Хорватії, замах визначається як дія, яка просторово та часово наближена до реалізації матеріальних елементів злочину з наміром його вчинення (ст. 34). Покарання за замах передбачається, якщо за закінчений злочин може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі на строк п'ять років або більше, або якщо закон прямо передбачає покарання за замах [130].

Якщо злочин був здійснений через грубу необізнаність із застосуванням непридатних засобів або до непридатного об'єкта, суд може звільнити від покарання [130].

Хорватський кримінальний кодекс прямо не регламентує кримінальну відповідальність за готування до злочину.

Чеська Республіка

Готування до злочину регулюється статтею 20 Кримінального кодексу Чехії. Це спеціальна стадія злочинної діяльності, яка полягає в свідомому створенні умов для вчинення особливо тяжкого злочину, але без початку його безпосереднього виконання. Основними формами готування виступають: 1) організація злочину, планування дій, які необхідні для досягнення злочинної мети; 2) придбання або адаптація засобів чи інструментів; 3) змова чи незаконні збори 4) підбурювання, заохочення іншої особи до участі в підготовці чи виконанні злочину; 5) допомога у створенні умов. Треба враховувати, що готування до злочину карається лише у випадках, якщо це прямо передбачено Кримінальним кодексом для конкретного злочину. Кримінальна відповідальність за готування до злочину не виникає, якщо особа добровільно відмовилася від подальших дій, спрямованих на завершення злочину, усунула загрозу інтересам, які захищаються Кримінальним кодексом, або повідомила про готування відповідним органам (прокурору чи поліції) на етапі, коли це ще дозволяло усунути загрозу. Покарання за готування визначається відповідно до санкцій, передбачених за особливо тяжкий злочин,

на вчинення якого воно було спрямоване, водночас суд враховує ступінь завершеності дій, мотиви та обставини, які не дозволили завершити злочин [143].

Замах на злочин регулюється статтею 21 Кримінального кодексу Чехії. Він є наступною стадією після готування до злочину та передбачає вже безпосередні дії, спрямовані на завершення злочинного діяння, однак сам злочин не було завершено через обставини, які не залежали від волі винного [143].

Замах на злочин карається відповідно до строку покарання за відповідне закінчене кримінальне правопорушення. Як і при готуванні, кримінальна відповідальність за замах на кримінальне правопорушення втрачається, якщо злочинець добровільно відмовився від подальших дій, що призвели б до завершення кримінального правопорушення, та а) усунув загрозу охоронюваним Кримінальним кодексом інтересам, яка виникла внаслідок вчиненого замаху, або б) повідомив про замах на вчинення особливо тяжкого злочину, якщо загрозу охоронюваним інтересам ще можна усунути [143].

Королівство Данія

Згідно з Кримінальним кодексом Данії, питання відповідальності за замах на злочин регулюються в розділі 4. Відповідальність за замах на злочин передбачена у статті 21, де зазначено, що дії, спрямовані на здійснення злочину, караються навіть у разі, якщо злочин не був доведений до кінця. Замах карається, якщо передбачене покарання за злочин перевищує 4 місяці позбавлення волі (ст. 21, ч. 3). Суд може зменшити покарання за замах, враховуючи обставини, що свідчать про слабкість злочинного наміру (ст. 21, ч. 2). Відповідальність за замах виключається, якщо винний добровільно відмовився від доведення дії до кінця або запобіг здійсненню злочину (ст. 22) [131].

Однак, варто звернути увагу на відповідальність юридичних осіб за кримінальним законодавством Данії. За загальним правилом, характерним для

більшості держав, юридичні особи можуть бути притягнуті до відповідальності, якщо порушення було вчинено в межах їх діяльності, та якщо воно може бути пов'язане з діями особи, яка представляє цю юридичну особу (ст. 27). Особливої уваги заслуговує наступна норма: застосування положень щодо замаху можливе відповідно до ст. 21, ч. 3 *mutatis mutandis*. Це означає, що правила, які стосуються відповідальності юридичних осіб за замах на злочин, мають застосовуватися аналогічно до тих, які передбачені для фізичних осіб (зокрема, в статті 21), але з урахуванням специфіки юридичних осіб. Таким чином, законодавство Данії передбачає притягнення до відповідальності як фізичних осіб, так і юридичних осіб за замах на злочин. Причому це один з тих рідкісних випадків, коли норма про відповідальність юридичних осіб за замах на злочин прямо вказана в законі [131].

Естонська Республіка

Відповідно до § 25 Карного кодексу Естонії, замахом вважається умисне діяння, метою якого є вчинення злочину. Замах вважається розпочатим з моменту, коли особа безпосередньо починає вчинення злочину згідно зі своїм розумінням діяння (§ 25(2)). За замах на злочин суд може застосувати положення щодо пом'якшення покарання (§ 25(6)) [152].

Прямої загальної норми щодо відповідальності за готування злочину кодекс не містить. Проте передбачена відповідальність за окремі види готування, наприклад: § 221 - готування до тероризму, § 340 - готування до підробки грошей, банківських карток та інших платіжних засобів [152].

§ 40-43 регулюють питання добровільної відмови від злочину, яка звільняє від відповідальності. При цьому добровільною відмовою вважається випадок, коли особа за власною волею відмовляється від продовження злочину, хоча мала таку можливість [152].

Таким чином, естонське кримінальне законодавство детально регулює питання відповідальності за замах на злочин, а також передбачає можливість пом'якшення покарання за замах. При цьому загальної норми про

відповідальність за готування до злочину немає – вона передбачена лише для окремих складів злочинів.

Фінляндська Республіка

Глава 5 Кримінального кодексу Фінляндії присвячена питанням замаху на злочин та співучасті. Відповідно до розділу 1 цієї глави, замах на злочин є караним лише у випадках, коли це прямо передбачено у відповідній статті Особливої частини кодексу [133]. Діяння вважається замахом на злочин, коли особа розпочала вчинення злочину і створила небезпеку його завершення. Замах на злочин має місце також у випадку, коли така небезпека не виникла, але це сталося лише через випадкові обставини.

Розділ 2 глави 5 передбачає можливість звільнення від кримінальної відповідальності у випадку добровільної відмови від доведення злочину до кінця. Замах не карається, якщо особа добровільно відмовилась від завершення злочину або іншим чином запобігла настанню наслідків, передбачених складом злочину.

Кримінальний кодекс Фінляндії не містить загальної норми щодо відповідальності за готування до злочину. Однак, в Особливій частині кодексу передбачена відповідальність за готування до окремих тяжких злочинів. Наприклад: готування до державної зради (Chapter 13, Section 3), готування до тяжкого злочину проти життя чи здоров'я (Chapter 21, Section 6a), готування до грабежу (Chapter 31, Section 2a) [133].

Глава 9 Кримінального кодексу Фінляндії регулює питання кримінальної відповідальності юридичних осіб. Відповідно до розділу 1 цієї глави, юридична особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за злочин, вчинений в її діяльності, якщо така відповідальність передбачена відповідною статтею кодексу (Chapter 9, Section 1) [133].

Щодо можливості притягнення юридичних осіб до відповідальності за готування чи замах на злочин, кодекс не містить прямої заборони чи дозволу.

Однак, аналіз окремих статей Особливої частини кодексу дозволяє зробити висновок, що така відповідальність можлива. Наприклад, Розділ 13 глави 34 передбачає відповідальність юридичних осіб за підготовку до порушення комп'ютерної безпеки, а Розділ 8 глави 50 встановлює відповідальність юридичних осіб за замах на злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів[133].

Французька Республіка

У кримінальному праві Франції питання відповідальності за готування та замах на злочин регулюються специфічно. Загалом готування до злочину (*actes préparatoires*) не є караним, за винятком випадків, прямо передбачених законом. Наприклад, стаття 450-1 Кримінального кодексу Франції встановлює відповідальність за «об'єднання злочинців» (*association de malfaiteurs*), що означає будь-яку сформовану групу або змову з метою підготовки злочину. Крім того, стаття 412-2 КК Франції визначає змову як рішення, прийняте кількома особами для вчинення посягання на республіканські інститути державної влади або цілісність національної території, підтверджене хоча б однією дією [153].

Визначення замаху є доволі абстрактним: стаття 121-5 каже, що замах має місце, коли, що діяння злочинця проявилось лише на початку виконання, воно було лише призупинено або не набуло наслідків через обставини, незалежні від волі його виконавця [153].

Федеративна Республіка Німеччина

Кримінальний кодекс Німеччини встановлює загальне правило щодо готування до злочину, яке полягає в тому, що готування не карається, якщо це прямо не передбачено законом. Відповідно, Кодекс містить окремі склади злочинів, які передбачають відповідальність за підготовчі дії. Наприклад, стаття 30 передбачає відповідальність за спробу схилити іншу особу до вчинення тяжкого злочину або пропозицію вчинити такий злочин, стаття 89а встановлює відповідальність за підготовку тяжкого насильницького злочину,

що загрожує державі, стаття 310 встановлює відповідальність за підготовку вибуху або злочину, пов'язаного з радіаційними речовинами [147].

Загальні положення про замах містяться у статті 22 Кримінального кодексу Німеччини, яка визначає замах як безпосереднє вчинення діяння, спрямованого на реалізацію складу злочину, відповідно до уявлення особи про злочин. Замах на вчинення тяжкого злочину (Verbrechen) карається завжди. Замах на вчинення менш тяжкого злочину (Vergehen) карається лише у випадках, прямо передбачених законом. І, звичайно, покарання за замах може бути пом'якшене порівняно з покаранням за закінчений злочин (ст. 23(2)). Стаття 24 передбачає можливість звільнення від відповідальності за замах у разі добровільної відмови від доведення злочину до кінця [147].

Кримінальний кодекс Німеччини не передбачає кримінальної відповідальності юридичних осіб, в тому числі за готування чи замах на злочин. Відповідальність юридичних осіб регулюється адміністративним законодавством.

Грецька Республіка

Стаття 42 Кримінального кодексу Греції вказує, що кожен, хто, вирішивши вчинити тяжкий злочин або проступок, вчиняє дію, яка містить частину виконання, має бути покараний, якщо злочин чи проступок не було закінчено, пом'якшеним покаранням. Однак, якщо суд визнає, що пом'якшене покарання недостатнє для запобігання вчиненню винним інших злочинних дій, він може призначити таке ж покарання, як передбачене законом за закінчене діяння. Суд може визнати безкарним замах на злочин, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох місяців [148].

Замах залишається безкарним, якщо винний розпочав дію з метою вчинення тяжкого злочину чи проступку, але не довів її з власної волі, а не через зовнішню перешкоду. Якщо ж злочинець, завершивши свою дію, потім з власної волі запобіг результату, який міг виникнути внаслідок його дії і який

був необхідним для вчинення тяжкого злочину чи проступку, він карається покаранням, зменшеним навпіл. Але суд також може, вільно оцінивши всі обставини, визнати замах безкарним [148].

У статті 43 йдеться про замах з непридатними засобами: той, хто намагався вчинити тяжкий злочин або проступок за допомогою засобів або предмета такого характеру, що робить вчинення цих злочинів абсолютно неможливим, карається покаранням, зменшеним наполовину [148].

Угорщина

На основі аналізу Кримінального кодексу Угорщини, можна встановити, що готуванням визнається: надання засобів для вчинення злочину, створення умов для його вчинення, запрошення, добровільна пропозиція або погодження вчинити злочин, або домовленість про спільне вчинення злочину (Section 11) [149]. Кримінальна відповідальність за готування настає лише у випадках, прямо передбачених законом.

Особа не підлягає відповідальності за готування, якщо вона:

- а) добровільно відмовилася від початку вчинення злочину;
- б) відкликала своє запрошення, пропозицію чи зобов'язання з метою запобігання вчиненню злочину;
- в) намагалася переконати інших співучасників відмовитися від злочинної діяльності;
- г) повідомила органам влади про готування до злочину до його початку [149].

Замахом визнається умисне вчинення дій, безпосередньо спрямованих на вчинення умисного злочину, якщо злочин не було доведено до кінця (Section 10) [149]. Що цікаво, за замах передбачається таке ж покарання, як і за закінчений злочин. Покарання може бути пом'якшене або особа може бути звільнена від відповідальності, якщо замах вчинено щодо непридатного предмета, непридатними засобами або непридатним способом. Також, особа не підлягає відповідальності за замах, якщо вона добровільно відмовилася від

доведення злочину до кінця або добровільно запобігла настанню злочинного результату [149].

Ісландія

Згідно статті 20 Кримінального кодексу Ісландії, особа підлягає відповідальності за замах на злочин, якщо вона прийняла рішення вчинити діяння, що карається за цим Кодексом, і чітко продемонструвала це рішення дією, спрямованою на вчинення або підготовку до вчинення злочину [134].

За замах на злочин може бути призначене більш м'яке покарання, ніж за закінчений злочин. Це особливо стосується випадків, коли замах свідчить про те, що особа менш небезпечна, а її рішучість не така тверда, як у осіб, які доводять такі злочини до кінця. Якщо замах з точки зору об'єкта посягання або самого діяння не міг призвести до завершення злочину, може бути прийнято рішення про відмову від покарання [134].

Стаття 21 передбачає звільнення від покарання за замах на злочин у випадку добровільної відмови, тобто якщо особа добровільно відмовилася від наміру вчинити злочин до його завершення; запобігла настанню наслідків або вжила заходів, які запобігли б їм, якби вчинення злочину не було зупинено іншим чином без її відома або було неможливим [134].

Італійська Республіка

Відповідно до статей 56 та 49 Кримінального кодексу Італії, законодавство передбачає кримінальну відповідальність тільки за замах на злочин [154].

Стаття 56 визначає замах на злочин (*delitto tentato*) як вчинення дій, безпосередньо спрямованих на вчинення злочину, якщо дії не доведені до кінця або наслідок не настає. Покарання за замах встановлюється від 24 до 30 років позбавлення волі, якщо за закінчений злочин передбачене довічне позбавлення волі; не менше 12 років, якщо передбачене довічне; в інших випадках - знижене на одну третину або дві третини порівняно з передбаченим за закінчений злочин [154].

Стаття 49 вказує, що не підлягають покаранню дії щодо вчинення злочину, якщо через непридатність дії чи відсутність об'єкта злочинна подія є неможливою. Тобто готування до злочину, яке не досягло стадії замаху, не карається [154].

У Кримінальному кодексі Італії відсутні положення про кримінальну відповідальність юридичних осіб. Натомість, статті 196 та 197 встановлюють цивільну відповідальність юридичних осіб щодо сплати штрафів, якщо злочин вчинено їхнім представником, адміністратором або підлеглим.

Латвійська Республіка

Питання відповідальності за готування та замах на злочин за законодавством Латвії визначено в Загальній частині Кримінального закону Латвії, а саме в статтях 15, 20 та 53 [135]. Варто відмітити, що регулювання кримінальної відповідальності за готування та замах дуже схоже до регулювання в Кримінальному кодексі України. Проаналізуємо кожен з цих статей детальніше.

Стаття 15 «Закінчений та незакінчений злочин» встановлює, що злочин визнається закінченим, якщо він містить усі ознаки злочину, передбачені цим Законом. Готування до злочину та замах на злочин є незакінченим злочином [135].

Пошук, пристосування засобів або знарядь або навмисне створення умов, що сприяють вчиненню умисного злочину, вважається готуванням до злочину, якщо при цьому він не було доведений до кінця з причин, що не залежали від волі винного. Кримінальна відповідальність настає лише за готування до тяжкого або особливо тяжкого злочину [135].

Свідомі діяння (бездіяльність), безпосередньо спрямовані на умисне вчинення злочину, визнаються замахом на злочин, якщо злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного. Тобто, готування карається лише у випадку готування до тяжких та особливо тяжких злочинів,

тоді як замах карається за будь-які злочини, крім кримінальних проступків (на це вказує ч. 6 цієї статті) [135].

Частина 5 ст. 15 передбачає, що «Відповідальність за готування до злочину чи замах на злочин настає за тією ж статтею цього Закону, що й за вчинення конкретного злочину» [135].

Стаття 20 регулює співучасть, зокрема, частина 8 цієї статті стосується відповідальності співучасників за незакінчений злочин. Мова йде про те, що якщо виконавець не довів злочин до кінця з причин, що не залежали від його волі, співучасники відповідають за співучасть у відповідному замаху на злочин. Якщо виконавець не розпочав вчинення злочину, співучасники відповідають за готування до відповідного злочину [135].

Стаття 53 визначає принципи призначення покарання за готування та замах. Виходячи з тексту цієї статті, призначаючи покарання за готування до злочину або за замах на злочин, суд враховує характер вчинених дій винним та заподіяну ними шкоду, ступінь реалізації злочинного наміру та причини, через які злочин не було доведено до кінця [135].

Князівство Ліхтенштейн

Кримінальний кодекс Ліхтенштейну передбачає відповідальність за готування до окремих тяжких злочинів. Зокрема, стаття 244 встановлює кримінальну відповідальність за підготовку до державної зради (Preparation of high treason). Згідно з цією статтею, особа, яка готує державну зраду іншим способом і тим самим створює або значно підвищує ризик здійснення державної зради, карається позбавленням волі на строк від одного до десяти років [136].

Також стаття 277 передбачає відповідальність за змову з метою вчинення ряду тяжких злочинів, таких як вбивство, викрадення людини з метою вимагання, работоргівля, розбій та інші. Покарання за таку змову - позбавлення волі на строк від шести місяців до п'яти років [136].

Загальні положення про відповідальність за замах містяться у статті 15 Кримінального кодексу Ліхтенштейну. Згідно з цією статтею, покарання, передбачене за умисні діяння, застосовується не лише до закінченого діяння, але й до замаху та будь-якої участі в замаху (ч.1 ст.15). Діяння вважається замахом, як тільки виконавець починає реалізовувати своє рішення вчинити діяння або спонукає іншу особу (§ 12) до вчинення діяння шляхом дії, що безпосередньо передує вчиненню діяння (ч.2 ст.15) [136].

Замах і будь-яка участь у замаху не караються, якщо завершення діяння було неможливим за жодних обставин через відсутність особистих якостей або обставин, які закон вимагає від виконавця, або через тип дії чи тип об'єкта, проти якого було вчинено діяння (ч.3 ст.15) [136].

Важливо зазначити, що Кримінальний кодекс Ліхтенштейну передбачає можливість звільнення від відповідальності за замах у випадку добровільної відмови. Згідно зі статтею 16, виконавець не карається за замах або участь у ньому, якщо він добровільно відмовляється від вчинення діяння або, якщо задіяно кілька осіб, запобігає вчиненню або добровільно відвертає його наслідки (ч.1 ст.16) [136].

Виконавець також не карається, якщо без його втручання вчинення діяння або настання результату не відбувається, але він про це не знає і добровільно та серйозно намагається запобігти вчиненню або відвернути злочинні наслідки (ч.2 ст.16) [136].

Литовська Республіка

Стаття 21 Кримінального Кодексу Литви визначає готування до злочину як пошук або пристосування засобів чи знарядь; розробку плану дій; залучення співучасників; інше умисне створення умов для вчинення злочину. Важливо зазначити, що відповідальність настає лише за готування до тяжкого або особливо тяжкого злочину (пункт 1 статті 21) [145].

Покарання за готування призначається за відповідною статтею Особливої частини Кодексу, яка передбачає відповідальність за закінчений

злочин. Однак суд може пом'якшити покарання відповідно до статті 62 Кодексу (пункт 2 статті 21) [145].

Стаття 22 Кримінального Кодексу Литви визначає замах на злочин як умисну дію чи бездіяльність, яка безпосередньо спрямована на вчинення злочину чи проступку; але злочин не доведено до кінця з причин, що не залежать від волі винного [145]. Замахом також вважається ситуація, коли особа не усвідомлює, що її діяння не може бути завершене через непридатність об'єкта чи засобів (пункт 2 статті 22) [145].

Покарання за замах призначається за тією ж статтею Кодексу, що передбачає відповідальність за закінчений злочин. Суд також може пом'якшити покарання згідно зі статтею 62 (пункт 3 статті 22) [145].

Стаття 23 передбачає можливість звільнення від кримінальної відповідальності у випадку добровільної відмови від доведення злочину до кінця. Особа підлягає відповідальності лише якщо фактично вчинене діяння містить склад іншого злочину чи проступку [145]. Як бачимо, литовське законодавство дуже схоже на положення Кримінального кодексу України.

Велике Герцогство Люксембург

Кримінальний кодекс Люксембургу (Code pénal du Luxembourg) регулює питання незакінченого злочину у Розділі III «Про замах на злочин» (De la tentative de crime). Відповідно до статті 51, замахом на злочин вважається початок виконання злочинного діяння, яке було перерване або не досягло свого результату лише через обставини, що не залежали від волі виконавця. Важливо зазначити, що замах карається так само, як і закінчений злочин, якщо інше прямо не передбачено законом [155].

Щодо готування до злочину (actes préparatoires), то люксембурзьке кримінальне право дотримується підходу, за яким готування до злочину загалом не є кримінально караним. Винятки становлять лише спеціально передбачені в Особливій частині КК випадки, коли готування до конкретних злочинів криміналізоване як окремий склад злочину. До прикладу, у статті

135-4 КК Люксембургу, яка стосується тероризму, кримінально караним є саме готування до терористичного акту, яке може включати збір інформації про потенційні цілі, придбання або виготовлення компонентів для вибухових пристроїв, проведення розвідки місцевості, розробку планів атаки. Покарання за таке готування може становити від 5 до 10 років позбавлення волі [155].

Республіка Північна Македонія

Відповідно до Кримінального кодексу Республіки Північна Македонія, готування до злочину регламентується статтею 18 КК Македонії, згідно якої кримінальна відповідальність за готування настає лише у випадках, коли це прямо передбачено законом для конкретного злочину. При цьому готування включає в себе: придбання або пристосування засобів для вчинення злочину; усунення перешкод для вчинення злочину; створення умов для безпосереднього вчинення злочину; змову, планування або організацію спільно з іншими особами вчинення злочину [139].

Замахом за статтею 19 КК Македонії визнається умисне діяння, безпосередньо спрямоване на вчинення злочину, якщо злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного. Важливо відзначити, що відповідальність за замах настає для всіх злочинів, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк 5 років або більше. Для інших злочинів відповідальність за замах настає лише у випадках, прямо передбачених законом [139].

Щодо покарання за незакінчений злочин, стаття 20 КК Македонії встановлює, що особа, яка вчинила готування або замах, карається в межах санкції, передбаченої за закінчений злочин, але покарання може бути пом'якшене. При цьому суд враховує ступінь реалізації злочинного наміру та причини, з яких злочин не було доведено до кінця [139].

Республіка Мальта

Відповідно до статті 41 Кримінального кодексу Мальти, замах на злочин визначається як початок виконання злочину через явні дії, які виходять за межі

простого планування чи підготовки. Важливо зазначити, що за мальтійським правом особа несе відповідальність за замах на злочин, навіть якщо вона добровільно відмовилася від його завершення. Покарання за незакінчений злочин зменшується на один або два ступені порівняно з покаранням за закінчений злочин. Наприклад, якщо за закінчений злочин передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 4 до 9 років, то за замах на цей злочин покарання становитиме від 2 до 6 років [137].

Князівство Монако

Стаття 2 Карного кодексу Монако встановлює, що будь-яка спроба вчинити злочин (замах), яка проявилася зовні через початок виконання і не була завершена або не досягла результату лише через обставини, що не залежали від волі виконавця, розглядається як сам злочин. Тобто замах на злочин карається так само, як і закінчений злочин [150].

Згідно зі статтею 3 Карного кодексу Монако, замах на проступок карається лише у випадках, спеціально передбачених законом. Тобто, караність замаху на проступки (відносно замаху на злочин) є обмеженою чіткою вказівкою на це у відповідній нормі [150].

Чорногорія

Відповідальність за замах (стаття 20 Кримінального кодексу Чорногорії) настає у випадках, коли особа почала вчинення злочину з прямим умислом, але не завершила його. Замах карається у двох випадках:

а) якщо за закінчений злочин передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років або більше;

б) якщо закон прямо передбачає караність замаху на конкретний злочин

За замах призначається покарання, передбачене за закінчений злочин, але може бути призначене більш м'яке покарання [138].

Стаття 21 передбачає можливість звільнення від покарання у випадку «непридатного замаху» - коли особа намагалася вчинити злочин неналежними засобами або щодо неналежного об'єкта [138].

Особа може бути звільнена від покарання при добровільній відмові (стаття 22 КК Чорногорії), але підлягає відповідальності за фактично вчинені дії, якщо вони містять склад іншого злочину [138].

Загальних положень про відповідальність за готування до злочину Кримінальний кодекс Чорногорії не містить. Однак відповідальність за готування передбачена в окремих статтях Особливої частини, наприклад, стаття 373 встановлює відповідальність за готування злочинів проти конституційного ладу та безпеки Чорногорії [138].

Королівство Нідерланди

Згідно зі статтею 46 Кримінального кодексу Нідерландів, кримінально караним є готування до злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк 8 років або більше. Готування включає умисне придбання, виготовлення, імпорт, транзит, експорт або зберігання предметів, речовин, інформаційних носіїв, приміщень або транспортних засобів, призначених для вчинення відповідного злочину [146].

Покарання за готування може становити не більше половини максимального строку позбавлення волі, передбаченого за відповідний злочин. Якщо за злочин передбачено довічне ув'язнення, то за готування до нього може бути призначено до 15 років позбавлення волі [146].

Стаття 45 Кримінального кодексу Нідерландів визначає, що караним є замах на вчинення тяжкого злочину, якщо умисел злочинця проявився шляхом початком виконання злочинного діяння. За замах на злочин максимальне покарання, передбачене за відповідний злочин, зменшується на одну третину. Якщо за злочин передбачено довічне ув'язнення, то за замах може бути призначено до 20 років позбавлення волі [146].

Стаття 46b встановлює, що ні готування, ні замах не повинні каратися, якщо злочин не було завершено через обставини, що залежали від волі злочинця, тобто, передбачена можливість добровільної відмови [146].

Також варто звернути увагу ще на одну особливість кримінальної відповідальності за замах у Нідерландах. Мова йде про ч. 4 ст. 45 та ч.4 ст.46 Кримінального кодексу Нідерландів, у яких зазначено що при готуванні і замаху призначаються аналогічні додаткові покарання, які передбачені за відповідний закінчений злочин. Це, напевно, єдина зі всіх європейських кримінальних кодексів пряма вказівка на призначення додаткового покарання поряд з основним.

Королівство Норвегія

Відповідно до положень Карного кодексу Норвегії, відповідальність за замах на злочин встановлена статтею 16, відповідно до якої особа, яка мала намір вчинити злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від 1 року і більше, та вчинила дію, що безпосередньо веде до вчинення цього злочину, підлягає відповідальності за замах, якщо інше не встановлено законом [160].

При цьому стаття 16 також передбачає, що особа звільняється від відповідальності за замах, якщо добровільно відмовилась від вчинення злочину або запобігла його закінченню [160].

Щодо готування (у формі змови) на вчинення злочину, то окремі склади таких злочинів криміналізовані в Особливій частині Карного кодексу. Зокрема, стаття 108 встановлює відповідальність за змову на вчинення геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів; стаття 127 - за змову на посягання на автономію Норвегії та її конституційний устрій; стаття 133 - за терористичну змову; стаття 198 - за змову на вчинення тяжких злочинів як частини діяльності організованої злочинної групи; стаття 279 - за змову на вбивство чи заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю; стаття 329 - за змову на вчинення розбою та ін. [160].

Республіка Польща

Карний кодекс Польщі передбачає відповідальність за готування до злочину, але лише у випадках, прямо передбачених законом (стаття 16 §2).

Важливо зазначити, що згідно зі статтею 17 §1, особа, яка добровільно відмовилась від готування, зокрема знищила підготовлені засоби або запобігла їх використанню в майбутньому, не підлягає покаранню [156].

Стаття 13 §1 визначає замах наступним чином: «Хто з наміром вчинити заборонене діяння безпосередньо прямує до його вчинення своєю поведінкою, яка, однак, згодом не настає, підлягає відповідальності за замах». Стаття 14 §1 встановлює, що суд призначає покарання за замах у межах санкції, передбаченої за даний злочин. Однак, згідно зі статтею 15 §1, особа, яка добровільно відмовилась від вчинення забороненого діяння або запобігла настанню наслідків, не підлягає покаранню за замах [156].

Стаття 14 §2 передбачає можливість застосування надзвичайного пом'якшення покарання або навіть відмови від його призначення у випадку, передбаченому статтею 13 §2 (коли вчинення злочину було неможливим через відсутність придатного об'єкта або через використання злочинцем непридатних засобів) [156].

Республіка Португалія

Відповідно до статті 21 Кримінального кодексу Португалії, готування до злочину не карається, якщо інше прямо не передбачено законом [161].

Згідно зі статтею 22, замахом вважається вчинення особою дій, спрямованих на виконання злочину, який вона вирішила вчинити, без доведення його до кінця [161].

Цікавим є окреслення видів дій, які законодавець Португалії вважає такими, що спрямовані на виконання злочину. До них відносяться:

- дії, що становлять елемент складу злочину;
- дії, придатні для спричинення типового результату;
- дії, які згідно зі звичайним досвідом та за відсутності непередбачуваних обставин, мають призвести до вчинення відповідного злочину [161].

За статтею 23 Кримінального кодексу Португалії, замах карається лише у випадках, коли за відповідний закінчений злочин передбачено покарання у виді позбавлення волі строком понад 3 роки. Водночас, замах карається покаранням, передбаченим за закінчений злочин, із обов'язковим пом'якшенням. Замах не карається, якщо засоби, використані виконавцем, є явно непридатними або відсутній істотний об'єкт для завершення злочину [161].

Румунія

Румунський Кримінальний кодекс прямо не виділяє стадію готування до злочину як окрему форму незакінченого злочину. Водночас, згідно зі статтею 34, замахом визнається виконання рішення вчинити злочин, яке було перерване або не досягло свого результату. Також замахом вважаються випадки, коли вчинення злочину було неможливим через недостатність або дефектність засобів, або через відсутність об'єкта в тому місці, де винний вважав, що він знаходиться [140].

Відповідальність за замах настає в залежності від ступеня тяжкості діяння. Замах на злочин (crime) карається завжди, в той час як замах на проступок (delict) карається лише у випадках, прямо передбачених законом. Призначене покарання має бути нижчим від покарання за закінчений злочин [140].

Стаття 36 Кримінального Кодексу Румунії передбачає, що особа не підлягає покаранню, якщо добровільно відмовилась або перешкодила настанню результату до виявлення діяння. Якщо дії, вчинені до моменту добровільної відмови, містять склад іншого злочину, особа несе відповідальність за цей злочин [140].

Республіка Сербія

Відповідальність за замах згідно статті 30 Кримінального кодексу Сербії настає у разі наявності двох умов: 1) якщо особа намагалася вчинити злочин, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років або

більше; 2) якщо закон прямо передбачає караність замаху на конкретний злочин [37]. Покарання за замах призначається в межах санкції, передбаченої за закінчений злочин, або може бути пом'якшене [141].

Особа, яка намагається вчинити злочин непридатними засобами або щодо непридатного об'єкта (стаття 31), може бути звільнена від покарання, а особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця або запобігла настанню наслідків, може бути звільнена від покарання (стаття 32). Водночас, сербський законодавець уточнює, що добровільна відмова неможлива, якщо особа не завершила злочин через обставини, що перешкоджали або значно ускладнювали його вчинення [141].

Окремо існує вказівка на добровільну відмову співучасників, оскільки співучасник, який добровільно запобіг вчиненню злочину, також може бути звільнений від покарання [141].

Республіка Словенія

Згідно кримінального законодавства Словенії, готування до злочину за загальним правилом не є кримінально караним, окрім випадків, коли закон прямо передбачає відповідальність за готування до конкретного злочину. Такі випадки здебільшого стосуються особливо тяжких злочинів проти конституційного ладу та безпеки держави [142].

Щодо замаху на злочин, то відповідно до статті 34 Кримінального Кодексу Словенії, особа, яка умисно почала вчинення злочину, але не довела його до кінця, карається за замах на злочин. При цьому покарання за замах призначається в межах санкції статті, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин, але може бути пом'якшене судом [142].

Важливо зазначити, що згідно зі статтею 35 Кримінального Кодексу Словенії, особа не підлягає покаранню за замах у разі добровільної відмови від доведення злочину до кінця, якщо відмова була остаточною і добровільною. Однак, якщо в діях особи вже містяться ознаки іншого закінченого злочину, вона підлягає відповідальності за цей злочин. Також злочинець може бути

звільнений від покарання, якщо він докладає належних (в тексті – щирих і відповідних) зусиль для запобігання настанню наслідків свого діяння, навіть якщо наслідки не настали з іншої причини [142].

Словацька Республіка

Готуванням до злочину (згідно Кримінального кодексу Словаччини) є умисна організація злочину, придбання або пристосування засобів чи знарядь для його вчинення, об'єднання, підбурювання, пособництво або інше умисне створення умов для вчинення злочину, якщо при цьому не відбулося замаху або закінчення злочину. Готування карається тим же покаранням, що передбачене за закінчений злочин (Section 13(2)) [157].

Кримінальна відповідальність за готування не настає, якщо особа добровільно припинила подальші дії щодо вчинення злочину і усунула небезпеку для охоронюваних інтересів або повідомила про готування правоохоронним органам або поліції (Section 13(3)) [157]. При цьому вимагається існування реальної можливості усунення ризиків заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам.

Замахом на злочин визнається діяння, яке безпосередньо спрямоване на вчинення злочину, і вчинене особою з умислом його вчинити, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця. Замах карається так само, як і закінчений злочин (Section 14(2)) [157].

Кримінальна відповідальність за замах не настає, якщо особа добровільно: припинила подальші дії, необхідні для вчинення злочину і усунула небезпеку чи повідомила про замах правоохоронним органам (Section 14(3)) [157]. І так, як при готуванні, повідомлення про замах вимагає існування реальної можливості усунення ризиків заподіяння шкоди інтересам, що охороняються законом.

Важливо також відмітити, що і для готування, і для замаху в Кримінальному кодексі Словаччини окремо виділене правило про те, що положення щодо відповідальності за готування чи замах не впливають на

кримінальну відповідальність правопорушника за інше злочинне діяння, яке він уже скоїв своєю поведінкою.

Королівство Іспанія

Відповідно до статті 15 Карного Кодексу Іспанії, кримінально караним є як закінчений злочин, так і замах на злочин [158].

Згідно зі статтею 16, замах має місце, коли особа починає виконувати злочин шляхом прямих дій, при цьому вчиняючи всі або частину дій, які об'єктивно повинні призвести до бажаного результату, але такий результат не досягається з причин, що не залежать від волі злочинця (ст. 16.1) [158].

Особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо добровільно відмовляється від доведення злочину до кінця, або запобігає настанню злочинних наслідків (ст. 16.2) [158].

При співучасті від відповідальності звільняються ті особи, які відмовляються від продовження вже розпочатого злочину та запобігають або намагаються запобігти його закінченню (ст. 16.3) [158].

Доволі цікавим є виділення у Карному кодексі Іспанії двох форм готування:

1. Змова (*conspiración*) - має місце, коли дві або більше особи домовляються вчинити злочин і вирішують його вчинити (ст. 17.1);
2. Пропозиція (*proposición*) - коли особа, яка вирішила вчинити злочин, пропонує іншій особі або особам його вчинити (ст. 17.2).

Важливо відзначити, що згідно зі статтею 17.3, змова та пропозиція караються лише у випадках, прямо передбачених законом [158].

Згідно зі статтею 62 Карного кодексу Іспанії, особам, які вчинили замах на злочин, призначається покарання на один або два ступені нижче від покарання, передбаченого за закінчений злочин. При цьому враховується небезпека, властива діянням, що складають замах, та ступінь виконання злочинного умислу [158].

Королівство Швеція

У Кримінальному кодексі Швеції (Brottsbalken) відповідальність за готування та замах на злочин регулюється у Главі 23 «Про замах, готування, змову та співучасть» [163]. Вже з самої назви глави видно дещо відмінний від типового для інших держав підхід до визначення форм готування. Справа в тому, що готування і змова виступають як розмежовані форми незакінченої злочинної діяльності.

Під готуванням розуміються випадки, при яких особа, маючи умисел вчинити або сприяти вчиненню правопорушення: 1) отримує або дає гроші або будь-що інше як плату за правопорушення або для покриття витрат, пов'язаних із вчиненням правопорушення; або 2) набуває, виробляє, передає, отримує, зберігає, транспортує, збирає або подібним чином обробляє будь-які речі, які можуть бути використані як знаряддя злочину (Chapter 23, 2 §) [163].

У спеціально передбачених випадках особа визнається винною у змові з метою вчинення злочину. «Змова» означає, що особа приймає рішення про діяння спільно з іншою особою, або що особа намагається підбурити іншу особу до його вчинення, або зобов'язується чи пропонує іншій особі його вчинити (Chapter 23, 2 §) [163].

Покарання за готування або змову встановлюється на рівні нижчому від найвищої межі того виду покарання, що застосовується до відповідного закінченого правопорушення. Більш суворе покарання, ніж позбавлення волі на два роки, може бути призначено лише у тому випадку, якщо вчинення злочину може призвести до позбавлення волі на шість і більше років. Якщо небезпека від доведення злочину до кінця була незначною або діяння не містило загрози заподіяння значної шкоди, а також з огляду на інші обставини, особа може не притягатися до відповідальності [163].

Згідно з параграфом 1 Глави 23, особа підлягає відповідальності за замах на злочин, якщо вона почала виконання злочину, але злочин не було доведено до кінця, за умови, що існувала небезпека того, що таке діяння призведе до

закінчення злочину або така небезпека була виключена лише через випадкові обставини. При цьому важливо зазначити, що відповідальність за замах настає лише у випадках, коли це прямо передбачено законом для конкретного складу злочину. Покарання за замах на злочин, згідно з шведським законодавством, не може перевищувати максимального покарання, передбаченого за закінчений злочин. Важливим є визначення правила про те, що покарання за замах не може бути меншим, ніж позбавлення волі, якщо мінімальним покаранням за відповідний закінчений злочин є позбавлення волі не менше двох років (Chapter 23, 1 §) [163]

Швейцарська конфедерація

Згідно зі статтею 22(1) Кримінального кодексу Швейцарії, якщо особа, розпочавши вчинення тяжкого злочину (фелонії) чи проступку (місдимінору), не завершує злочинне діяння або якщо результат, необхідний для завершення діяння, не досягається чи не може бути досягнутий, суд може пом'якшити покарання [164].

Стаття 22(2) передбачає, що якщо особа через серйозну помилку не усвідомлює, що діяння за жодних обставин не може бути завершене через характер об'єкта чи засобів, що використовуються для досягнення мети, покарання не призначається. Якщо особа добровільно відмовляється від завершення злочинного діяння або сприяє запобіганню його завершення, суд може пом'якшити покарання або звільнити від нього [164].

Якщо у вчиненні діяння беруть участь кілька осіб, суд може пом'якшити покарання або звільнити від нього особу, яка добровільно сприяла запобіганню закінчення діяння

Стаття 260bis Кримінального кодексу Швейцарії передбачає відповідальність за готування до вчинення конкретних, за визначеним у цій статті переліком, тяжких злочинів. Під готуванням при цьому маються на увазі конкретні технічні чи організаційні заходи відповідно до плану з метою вчинення одного з перелічених злочинів (вбивство, тяжкі тілесні ушкодження,

розбій, захоплення заручників тощо). Покарання за готування визначене на рівні позбавлення волі на строк до 5 років або грошове стягнення [164].

Турецька Республіка

Виходячи зі змісту статті 35 Карного кодексу Туреччини, особа, яка безпосередньо розпочинає виконання злочину з відповідним умислом та засобами, але не може завершити його через обставини, що не залежать від її волі, підлягає кримінальній відповідальності за замах [159].

При замаху покарання призначається з урахуванням тяжкості шкоди та небезпеки:

- за злочини, що караються довічним позбавленням волі при обтяжуючих обставинах - від 13 до 20 років позбавлення волі;
- за злочини, що караються довічним позбавленням волі - від 9 до 15 років позбавлення волі;
- в інших випадках покарання зменшується від однієї чверті до трьох чвертей [159].

Особа, яка добровільно відмовляється від доведення злочину до кінця або запобігає настанню наслідків злочину, не підлягає покаранню за замах. Якщо вчинені дії містять склад іншого закінченого злочину, особа підлягає відповідальності лише за цей злочин (стаття 36 Карного кодексу Туреччини) [159].

На основі аналізу особливостей кримінальної відповідальності за готування до злочину та замах на злочин у європейських державах⁵, можна сформулювати **типові риси** законодавчого закріплення цих інститутів, що характерні для більшості країн.

Замах на злочин зазвичай визначається як умисне діяння, безпосередньо спрямоване на вчинення злочину, яке не було доведено до кінця з причин, що не залежать від волі особи. Точками відліку є обов'язковий

⁵ Для обробки текстів кримінального законодавства держав Європи, опублікованих різними мовами, використовувалися мовні можливості штучного інтелекту Claude.AI

початок діяння, спрямованого на вчинення відповідного злочину та недосягнення злочинного результату (недоведення злочину до кінця) через зовнішні обставини. Замах на злочин, як правило, карається в межах санкції, передбаченої за закінчений злочин. Однак дуже часто передбачається можливість пом'якшення покарання за замах порівняно із закінченим злочином. У багатьох країнах замах карається лише щодо тяжких злочинів або у випадках, прямо передбачених законом.

Визначення закінченого і незакінченого замаху (як у кримінальному законодавстві України) взагалі не є типовим для європейського законодавця. Натомість, більша увага приділяється замаху в класичному розумінні і непридатному замаху. Окремі країни розрізняють **придатний і непридатний замах**, передбачаючи можливість пом'якшення покарання або навіть звільнення від відповідальності за непридатний замах.

Готування до злочину зазвичай визначається як створення умов для вчинення злочину, що може включати придбання/отримання/виготовлення знарядь чи засобів, пошук співучасників, розробку плану дій тощо. На відміну від замаху, готування переважно карається лише у випадках, прямо передбачених законом, і то, зазвичай лише щодо тяжких злочинів. Навіть в цих рідкісних випадках, в більшості передбачається можливість призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено за закінчений злочин.

Більшість держав передбачають можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі **добровільної відмови** від доведення злочину до кінця, причому як на стадії готування, так і на стадії замаху. Обов'язковими умовами, в більшості, є добровільність/остаточність відмови та вчинення дій, спрямованих на запобігання настанню злочинних наслідків, якщо така можливість реально існує. Однак, у більшості держав закріплено положення про те, що особа, яка добровільно відмовилася від готування чи замаху, все ж несе кримінальну відповідальність за фактично вчинені дії, якщо вони містять склад іншого злочину.

Попри наявність зазначених загальних (типових) рис, цілком зрозумілим є й той факт, що кожна країна має свої унікальні підходи до регулювання відповідальності за незакінчений злочин, які відображають особливості її правової системи та кримінально-правової політики. Тому, окрім виокремлення і узагальнення типового правового регулювання за готування чи замах на злочин, треба також звернути увагу й на певні особливості такого регулювання, які носять «індивідуальний» характер (**атипові риси**), тобто є притаманними для однієї держави або невеликої групи держав.

В першу чергу, слід відмітити поодинокі **виділення/перелік форм готування**, серед яких пріоритетною виступає «змова на вчинення злочину». У деяких країнах саме цій формі приділена найбільша увага, а, наприклад, у Швеції, змова взагалі виділяється як окрема форма незакінченої злочинної діяльності, поряд з готуванням і замахом. Для деяких країн характерним є виділення інших специфічних форм готування до злочину. У Нідерландах, наприклад, до готування відносять також транзит або експорт предметів, призначених для вчинення злочину, що є досить нетиповим для інших країн.

Нідерланди також варто відмітити у якості єдиної держави, яка прямо у нормах, що стосуються готування чи замаху на злочин, вказує на необхідність призначення **додаткових покарань** поряд з основними, якщо такі передбачені за відповідний закінчений злочин.

Варто також відмітити, що у деяких країнах встановлюється чітка **межа** для окреслення діянь, щодо яких можлива **караність** замаху на злочин. У Данії, наприклад, замах карається, лише якщо за закінчений злочин передбачено покарання, що перевищує 4 місяці позбавлення волі. Це досить незвичний підхід, який обмежує коло діянь, за які настає відповідальність за замах.

Та ж Данія прямо передбачає можливість **притягнення до відповідальності юридичних осіб** за замах на злочин, що є досить рідкісним явищем у європейському кримінальному праві.

Доволі варіативними, а іноді й полярними, є підходи щодо визначення **видів та строків покарань**, що можуть призначатися за готування чи замах на злочин. Як уже зазначалося вище, типовою рисою законодавства європейської держави є встановлення більш м'якого покарання за готування чи замах. Однак, деякі держави досить «творчо» підходять до цього питання. Приміром, у Монако замах на злочин карається так само, як і закінчений злочин, що є досить суворим підходом порівняно з більшістю європейських держав. У Туреччині, взагалі, передбачено конкретні строки позбавлення волі за замах на відповідні злочини. А у Швеції цікавою є норма про те, що покарання за замах не може бути меншим, аніж позбавлення волі, за умови що мінімальним покаранням за відповідний закінчений злочин є позбавлення волі не менше двох років.

У Кримінальному кодексі Сербії використовується **нетипове уточнення щодо добровільної відмови** від доведення злочину до кінця. У ньому прямо вказано, що добровільна відмова неможлива, якщо особа не завершила злочин через обставини, що перешкоджали або значно ускладнювали його вчинення.

Як уже зазначалося, на початку даного підрозділу, порівняльно-правові дослідження є важливим інструментом і джерелом кримінально-правової політики. Аналіз кримінально-правового регулювання певної сфери кримінально-правової політики в законодавстві інших країн неодмінно повинен завершуватися окресленням найбільш важливих позитивних і негативних практик. Позитивних – для реформування власної вітчизняної кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, негативних – для уникнення чи недопущення ситуацій, які можуть знизити ефективність такої політики чи привести не тільки до занепокоєння при реалізації даної сфери кримінально-правової політики, а й до неприємних наслідків порушення режиму законності та верховенства права.

Почнімо з деяких негативних практик, які, як видається, не варто запозичувати з досвіду окремих держав Європи.

По-перше, проблема «розмитості» межі між готуванням та замахом. Тільки у деяких країнах чітко вказано момент початку замаху, який дуже схожий на початок виконання діяння (за нашим розумінням - об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення). Формулювання на кшталт «виконання дій», «вчинення дій, спрямованих на реалізацію умислу», «вчинення дій, спрямованих на вчинення злочину» на практиці можуть стосуватися як стадії готування, так і стадії замаху. Такий підхід може призвести до правової невизначеності та нерівномірного застосування закону. Це особливо буде відчутно у тих випадках, коли покарання за готування та замах суттєво відрізняються.

Друга проблема є похідною від попередньої і стосується тих держав, де готування до злочину взагалі чітко не виділяється як стадія. У державах, де готування не виділяється як окрема стадія незакінченого злочину, можуть виникати певні проблеми на практиці щодо визначення меж між діями, які ще не є кримінально караними, і діями, які вже можна кваліфікувати як замах на злочин.

Візьмемо для прикладу Італію. В італійському кримінальному праві готування до злочину чітко не визначене, а відповідальність настає лише за замах. Це створює момент правової невизначеності, коли суди повинні на власний розсуд визначати, в який момент дії особи переходять межу від некараного готування до караного замаху. У таких випадках ситуація може ускладнитися ще й тим, що суди при прийнятті рішення взагалі можуть бути схильні розширено тлумачити поняття замаху, відносячи до нього дії, які в інших державах вважалися б лише готуванням. Мало того, це проблема не тільки для судів. Без чіткого розмежування між готуванням і замахом може виникнути ситуація, коли сама особа не дуже впевнена, чи її дії вже є

кримінально караними, чи ще ні. Це може порушувати принцип правової визначеності, який є важливим елементом верховенства права.

Ще одна проблема – це потенційна неспіврозмірність незакінченого діяння і призначуваного покарання, чи, іншими словами, невідповідність покарання тяжкості діяння. У деяких державах покарання за замах може бути таким же, як і за закінчений злочин, що порушує принцип справедливості, особливо коли реальна шкода від замаху була мінімальною.

Зазначені потенційні негативні практики підкреслюють необхідність виваженого підходу до реалізації кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. Законодавці та суб'єкти правозастосування повинні знайти той хиткий баланс між криміналізацією ранніх стадій злочинної діяльності та співрозмірним покаранням за вчинення таких діянь.

Перейдемо до позитиву. В першу чергу, хочеться відмітити тенденцію до встановлення кримінальної відповідальності за незакінчений злочин тільки щодо тяжких злочинів. Це суттєво може допомогти правоохоронним органам в контексті недопущення заподіяння тяжких наслідків. Зрозуміло, що таке запобігання є надважливим саме у випадках готування чи замаху на тяжкі злочинів, де раннє втручання може врятувати життя або запобігти значній шкоді. Наприклад, можливість притягнення до відповідальності за готування до терористичного акту, як це передбачено в багатьох державах, дозволяє запобігти настанню тяжких наслідків ще до того, як злочинці перейдуть до активних дій. Криміналізація готування чи замаху на тільки на тяжкі злочини також відповідатиме принципу *ultima ratio* у кримінальному праві, згідно з яким криміналізація певних діянь повинна застосовуватися лише як останній засіб, коли інші методи соціального контролю неефективні.

Звичайно, варто відмітити й гнучкість у призначенні покарання. Багато європейських держав передбачають можливість пом'якшення покарання за готування чи замах порівняно із відповідним закінченим діянням.

Ще одна позитивна практика полягає у стимулюванні позитивної поведінки навіть на стадії готування чи замаху. Наявність інституту добровільної відмови від доведення злочину до кінця, який присутній у законодавстві абсолютної більшості європейських держав, заохочує осіб, які вже почали злочинну діяльність, відмовитися від її продовження. Однак, незважаючи на те, що даний інститут існує в кримінальному праві України, варто запозичити формулювання і деталізацію даного інституту (приміром, щодо переліку способів відмови чи дій по недопущенню настання результату і т.п.) в законодавстві інших держав.

І, нарешті, опосередкований позитив, який стосується, напевно, всіх порівняльно-правових досліджень. Уніфікація кримінально-правових норм щодо боротьби з незакінченою злочинною діяльністю суттєво сприятиме міжнародному співробітництву у боротьбі зі злочинністю, що є одним із первинних завдань сучасної кримінально-правової політики України.

Отож, можемо резюмувати, що виважене врахування досвіду інших держав з питань криміналізації готування до злочину та замаху на злочин є важливим інструментом кримінально-правової політики, який дозволяє розвивати її з дотриманням принципів точності, правової визначеності та верховенства права.

2.3. Судова практика та практика ЄСПЛ як джерела кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність

Як відомо, згідно ч.5 і ч.6 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт,

що містить відповідну норму права, а висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права [31].

Виходячи з цього, правові позиції Верховного Суду є важливим джерелом кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.

У вітчизняній науці вже здійснювалися спроби систематизації практики застосування Верховним Судом України положень Загальної частини Кримінального кодексу України, що відображена у відповідних постановках Пленуму, узагальненнях судової практики [84]. Це узагальнення охоплює 2011-2017 рр., тому розглянемо деякі з постанов Касаційного кримінального суду більш пізнього періоду.

1. Касаційний кримінальний суд, постанова від 29 липня 2024 року, справа № 643/20796/21 щодо кваліфікації закінченого замаху на умисне вбивство.

Суд вважає, що для вирішення питання про кваліфікацію складу злочину, пов'язаного із перебуванням особи в стані необхідної оборони, необхідно врахувати конкретні обставини справи, здійснити порівняльний аналіз та оцінити наявність чи відсутність акту суспільно небезпечного посягання й акту захисту, встановити їх співвідношення, відповідність чи невідповідність захисту небезпечності посягання. У разі, коли визначальним у поведінці особи було не відвернення нападу та захист, а бажання спричинити шкоду потерпілому, такі дії за своїми ознаками не становлять необхідної оборони, вони набувають протиправного характеру і мають розцінюватись на загальних підставах. У результаті дії особи були кваліфіковані як закінчений замах на умисне вбивство [32].

2. Касаційний кримінальний суд, постанова від 01 березня 2023 року, справа № 305/1573/16 щодо незакінченого замаху на зґвалтування, вчиненого групою осіб

Суд вважає, що незакінчений замах на звалтування, вчинений групою осіб, має місце у разі, коли співучасники заподіяли потерпілій особі тілесні ушкодження та погрожували застосувати до неї насильство, маючи намір вступити з потерпілою в статеві зносини, однак не довели злочин до кінця з причин, що не залежали від їхньої волі [33].

3. Касаційний кримінальний суд, постанова від 16 січня 2023 року, справа № 761/37225/20 щодо застосування положень ст. 15 КК у взаємозв'язку з ч. 3 ст. 503 КПК при розгляді кримінального провадження про застосування примусових заходів медичного характеру

Суд вважає, що під час розгляду кримінального провадження про застосування примусових заходів медичного характеру кримінально-правова оцінка суспільно небезпечного діяння, вчиненого в стані неосудності, повинна ґрунтуватися лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку вчинених дій. При цьому суд повинен виходити із об'єкта посягання та об'єктивної сторони вчиненого діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, з урахуванням всіх фактичних обставин і зовнішнього прояву дій особи, з огляду на те, що встановлення будь-якої форми вини у діях неосудної особи об'єктивно є неможливим. Юридична оцінка такого діяння за наявності до того підстав може здійснюватися із застосуванням ст. 15 КК [37].

4. Касаційний кримінальний суд, постанова від 21 вересня 2022 року, справа № 681/742/19 щодо кваліфікації замаху на умисне вбивство

Суд вважає, що умисне вбивство може бути вчинено як з прямим, так і з непрямым умислом, проте замах на цей злочин можливий лише з прямим умислом. Якщо згідно з пред'явленим обвинуваченням вбачається, що обвинувачений вчинив злочин з непрямым умислом і не довів злочин до кінця з причин, що не залежали від його волі, його дії слід кваліфікувати за фактично заподіяними наслідками [39].

5. Касаційний кримінальний суд, постанова від 11 березня 2020 року справа № 583/3508/18 щодо кваліфікації підбурювання до закінченого замаху на надання неправомірної вигоди

Суд вважає, що одержання *винуватим неправомірної вигоди від іншої особи нібито для передачі її службовій особі з наміром її не передавати, а привласнити, слід кваліфікувати як шахрайство (ст. 190 КК). Якщо при цьому винуватий схиляє особу, яка надала неправомірну вигоду, до передачі йому такої вигоди, то його дії слід додатково кваліфікувати як підбурювання до закінченого замаху на надання неправомірної вигоди (ч. 4 ст. 27, ч. 2 ст. 15, відповідна частина ст. 369 КК) [35].*

6. Касаційний кримінальний суд, постанова від 28 вересня 2020 року, справа № 640/18653/17 щодо кваліфікації за наявності єдиного прямого визначеного умислу, спрямованого на заподіяння смерті двом або більше особам, вбивство однієї людини і замах на життя другої

Суд вважає, що *за встановлення судом єдиного прямого визначеного умислу, спрямованого на заподіяння смерті двом або більше особам, вбивство однієї людини і замах на життя другої має кваліфікуватись як незакінчений злочин - убивство двох або більше осіб, оскільки єдиного злочинного наміру вбити двох осіб не було реалізовано з причин, що не залежали від волі винної особи, за відповідною частиною ст. 15 п. 1 ч. 2 ст. 115 КК незалежно від послідовності злочинних дій та за ч. 1 ст. 115 КК чи відповідним пунктом ч. 2 ст. 115 КК (або іншими спеціальними нормами, передбаченими в інших розділах Особливої частини КК) у разі наявності таких підстав [42].*

7. Касаційний кримінальний суд, постанова від 16 вересня 2021 року, справа № 636/1226/14-к щодо розмежування замаху на умисне вбивство та умисного тяжкого тілесного ушкодження

Суд вважає, що *при розмежуванні замаху на умисне вбивство та умисного тяжкого тілесного ушкодження необхідно встановити зміст і спрямованість умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати,*

виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки. Визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій [36].

8. Касаційний кримінальний суд, постанова від 18 грудня 2019 року, справа № 220/2187/16-к щодо незакінченого замаху на умисне вбивство

Суд вважає, що дії особи підлягають кваліфікації як незакінчений замах на умисне вбивство, якщо вона хоч не вчиняє дій, безпосередньо спрямованих на заподіяння смерті потерпілому, але виконує частину того обсягу дій, який група вважала необхідним для реалізації спільного умислу, полегшуючи вчинення замаху на заподіяння смерті потерпілому іншою особою, який не було доведено до кінця з причин, що не залежали від їхньої волі [38].

9. Касаційний кримінальний суд, постанова від 01 грудня 2020 року, справа № 743/645/16-к щодо виявлення психотропної речовини в ході митного огляду до фактичного переміщення через митний кордон

Суд вважає, що виявлення психотропної речовини в ході митного огляду поштового відправлення, що надійшло на ім'я засудженого, до фактичного переміщення через митний кордон України утворює закінчений замах на злочин, передбачений ст. 305 КК [34].

10. Касаційний кримінальний суд, постанова від 7 травня 2019 року від справа № 489/4885/16-к щодо відмови від повторної спроби заволодіти майном

Суд вважає, що якщо перша спроба протиправно заволодіти майном виявилась невдалою і особа відмовляється від повторної спроби заволодіння цим майном, то такі дії утворюють замах на злочин, а не добровільну відмову від його вчинення [43].

11. Касаційний кримінальний суд, постанова від 23 липня 2024 року, справа № 201/11135/20 щодо визначення моменту, з якого грабіж (ст. 186 КК) є закінченим злочином.

Суд вважає, що *грабіж вважається закінченим злочином з моменту заволодіння майном. Таким моментом визнається поява у злочинця реальної початкової можливості розпорядитися вилученим майном (винести, передати іншим особам тощо). Якщо особа, яка протиправно заволоділа майном, такої реальної можливості не мала, її дії слід розглядати як замах на грабіж [41].*

12. Касаційний кримінальний суд, постанова від 21 лютого 2019 року справа № 237/716/16 щодо вчинення двох замахів на крадіжку майна, якщо вартість у кожному випадку не перевищує розміру, необхідного для притягнення до кримінальної відповідальності

Суд вважає, що *Якщо особа двічі вчинила замах на таємне викрадення чужого майна, вартість якого щоразу не перевищувала розміру, необхідного для притягнення до кримінальної відповідальності, підстав для визнання її дій кримінально каранними нема [40].*

Проаналізувавши наведені постанови Касаційного кримінального суду, можна виділити декілька основних проблем, з якими стикається суд при кваліфікації діянь, пов'язаних з незакінченою злочинною діяльністю.

Аналізуючи конкретні діяння, передбачені Особливою частиною Кримінального кодексу суд протягує чисельні ниточки до загальних положень, що стосуються в цілому кримінальної відповідальності при незакінченій злочинній діяльності. Дійсно, значна частина постанов стосується питань кваліфікації замахів на злочини, зокрема розмежування закінченого та незакінченого замахів, а також відмежування замахів від закінчених злочинів. Окрім цього, Касаційний кримінальний суд приділяє значну увагу питанням встановлення суб'єктивної сторони злочинів, зокрема змісту умислу особи,

який має надважливе значення при кваліфікації незакінченої злочинної діяльності.

Варто відмітити й ще одну важливу деталь. Висловлюючи відповідні правові позиції, Касаційний кримінальний суд встановив взаємозв'язки з іншими інститутами Загальної частини. Наприклад, водночас із проблемами незакінченої злочинної діяльності розглядаються питання кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті; кримінальних правопорушень, вчинених неосудними особами, а також питання кваліфікації повторності та сукупності злочинів.

Як бачимо, судова практика є надзвичайно важливим джерелом кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, адже правові позиції Верховного Суду не тільки формують відповідні запити для їх подальшого вирішення, а й створюють належні умови для забезпечення єдності судової практики, що, однозначно, сприяє зростанню ефективності кримінально-правової політики.

Звернімось тепер до практики ЄСПЛ. Загальновідомим є положення ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», в якій сказано, що «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права» [27]. Безумовно, прямі рішення щодо яких була б вказівка на готування чи замах, знайти дуже важко, адже ЄСПЛ застосовує норми загального характеру. Відповідно, спробуємо розглянути типові рішення ЄСПЛ, що торкається питань незакінченої злочинної діяльності.

1. Справа McCANN та інші проти Сполученого королівства, судові рішення від 27 вересня 1995

Справа стосується наявної підозри того, що в Гібралтарі планувався терористичний напад, і що ціллю, ймовірно, були команда та охорона першого батальйону Королівського Англійського полку під час церемоніальної зміни варту в Ince's Hall 8 березня 1988 року. Існували ознаки того, що

терористи застосують вибухівку, ймовірно, з використанням замінованого автомобіля. Влада заявила, що цілями операції є «(а) захист життя; (b) перешкодити замаху; (c) заарештувати правопорушників...» [127]. 6 березня 1988 р. було встановлено, що Шон Севідж припаркував автомобіль у Гібралтарі. Пізніше спостерігачі помітили, що він разом із Даніелем Макканном та Майред Фаррелл обстежив те місце, де знаходився припаркований ним автомобіль. Після того, як всі троє пішли від машини, експерт зі знешкодження бомб доповів після візуального огляду автомашини, що, на його думку, в ній можливо закладена бомба. Було ухвалено рішення про арешт трьох зазначених осіб. Комісар поліції Гібралтару доручив керівництво операцією безпосередньому командирі військовослужбовців спеціальної повітрянодесантної служби (SAS). Двоє військовослужбовців прямували за Макканном та Фаррелл. Коли Макканн озирнувся, один із них вихопив пістолет і наказав зупинитися. Макканн зробив рух рукою до внутрішньої кишені, рука Фаррелл швидко ковзнула до сумочки. Думаючи, що обидва потягнулися за механізмом дистанційного керування, щоб підірвати бомбу, закладену в автомобіль, співробітники SAS вистрілили кілька разів зблизька, вбивши обох» [127].

ЄСПЛ визнав, що застосування сили, яка може призвести до позбавлення життя, може бути виправданим при захисті особи від незаконного насильства, навіть на стадії готування чи замаху на злочин. Однак така сила має бути «абсолютно необхідною». Крім того, оцінюючи необхідність застосування сили, потрібно враховувати не лише дії правоохоронців безпосередньо в момент події, але й попереднє планування та контроль за операцією. Тобто, якщо на стадії готування до злочину можна було запобігти його вчиненню менш радикальними засобами (наприклад, затриманням), то застосування летальної сили буде порушенням статті 2 Конвенції. Також, суд підкреслив, що правоохоронці можуть діяти на основі «щирої віри в наявність реальної загрози», навіть якщо потім виявиться, що вони помилялися. Це

особливо важливо для стадії готування та замаху, коли повна інформація про злочинні наміри може бути відсутня» [127].

Навіть з цього одного рішення видно, що ЄСПЛ пильну увагу приділяє співвідношенню норм матеріального та процесуального права з ухилом в сторону процедури. Так, в цій ситуації рішення стріляти обумовлене саме співвідношенням можливості застосування летальної сили до категорії «абсолютної необхідності».

Отож, практика ЄСПЛ є важливим орієнтиром для всіх суб'єктів кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність.

РОЗДІЛ 3. ЗАПИТИ ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКІНЧЕНУ ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

3.1. Найближчі перспективи кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність (за Проектом КК)

Робоча група з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, утворена Указом Президента України в серпні 2019 року [97], протягом декількох останніх років активно працювала над розробкою проекту нового Кримінального кодексу України [87, с. 9].

Варто відмітити, що члени Робочої групи докладали значних зусиль для обговорення та отримання фахових відгуків щодо концептуальних засад та основних положень підготовленого ними Проекту КК [93]. З цією метою було проведено численні конференції, семінари та інші заходи із залученням науковців, працівників органів правопорядку та судів. Загалом Проект КК отримав підтримку з боку наукової спільноти, яка добре усвідомлює недоліки чинного КК, зокрема його невідповідність принципу верховенства права та можливості для вибіркового правосуддя.

Як зазначає один із членів Робочої групи В. О. Навроцький, «...оцінка Проекту КК 2019-2023 р.р. дає підставу вважати, що він не полягає лише у розвитку та вдосконаленні раніше чинного кримінального законодавства, а становить перехід до нового, якісно вищого етапу законотворення у сфері кримінального права» [74, с. 38-39]. Дійсно, можна сміливо констатувати, що проект, підготовлений робочою групою, являється типовим прикладом революційної наступності.

Проаналізувавши Розділ 2.6 «Незакінчений злочин» нового Проекту КК та порівнявши його з положеннями чинного Кримінального кодексу України, можна виокремити кілька ключових особливостей та нововведень, які в цілому підтверджують тезу про його революційну наступність, в т.ч. й щодо кримінально-правового регулювання незакінченої злочинної діяльності.

Проект КК приділяє окрему увагу інституту незакінченого злочину, систематизуючи положення в окремому Розділі 2.6. «Незакінчений злочин», який, на відміну від чинного КК, визначається через відсутність усіх ознак об'єкта або об'єктивної сторони закінченого злочину (ч. 1 ст. 2.6.1) [93]. З такого визначення, відтак, презюмується, що ознаки суб'єкта і суб'єктивної сторони у незакінченому злочині мали б бути такими ж, як у закінченому.

Проектом КК запропоновано класифікувати злочини за ступенями тяжкості - від 1 до 10 ступеня. Така градація дозволяє більш гнучко та диференційовано підходити до оцінки конкретних діянь, в т.ч. і тих, що стосуються незакінченої злочинної діяльності. Зокрема, п. 1 ч. 5 ст. 2.6.1 Проекту КК передбачає, що готування до кримінальних проступків та злочинів 1-4 ступеня не є кримінальним правопорушенням (крім випадків, передбачених міжнародними договорами). Аналогічно, замах на злочини 1-2 ступеня не є кримінальним правопорушенням (крім випадків, встановлених міжнародними договорами чи актами Європейського Союзу) (п. 4 ч. 5 ст. 2.6.1 Проекту КК) [93]. Зрозуміло, що такі положення Проекту КК спрямовані на гуманізацію кримінального законодавства та уникнення надмірної криміналізації діянь на ранніх стадіях. Натомість, в чинному КК готування до кримінального проступку чи злочину, за який статтею Особливої частини передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання, так само не карається взагалі, однак замах на злочин тягне відповідальність в загальному порядку.

Важливо, що кримінально-правові засоби за незакінчений злочин застосовуються лише коли особа не довела злочин до кінця з причин, що не

залежали від її волі (ч. 4 ст. 2.6.1) [93], тобто добровільна відмова на стадії готування чи замаху виключає застосування заходів кримінально-правового характеру.

Проект КК чіткіше визначає особливості складу незакінченого злочину - він встановлюється з урахуванням ознак складу закінченого злочину та специфічних ознак готування і замаху (ч. 3 ст. 2.6.1) [93]. В чинному КК ця специфіка прямо не відображена.

Проект КК зберігає поділ незакінченого злочину на два види - готування до злочину та замах на злочин (ч. 2 ст. 2.6.1) [93]. Проте визначення цих понять дещо відрізняється від чинного КК.

Готування визначено через вичерпний перелік альтернативних дій: розробка плану, підшукування знарядь злочину, вступ в змову, усунення перешкод, створення умов для вчинення або приховування злочину тощо (ч. 1 ст. 2.6.2) [93]. Чинний КК визначає готування ширше – шляхом формування відкритого переліку: як підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину (ч. 1 ст. 14 КК) [58].

Замах на злочин визначено як дію чи бездіяльність суб'єкта, який частково виконав об'єктивну сторону складу злочину (ч. 1 ст. 2.6.3) [93]. В чинному КК замах - це вчинення діяння, безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 15 КК) [58]. Тобто Проект КК конкретизує ознаки замаху, прив'язуючи його до часткового виконання об'єктивної сторони.

Проект КК зберігає традиційний поділ замаху на закінчений і незакінчений (ч. 2 ст. 2.6.3) [93]. Але на відміну від КК, передбачено, що вид замаху впливає на зміну ступеня тяжкості злочину: закінчений замах знижує на 1 ступінь, незакінчений - на 2 ступені від базового.

Проект КК уточнює поняття добровільної відмови - остаточне припинення створення умов для злочину при готуванні; припинення дії/бездіяльності, спрямованих на закінчений злочин, при незакінченому замаху; відвернення наслідків при закінченому замаху (ч. 1 ст. 2.6.4) [93], тобто передбачається можливість добровільної відмови і при закінченому замаху.

Новелою є регламентація добровільної відмови співучасників та провокатора (ст. 2.6.5, 2.6.6 Проекту КК) [93]. Визначено особливості відмови виконавця, організатора, підбурювача та пособника і наслідки цього для кваліфікації дій інших співучасників. У чинному КК добровільна відмова співучасників регулюється в рамках теми співучасті, а провокація не згадується взагалі.

Отже, як бачимо, проект КК суттєво модернізує та деталізує положення щодо незакінченого злочину. Незважаючи на революційність підходів, він має чимало переваг, оскільки він точніше визначає поняття та кваліфікуючі ознаки готування і замаху; враховує стадію та обставини злочину через зміну ступенів тяжкості; обмежує випадки кримінального переслідування за готування та замах; конкретизує зміст та наслідки добровільної відмови, поширюючи її і на закінчений замах; детально регламентує особливості добровільної відмови при співучасті та провокації. Зрозуміло, що ці нововведення щодо незакінченої злочинної діяльності спрямовані на подальшу диференціацію кримінальної відповідальності та розвиток законодавства. Водночас, немає жодних сумнівів, що деякі новели потребуватимуть додаткових роз'яснень для послідовного впровадження на практиці. Дуже приємно, що робоча група готова до конструктивних пропозицій щодо удосконалення тексту Проекту КК [87, с. 11].

3.2. Запити кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність

Будь-яка сфера кримінально-правової політики працює «цілодобово» тільки з точки зору її реалізації. Якщо ж говорити про формування, то вона вмикається тільки для вирішення конкретизованої проблеми, щоб після прийняття відповідного рішення знову перебувати в режимі очікування.

Саме в такому руслі визначив функцію формулювання запиту І. В. Козич. Вчений зазначає, що «...носіями публічної влади здійснюється первинний відбір, визначення тих питань, які потребують політичного втручання шляхом прийняття відповідного політичного рішення. ... кримінально-правова політика не є щоденним, т.зв. «типовим» інструментарієм. Вона повинна долучатися до вирішення проблеми тільки в тому випадку, якщо інші засоби не будуть ефективними без застосування кримінально-правового впливу. Тому при формуванні запиту варто відфільтрувати популістські та амбіційні проєкти окремих політичних сил, інших суб'єктів законодавчої ініціативи, спрямовані не на вирішення проблеми в цілому, а на досягнення точкового результату, зазвичай, з мотивів політичної доцільності» [52, с. 230].

Надзвичайно вдалою видається теза автора про те, що «точкою відліку» кожної одиничної проблеми, що «входить» у циклічну кримінально-правову політику є формулювання запиту або усвідомлення (формулювання) проблеми» [52, с. 231].

Повністю підтримуючи позицію автора, варто відмітити, що дослідження певної сфери кримінально-правової політики має на меті не пропозиції до удосконалення чинного законодавства. Це прерогатива чисто кримінально-правових досліджень. Основною цінністю досліджень кримінально-правової політики вбачається саме формулювання відповідних

запитів, які потребують вирішення. Саме з цих мотивів спробуємо сформулювати декілька актуальних запитів, які сформувалися в ході даного дослідження.

І. В. Козич слушно проводить диференціацію таких засобів, виділяючи запити: «...1) продюковані іншими напрямками державної політики; 2) продюковані в результаті взаємодії з іншими підсистемами політики у сфері протидії злочинності; 3) продюковані за результатами функціонування кримінально-правової політики (самопродюкування)...» [52, с. 373].

Запити кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, продюковані іншими напрямками державної політики.

В силу специфіки кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, запити з її проблематики від інших напрямків державної політики не є дуже поширеними. Однак, звичайно, вони існують і, зазвичай, пов'язують власну реалізацію з фактом встановлення в діяльності особи готування до вчинення кримінального правопорушення чи замаху на кримінальне правопорушення.

Наприклад, у Кодексі адміністративного судочинства, в ч.3 ст.289 сказано, що «не можуть застосовуватися заходи, передбачені пунктами 3 і 4 частини першої цієї статті, до іноземців та осіб без громадянства, до яких раніше застосовувалися такі заходи, а також стосовно яких є достатні дані про їх причетність до готування та/або вчинення терористичної діяльності» [47]. Тим самим, при застосуванні судом до іноземця або особи без громадянства певних заходів обмежується їх перелік при можливій причетності до готування терористичної діяльності.

Або абз. 1 ч. 1 ст. 1224 Цивільного кодексу вказує, що «не мають права на спадкування особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя» [119].

Також, відповідно до п. 9 Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги за шкоду життю та здоров'ю, завдану працівникам об'єктів критичної інфраструктури, державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України «одноразова грошова допомога за шкоду життю та здоров'ю не призначається особі, яка умисно позбавила життя чи вчинила замах на особу (осіб), яка (які) має (мають) право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги...» [82].

Запити кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, продюковані в результаті взаємодії з іншими підсистемами політики у сфері протидії злочинності

Найбільш поширеними прикладами спільного функціонування підсистем політики в сфері боротьби зі злочинністю є, звичайно, взаємодія з кримінально-процесуальною політикою. Як показали проведені у пп. 2.3 дослідження, саме процедурні моменти є надважливими при розгляді справи у ЄСПЛ. Адже саме процесуальні рішення при вчиненні відповідних дій на стадії готування чи замаху лягають в основу рішень ЄСПЛ.

Крім того, наприклад, ч. 2 ст. 207 Кримінального процесуального кодексу визначає, що «...кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у статтях 482 і 482-2 цього Кодексу: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;...» [63], а ч.1. ст. 208 встановлює такі ж правила для уповноважених осіб: «Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;...» [63].

Отож, надзвичайно важливим для кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність є вироблення

чітких і зрозумілих дефініцій готування до кримінального правопорушення та замаху на нього.

Запити кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, продюковані за результатами функціонування кримінально-правової політики (самопродукування)

Звичайно, найбільше запитів виникає внаслідок самопродукування.

Спираючись на проведеній у попередніх підрозділах аналіз, законодавчого регулювання відповідальності за готування до злочину та замах на злочин у європейських державах, варто окреслити кілька важливих запитів кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність (частина з них уже отримали свій розвиток у Проєкті КК, розглянутому у підрозділі 3.1.).

Чітка диференціація форм готування і замаху. Україна вже має досить розвинену систему регулювання незакінченого кримінального правопорушення, але варто розглянути можливість подальшої диференціації відповідальності. Наприклад, можна запозичити досвід держав, які розрізняють різні види замаху (придатний і непридатний) або виділяють змову як окрему форму готування. Це дозволить більш гнучко підходити до оцінки різних форм незакінченої злочинної діяльності. Такий підхід може допомогти судам призначати більш справедливе покарання, враховуючи конкретні обставини справи. Наприклад, непридатний замах, коли особа намагалася вчинити злочин засобами, які об'єктивно не могли призвести до бажаного результату, міг би каратися менш суворо.

Уточнення меж караності готування. В Україні, як і в багатьох європейських країнах, готування карається не у всіх випадках. Проте варто розглянути можливість більш детального регулювання цього питання. Наприклад, можна запозичити досвід держав, які встановлюють караність готування лише у випадках, прямо передбачених законом для конкретних

складів кримінальних правопорушень. Це дозволить більш точно визначити, які підготовчі дії дійсно заслуговують на покарання.

Взагалі визначення кримінальної відповідальності за готування в окремих нормах Особливої частини багатьох європейських держав видається доволі виправданим. Зазначений підхід до криміналізації відповідальності за готування у такому випадку відображає загальну тенденцію кримінального права – карати за підготовчі дії лише у виняткових випадках, коли це справді необхідно для захисту найважливіших суспільних інтересів. Для кримінально-правової політики у цьому випадку важливо зрозуміти логіку деяких європейських законодавців, яка, на основі проведеного аналізу, вочевидь, базується на наступних вихідних положеннях:

- 1) зазвичай, готування криміналізоване щодо особливо тяжких злочинів, які становлять загрозу для великої кількості людей або державної безпеки;
- 2) складність виявлення та доказування на стадії замаху чи закінченого злочину, а також неприпустимість настання наслідків. Наприклад, у випадку з тероризмом чекати стадії замаху може бути занадто небезпечно;
- 3) Наявність специфічного характеру підготовчих дій, які однозначно вказують на злочинний намір. Наприклад, придбання обладнання для підробки грошей складно пояснити законною метою;
- 4) Міжнародні зобов'язання щодо протидії певним видам злочинів (тероризм, фальшування грошей і т.п). Напевно, найважливіший пункт для кримінально-правової політики України на шляху до євроінтеграції.

Розширення можливостей звільнення від відповідальності. Хоча в Україні вже існує інститут добровільної відмови, можна розглянути можливість його розширення та уточнення. Наприклад, можна запозичити досвід держав, які передбачають можливість звільнення від відповідальності

не лише при добровільній відмові, але й у випадках, коли особа активно сприяла недопущенню настання наслідків на стадії закінченого замаху. Це могло б стимулювати осіб, які вже розпочали злочинну діяльність, до позитивної поведінки.

Уточнення поняття «початок виконання замаху». Одним з ключових питань при розмежуванні готування та замаху є визначення моменту початку виконання замаху. Україна могла б запозичити досвід держав, які більш детально регламентують це питання в законі. Наприклад, Португалії, яка до дій, що вказують на початок виконання відносить дії, що становлять елемент складу злочину; дії, придатні для спричинення типового результату; дії, які згідно зі звичайним досвідом та за відсутності непередбачуваних обставин, мають призвести до вчинення відповідного злочину.

Розгляд питання про відповідальність юридичних осіб. Хоча це питання виходить за межі суто регулювання незакінченої злочинної діяльності, досвід деяких європейських країн (наприклад, Данії) щодо встановлення відповідальності юридичних осіб за замах на кримінальне правопорушення може бути цікавим для України. Це особливо актуально в контексті боротьби з економічними злочинами та корупцією.

Вдосконалення системи покарань за незакінчене кримінальне правопорушення. Наприклад, можна було б передбачити можливість та правила призначення альтернативних видів покарань за незакінчений злочин, особливо у випадках, коли шкода від діяння була мінімальною. Також варто визначити межі і розміри призначення додаткових покарань при незакінченій злочинній діяльності

Впровадження цих змін вимагатиме ретельного аналізу та обговорення, оскільки вони можуть суттєво вплинути на практику застосування кримінального закону. Проте, такі зміни могли б сприяти подальшому вдосконаленню української системи кримінального права, наближаючи її до найкращих європейських практик та забезпечуючи більш справедливе та

ефективне правосуддя. Тішить, що Робоча група врахувала основні запити кримінально-правової політики в сфері боротьби зі злочинністю та виклала своє бачення їх вирішення у Проєкті КК [87, с. 102-105].

3.3. Концептуальний рівень кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність

Цілком зрозумілим і беззаперечним є той факт, що будь-яка діяльність вимагає ретельної підготовки і опрацювання. Необхідна розробка базових положень і принципів такої діяльності, формулювання своєрідного «дороговказу», на основі якого буде реалізовуватися задумане. В іншому випадку отримаємо хаотичний «ямковий» ремонт відповідної проблеми. Такою дорожньою картою для будь-якої сфери кримінально-правової політики мала б бути узагальнена Концепція, в якій шляхом вироблення базових тенденцій розвитку акумулювалися б усі сучасні надбання і досягнення всіх рівнів кримінально-правової політики.

З цього приводу П. Л. Фріс, говорячи про концептуальний рівень правової, та й, відповідно, кримінально-правової політики, наголошує, що «...Концепція правової політики, яка є фактично стратегічним планом законодавчої діяльності, дає можливість уникнути хаосу в законодавчому процесі, прийняття непродуманих законодавчих рішень, сконцентруватися на найважливіших законах, здійснивши «градування» за ступенем важливості тощо» [103, с. 122].

Вчений справедливо стверджує, що «...загальна концепція правової політики має визначати її завдання, цілі, принципи, методи реалізації і на загальному рівні, і в розрізі окремих напрямів. Вона має бути перспективною (щонайменше на 10 років) і слугувати стабільності законодавства загалом. На її основі мають розроблятися і прийматися концепції розвитку окремих

галузей права (можливо, у розрізі окремих напрямів діяльності, які регулюються спорідненими галузями системи права – міжгалузеві доктрини політики, наприклад правова політика у сфері боротьби зі злочинністю)» [103, с. 122-123].

Звичайно, на основі (проєкту) Концепції державної правової політики та (проєкту) Концепції політики в сфері боротьби зі злочинністю мав би бути розроблений проєкт Концепції кримінально-правової політики.

Належне місце у (можливому) проєкті Концепції мають зайняти положення щодо тенденцій розвитку боротьби з незакінченою злочинною діяльністю. Отож, на основі узагальнення проведених вище досліджень, спробуємо сформулювати авторське бачення базових положень Концепції кримінально-правової політики (щодо боротьби з незакінченою злочинною діяльністю).

Концепція кримінально-правової політики (Проєкт)

Розділ ... Загальні засади

...

Вирішення поточних проблем удосконалення кримінального законодавства може проводитися на основі чітко сформульованих запитів, продукованих від інших напрямків державної політики, інших підсистем політики в сфері боротьби зі злочинністю або тих, що сформульовані у ході реалізації кримінально-правової політики.

При цьому у законодавстві повинні бути закріплена чітка процедура внесення таких змін з можливим обмеженням їх кількості у певному часовому проміжку або з урахуванням відповідних особливих обставин.

Прийняття відповідних норм в обов'язковому порядку передують наукова, матеріально-ресурсна, кримінологічна та антикорупційна експертизи, негативні висновки яких зупиняють процедуру їх прийняття з поверненням на доопрацювання.

...

Розділ Незакінчена злочинна діяльність

Комплексне формулювання норм щодо незакінченої злочинної діяльності повинно проводитися на основі загальної засади деталізації визначення незакінченого кримінального правопорушення у порівнянні з закінченим із чітким визначенням відповідних розмежувальних ознак.

Законодавчі поняття готування до кримінального правопорушення та замаху на кримінальне правопорушення повинні визначатися через вичерпний (закритий) перелік підготовчих дій (готування) та вказівки ознак часткового виконання (замах). Для забезпечення єдності правозастосування, в законі повинні бути уточнені об'єктивні критерії початку виконання замаху, а також зрозумілі критерії розмежування закінченого та незакінченого замаху.

Караність незакінченої злочинної діяльності може обмежуватися видами діянь за ступенем тяжкості. Для призначення покарань за незакінчену злочинну діяльність повинні бути сформульовані чіткі правила їх пом'якшення по відношенню до закінчених діянь, причому ці правила повинні стосуватися як основних, так і додаткових покарань. Для закінченого і незакінченого замаху порівняно з базовим закінченим злочином може запроваджуватися зниження ступеня тяжкості діяння.

Підлягають постійному моніторингу можливості розширення підстав звільнення від відповідальності (або непритягнення до відповідальності) за незакінчене кримінальне правопорушення, включно із закінченим замахом, заохочуючи осіб припиняти злочинні діяння і вчиняти активні дії, спрямовані на відвернення наслідків.

Поняття, чіткі ознаки та кримінально-правові наслідки добровільної відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця повинні бути уніфіковані на всіх стадіях незакінченого кримінального правопорушення, включно з закінченим замахом. Також повинні бути введені спеціальні норми про добровільну відмову для співучасників та провокатора.

...

Розділ ... Заходи щодо кримінально-правового всеобучу та формування правосвідомості

...

Удосконалення кримінального законодавства повинно супроводжуватися активним долученням наукової спільноти та фахівців з урахуванням потреб правозастосування та міжнародного досвіду до процесу вдосконалення законодавства та практики застосування.

При реалізації кримінально-правової політики повинна бути запроваджена широка просвітницька кампанія для донесення до суспільства змісту, логіки, значення та особливостей застосування (дотримання, виконання) діючого чи нового законодавчого регулювання відповідних кримінально-правових інститутів

...

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтвердило важливість та актуальність вивчення особливостей формування та реалізації кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. У ході наукового аналізу, на підставі розгляду співвідношення загальних та спеціальних сфер кримінально-правової політики, її рівнів, джерел, суб'єктів та методів запропоноване вирішення проблеми формування запитів кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, що сприятиме розвитку доктринального (концептуального), законодавчого та правозастосовчого рівнів кримінально-правової політики. Відповідно до поставлених завдань, автором узагальнено та сформульовано наступні висновки і рекомендації:

1. На основі аналізу розуміння понять «стадії вчинення злочину», «незакінчений злочин» та «незакінчена злочинна діяльність» у працях українських науковців, зроблено висновок, що кримінально-правова політика повинна оперувати узагальненим терміном «незакінчена злочинна діяльність», який охоплює не лише нормативно визначені стадії та види незакінченого злочину, а й інші аспекти, що не отримали формального закріплення у законі. Часові межі цієї діяльності простягаються від моменту виникнення злочинного умислу до моменту нормативного завершення кримінального правопорушення як підстави кримінальної відповідальності, хоча фактично злочинна поведінка може тривати й далі. На основі цього визначено можливість виділення окремої сфери кримінально-правової політики, предметом якої виступає відповідальність за незакінчену злочинну діяльність.

2. Опираючись на наявні у сучасній науці підходи, досліджено місце незакінченої злочинної діяльності в структурі кримінально-правової політики. Обґрунтовано виділення окремої сфери - кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. Основним

критерієм такого виділення виступає категорія *інтересу*, яка визначає пріоритетність захисту певних суспільних відносин та способи цього захисту.

Запропоновано систему *критеріїв для розмежування загальних та спеціальних сфер* кримінально-правової політики, серед яких: відповідність інститутам кримінального права, рівень узагальнення правових рішень, методи формування й реалізації, взаємозв'язок норм, особливості правозастосування та цільова спрямованість. На основі аналізу цих критеріїв, зроблено висновок, що **кримінально-правова політика в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність** належить до **загальних сфер** кримінально-правової політики.

3. Досліджено системні складові кримінально-правової політики у сфері боротьби з незакінченою злочинною діяльністю. Розглядаючи рівні такої політики, підтримано усталений в науці їх поділ на доктринальний, програмний, законодавчий, науковий, правовиконавчий та правозастосувальний рівні. Додатково обґрунтовано необхідність виділення **академічного** рівня, пов'язаного з підготовкою фахівців у закладах вищої освіти. Серед методів виділено як основні (криміналізація, декриміналізація, пеналізація, депеналізація), так і приватні методи, а також наголошено на використанні **імперативного** та **диспозитивного** методів регулювання. Стосовно джерел кримінально-правової політики, запропоновано їх поділ на **нормативні** (традиційні джерела права) та **ненормативні** (історико-правові дослідження, зарубіжний досвід, судова практика та практика ЄСПЛ).

4. Досліджено історичний розвиток кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність від часів Київської Русі до сучасності, на підставі чого визначено, що така політика загалом розвивалася еволюційно, з дотриманням принципу наступності, за винятком періоду встановлення радянської влади, коли відбулися революційні зміни з відмовою від багатьох прогресивних положень попереднього законодавства. Вивчено особливості регулювання незакінченої злочинної діяльності в різних

історичних джерелах права, що діяли на території України, а також проаналізовано процес розробки відповідних положень у проєктах Кримінального кодексу незалежної України. Окреслено сучасний стан правового регулювання відповідальності за готування та замах на кримінальне правопорушення з врахуванням змін до законодавства. На основі історичного досвіду виявлено потребу щодо диференціації кримінальної відповідальності шляхом диференціації покарання за готування, закінчений і незакінчений замах на злочин.

5. На основі дослідження особливостей кримінальної відповідальності за готування та замах на кримінальне правопорушення у законодавстві європейських держав, визначено *типові риси* регулювання цих інститутів, зокрема: караність замаху в межах санкції за закінчений злочин з можливістю пом'якшення покарання, криміналізація готування переважно щодо тяжких злочинів, наявність інституту добровільної відмови. Також окреслено *атипові підходи* окремих держав, як-от: виділення специфічних форм готування, особливості призначення покарання, притягнення до відповідальності юридичних осіб. Запропоновано врахувати позитивні практики європейських держав для вдосконалення вітчизняної кримінально-правової політики, зокрема: встановлення відповідальності за незакінчений злочин лише щодо тяжких злочинів, гнучкість у призначенні покарання, деталізація інституту добровільної відмови. Визначено необхідність уникнення негативних практик, як-от: розмитість меж між готуванням і замахом, відсутність чіткого виділення стадії готування, неспіврозмірність покарання тяжкості діяння.

6. При аналізі ролі судової практики та практики ЄСПЛ як джерел кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, вивчено та проаналізовано декілька постанов Касаційного кримінального суду, які стосуються кваліфікації незакінчених кримінальних правопорушень. Визначено основні проблеми, з якими стикаються суди при кваліфікації таких діянь, зокрема питання розмежування

закінченого та незакінченого замахів, відмежування замахів від закінчених кримінальних правопорушень, встановлення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. На прикладі справи «McCANN та інші проти Сполученого королівства» проаналізовано рішення ЄСПЛ щодо застосування сили на стадії готування чи замаху на кримінальне правопорушення. Визначено, що судова практика не лише формує відповідні запити для їх подальшого вирішення, але й створює належні умови для забезпечення єдності правозастосування.

7. Охарактеризовано особливості Проекту нового Кримінального кодексу України щодо регулювання незакінченої злочинної діяльності. Визначено, що проєкт систематизує положення про незакінчений злочин в окремому Розділі 2.6, де запропоновано його нове визначення через відсутність ознак об'єкта або об'єктивної сторони закінченого злочину. Встановлено, що Проєкт КК обмежує кримінальне переслідування за готування до злочинів 1-4 ступенів та замах на злочини 1-2 ступенів. Досліджено уточнення понять готування і замаху, а також деталізацію добровільної відмови, яка поширюється і на закінчений замах, визначено новели щодо регламентації добровільної відмови співучасників та провокатора. Зроблено висновок, що нововведення в цілому спрямовані на диференціацію кримінальної відповідальності, хоча деякі положення потребуватимуть додаткових роз'яснень для практичного застосування.

8. З врахуванням специфіки формування запитів кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, визначено три основні категорії таких запитів: продуковані іншими напрямками державної політики, сформовані у взаємодії з підсистемами політики протидії злочинності, та самопродуковані. Вивчено особливості кожної категорії та наведено конкретні приклади їх прояву в законодавстві України. Запропоновано низку ключових запитів кримінально-правової політики, зокрема щодо диференціації форм готування і замаху, уточнення

меж караності готування, розширення можливостей звільнення від відповідальності, конкретизації поняття «початок виконання замаху», впровадження відповідальності юридичних осіб та вдосконалення системи покарань за незакінчене кримінальне правопорушення.

9. Звернено увагу на концептуальний рівень кримінально-правової політики у сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. Визначено необхідність розробки узагальненої Концепції як базового документа, що акумулює сучасні досягнення всіх рівнів кримінально-правової політики. Запропоновано проєкт Концепції (в частині деяких загальних питань, що постали в процесі дослідження, та в частині незакінченої злочинної діяльності). Запропоновано включити до неї питання законодавчого закріплення чітких критеріїв розмежування готування та замаху на кримінальне правопорушення, обґрунтовано необхідність формулювання чітких правил пом'якшення покарання за незакінчену злочинну діяльність порівняно із закінченими діяннями. Визначено важливість постійного моніторингу можливостей розширення підстав звільнення від відповідальності за незакінчене кримінальне правопорушення. Досліджено питання уніфікації поняття та наслідків добровільної відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця на всіх стадіях незакінченого кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Д. С. Наступність та правова політика. // *Наступність у кримінальному праві України : до 70-річчя професора Юрія Васильовича Бауліна* : матеріали наукової конференції (м. Харків, 8 вересня 2023 року). Харків : Право, 2023. С. 69–72.
2. Бабаніна В. В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації. : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ 2021, 600 с.
3. Балобанова Д.О. Загальні ознаки наступності у кримінальному праві України: проблеми визначення. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 180-184.
4. Баулін Ю. В. Наступність у кримінальному праві. *Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17: Кримінальне право*. Харків, 2017. С. 538-539.
5. Баулін Ю.В. Наступність кримінального законодавства сучасної України. // *Наступність у кримінальному праві України : до 70-річчя професора Юрія Васильовича Бауліна* : матеріали наукової конференції (м. Харків, 8 вересня 2023 року). Харків : Право, 2023. С. 10-31.
6. Белогриц-Котляревский Л. С. Учебник русского уголовного права: Общая и Особенная части. Киев; Харьков: Южно-рус. книгоизд-во Ф. А. Иогансона, 1903. С. 168.
7. Борисов В.І., Засади сучасної кримінально-правової політики України. *Інтернет конференція «Політика у сфері боротьби зі злочинністю»* (11-16 березня 2014 р., Івано-Франківськ) // Фріс П.Л. Вибрані праці. Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. 651 с. С. 616-620.
8. Бурдін В. М. Закінчений злочин: спірні проблеми розуміння. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2013. Вип. 3. С. 292-303. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2013_3_37 (дата звернення 18.05.24)

9. Бурдін В.М. Стадії вчинення злочину в історії вітчизняного кримінального законодавства. *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 10. С. 5-11. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2014/12/burdin_10.pdf (дата звернення 2.07.24)
10. Бурдін В. М. Стадії вчинення злочину (кримінально-правове дослідження): монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 304 с.
11. Вакула І. Ю. Стадії вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща: порівняльно-правове дослідження: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, 2019. 209 с.
12. Віблій Є.В. Стадії вчинення злочину в історії кримінального законодавства України. *Часопис Київського університету права*. 2019/4. С. 333-336.
13. Гавриш В.В. Історичний аспект розвитку кримінально-правової політики у сфері становлення відповідальності за незакінчений злочин. *Правова держава*, 2011, №13. С.106-111.
14. Гануляк Е. М. Диспозитивний метод реалізації кримінальноправової політики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2018. 19 с.
15. Горбачова І.М. Заходи безпеки у кримінальному праві. Автореф. дисс. ... канд.. юрид. наук: спец. 12.00.08. Одеса, Одеська національна юридична академія. 2008. 20 с.
16. Горностай А. В. Кримінальна відповідальність за замах на злочин: дис. .. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Х., 2011. 205 с.
17. Горностай А. В. Кримінальна відповідальність за замах на злочин: монографія. Х.: Юрайт, 2013. 232 с.

18. Горностай А.В. Наступність в кримінально-правовому регулюванні призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення // *Наступність у кримінальному праві України : до 70-річчя професора Юрія Васильовича Бауліна* : матеріали наукової конференції (м. Харків, 8 вересня 2023 року). Харків : Право, 2023. С. 211-214.

19. Гритенко О. А., Томило В. В. Поняття незакінченого злочину та його види, відмінність від добровільної відмови від злочину. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 27-31.

20. Гуменюк Ю. С. Призначення покарання за незакінчений злочин: історично-правовий досвід. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 227-233.

21. Данилюк Т. М. Теоретико-прикладні проблеми встановлення моменту закінчення злочину : дис. .. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. . Львівський державний університет внутрішніх справ, Льві, 2009. 2002 с.

22. Денисов С. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської моральності (ст. 210, 211, 211-1 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1996. 22 с.

23. Денисов С. Ф., Пузиревський М. В. Ідеї професора М.П.Чубинського про історичний (генетичний) метод і наступність у кримінально-правових дослідженнях кінця ХІХ – початку ХХ століття. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020 / № 3(13). С.78-89.

24. Дякур М. Д. Замах на злочин: проблеми кримінально-правової кваліфікації та відповідальності: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2009. 198 с.

25. Дякур М. Д. Розвиток кримінального законодавства про замах на злочин в Україні. *Наук. вісн. Чернівець. ун-ту*. 2006. Вип. 333: Правознавство. Чернівці: Рута, 2006. С. 117-121.

26. Євдокімова О.В. Значення наступності для визначення підстав застосування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю // *Наступність у кримінальному праві України : до 70-річчя*

професора Юрія Васильовича Бауліна : матеріали наукової конференції (м. Харків, 8 вересня 2023 року). Харків : Право, 2023. С. 202-206.

27. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року N 3477-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 03.04.2023).

28. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» від 7 вересня 2016 року № 1492-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-19#n8> (дата звернення: 03.04.2023).

29. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15 квітня 2008 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-17#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

30. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 23.11.2023).

31. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» 2 червня 2016 року № 1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 11.10.2023).

32. Касаційний кримінальний суд, від 29 липня 2024 року, справа № 643/20796/21. URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/43926> (дата звернення: 03.09.2024).

33. Касаційний кримінальний суд, постанова від 01 березня 2023 року, справа № 305/1573/16 URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/21589> (дата звернення: 03.09.2024).

34. Касаційний кримінальний суд, постанова від 01 грудня 2020 року, справа № 743/645/16-к URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/5638> (дата звернення: 03.09.2024).

35. Касаційний кримінальний суд, постанова від 11 березня 2020 року справа № 583/3508/18 URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/3191> (дата звернення: 03.09.2024).

36. Касаційний кримінальний суд, постанова від 16 вересня 2021 року справа № 636/1226/14-к URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/6558> (дата звернення: 03.09.2024).

37. Касаційний кримінальний суд, постанова від 16 січня 2023 року, справа № 761/37225/20 URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/17956> (дата звернення: 03.09.2024).

38. Касаційний кримінальний суд, постанова від 18 грудня 2019 року, справа № 220/2187/16-к URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/599> (дата звернення: 03.09.2024).

39. Касаційний кримінальний суд, постанова від 21 вересня 2022 року, справа № 681/742/19 URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/9890> (дата звернення: 03.09.2024).

40. Касаційний кримінальний суд, постанова від 21 лютого 2019 року справа № 237/716/16 URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/7> (дата звернення: 03.09.2024).

41. Касаційний кримінальний суд, постанова від 23 липня 2024 року, справа № 201/11135/20 URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/43908> (дата звернення: 03.09.2024).

42. Касаційний кримінальний суд, постанова від 28 вересня 2020 року, справа № 640/18653/17 URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/673> (дата звернення: 03.09.2024).

43. Касаційний кримінальний суд, постанова від 7 травня 2019 року від справа № 489/4885/16-к URL: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/26> (дата звернення: 03.09.2024).

44. Киричко В.М. Про захист прав людини від узаконеного свавілля як обов'язковий елемент системи Кримінального кодексу України і

наступності в кримінальному праві діяльністю // *Наступність у кримінальному праві України : до 70-річчя професора Юрія Васильовича Бауліна* : матеріали наукової конференції (м. Харків, 8 вересня 2023 року). Харків : Право, 2023. С. 118-122.

45. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. Киев. 1982. с.10

46. Кісілюк Е.М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917-1921 рр.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ України. К., 2003. 208 с.

47. Кодекс адміністративного судочинства від 6 липня 2005 року № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 11.05.2024)

48. Козаченко, Олександр Васильович. Кримінально-правові заходи в Україні: культурологічна концепція : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Козаченко Олександр Васильович; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2012. 430 с.

49. Козич І. В. Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства: дис. ... канд.юрид.наук. 12.00.08. Львів: ЛьвДУВС, 2012. 214 с.

50. Козич І. В. Кримінально-правова політика: функції та функціонування : монографія Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2020. 299 с.

51. Козич І. В. Рівні та площини кримінально-правової політики // *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення*: матеріали науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої 20ій річниці створення Юридичного інституту: (23–30 квітня 2012 року) URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference/files/kozych.pdf> (дата звернення 18.12.2023)

52. Козич І. В. Функції кримінально-правової політики дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2021. 482 с.

53. Козич І.В. Систематизація загальних та спеціальних сфер кримінально-правової політики (на прикладі злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства). *Університетські наукові записки*. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Івано-Франківськ, №8, 2013. С.142-147

54. Колос М. І. Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2015. №1(11). С. 2-22

55. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки (схвалений Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення 22.05.2024).

56. Кримінальний кодекс України : проект (альтернативний) від 03.08.1995, № 0041/1. URL: http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=19556. (дата звернення 5.08.2024).

57. Кримінальний кодекс України : проект / [Вноситься Комісією Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби із злочинністю]. Київ, 1993.181 с. (дата звернення 5.08.2024).

58. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (в редакції на 20.11.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 20.11.2024)

59. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (в редакції на день прийняття). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20010405#Text> (дата звернення 20.11.2024)

60. Кримінальний кодекс УРСР 1960 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/ed19960712> (дата звернення 5.08.2024).

61. Кримінальний кодекс УСРР (1922 р.) URL: <https://textbooks.net.ua/content/view/1060/70/> (дата звернення 5.08.2024).
62. Кримінальний кодекс УСРР 1927 року (в редакції 1949 року) URL: <https://coollib.in/b/669494-kollektiv-avtorov-yurisprudentsiya-kriminalniy-kodeks-ursr-1927-roku-v-redaktsiyi-1949-roku/readp> (дата звернення 5.08.2024).
63. Кримінальний процесуальний кодекс від 13 квітня 2012 року № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 20.11.2024)
64. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2012. 908 с.
65. Кузнецов В. В., Чабанюк В. Д. Історіографія кримінального законодавства України. *Митна справа*. 2015. № 1(2.1). С. 47-52.
66. Максимович Р.Л. Про підстави і прояви наступності кримінального закону діяльністю // *Наступність у кримінальному праві України : до 70-річчя професора Юрія Васильовича Бауліна* : матеріали наукової конференції (м. Харків, 8 вересня 2023 року). Харків : Право, 2023. С. 78–80.
67. Марисюк К. Б. Джерела кримінально-правової політики. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 9-10 грудня 2016 р.) Івано-Франківськ, 2016. С. 76-78.
68. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину : монографія. Х. : Право, 2010. 232 с.
69. Маслак Н.В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: автореф. ... дис. канд. юрид. наук. Х., 2005. 20 с.
70. Маслак Н.В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину. : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 219 с.

71. Михайличенко Т.О. Кримінальні правопорушення проти власності: новації vs наступність // *Наступність у кримінальному праві України : до 70-річчя професора Юрія Васильовича Бауліна* : матеріали наукової конференції (м. Харків, 8 вересня 2023 року). Харків : Право, 2023. С. 262-266.

72. Мудриевская Л.М. Методология сравнительного правоведения в трактовке А.Н. Филиппова. // *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірник наукових праць* / за ред. Ю.С. Шемшученка, В.П. Тихого, М.М. Цимбалюка, І.С. Гриценка; упор. О.В. Кресін, І.М. Ситар. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 620 с. С.117-120.

73. Навроцький В. О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.). К., Атіка, 2001. 271 с.

74. Навроцький В.О. Чергова кодифікація кримінального законодавства України: наступність чи якісний стрибок // *Наступність у кримінальному праві України : до 70-річчя професора Юрія Васильовича Бауліна* : матеріали наукової конференції (м. Харків, 8 вересня 2023 року). Харків : Право, 2023. С. 37–40.

75. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2021 № 1076 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 11.04.2024 № 503) Про затвердження Програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту за спеціальностями 081 право та 293 міжнародне право на другому (магістерському) рівні вищої освіти URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1076729-21#Text> (дата звернення 15.11.2024).

76. Олійник О.С. Становлення й розвиток принципів радянського кримінального права. *Юридичний бюлетень*. Випуск 10. 2019. С.156-162.

77. Переклад за виданням: Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склав та підготував до друку проф. С. Юшков. К.: ВУАН, 1935.

Редакція IV. С. 137-144. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm> (дата звернення 24.03.2024)

78. Перший проект Кримінального кодексу незалежної України (1992-1998 рр.) : хрестоматія / за заг. ред. В. В. Кузнецова; укладачі Сийплові М. В., Ступник Я. В., Нестерова І. А.; автор передмови Сийплові М. В.; автор бібліографічного нарису Кузнецов В. В. Ужгород : РІК-У, 2022. 428 с.

79. Попій Д. С. Історичні засади призначення покарання за незакінчений злочин (дореволюційний період). *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. 2018. Вип. 28. С. 115-120.

80. Попій Д. С. Історія розвитку призначення покарання за незакінчений злочин (радянський період). *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. 2016. Вип. 24. С. 134-139.

81. Порівняльне правознавство : підручник / С. П. Погребняк, Д.В.Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2012. 272 с.

82. Порядок призначення і виплати одноразової грошової допомоги за шкоду життю та здоров'ю, завдану працівникам об'єктів критичної інфраструктури, державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 р. № 1396 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396-2023-%D0%BF#n105> (дата звернення 29.11.2024)

83. Права, за якими судиться малоросійській народ 1743 року / Упор. та автор нарису К. А. Вислобоков., від. ред. Ю. С. Шемшученко. К. : НАН України та ін., 1997. 546 с.

84. Практика застосування Верховним Судом України положень Загальної частини Кримінального кодексу України [уклад. О. П. Горох]; За заг. ред. А. А. Музики. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 524 с.

85. Приклади тестових завдань для ЄДКІ за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право» URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2023/09/27/Pryklady.YEDKI-26.09.2023.pdf> (дата звернення 21.11.2024)

86. Проект Кримінального кодексу України № 1029 від 12.05.1998 <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=3865&pf35401=3898> (дата звернення 13.03.2024)

87. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін В.М., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. // За заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. К.: Компанія ВАІТЕ. 494 с.

88. Професор Микола Сийпловіч: «Перший проект КК незалежної України – це величезний пласт законотворчої діяльності про який повинні знати всі, й науковці зокрема» URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/khrestomatia.htm> (дата звернення 11.11.2024)

89. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. К., 2007. 616 с.

90. Склад робочої групи. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=3865 (дата звернення 11.11.2024)

91. Статут князя Ярослава про церковні суди URL: <https://textbooks.net.ua/content/view/866/70/> (дата звернення 6.09.2023)

92. Стрельцов Є. Л. Послідовність та наступність в розвитку основних положень кримінально-правової науки / Є. Л. Стрельцов // *Правове життя сучасної України*: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Др'омін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2012. С.257-259.

93. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України станом на 01 серпня 2024 року URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf> (дата звернення 11.11.2024)

94. Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України. Навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с

95. Тихий В. Закінчений та незакінчений злочин. Кримінальна відповідальність за незакінчений злочин (коментар до статей 13, 16 Кримінального кодексу України). *Вісник Конституційного Суду України*. 2004. №2. С.104-109.

96. Тихий В.П. Злочин, його види та стадії / В.П. Тихий, М.І. Панов. – К.: Проміні, 2007. 40 с.

97. Указ Президента України №584/2019 «Питання Комісії з питань правової реформи». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949> (дата звернення 14.02.2022)

98. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных URL: http://history.org.ua/LiberUA/UIINakUgIspr_1845/UIINakUgIspr_1845.pdf (дата звернення 05.08.2023)

99. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К.: Атіка, 2005. 332 с.

100. Фріс П. Л., Козич І. В., Гануляк Е. М. Диспозитивний метод реалізації кримінально-правової політики: монографія / Павло Львович Фріс та ін. Івано-Франківськ, 2020. 203 с.

101. Фріс П. Л. Методи кримінально-правової політики Розділ 2.2. з колективної праці: *Правова доктрина України (у 5 томах). Наукове видання. Том 5. Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку*. За заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – Харків: Видавництво «Право», 2013. – 1240 с.

102. Фріс П.Л. Деякі питання кримінально-правової політики у сфері охорони господарських відносин. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Поєднання публічно-правових та приватно-правових механізмів регулювання господарських відносин»* (19-20 жовтня 2007 року). Івано-Франківськ, 2007. С.273-277.

103. Фріс П.Л. До питання про концепцію політики у сфері боротьби зі злочинністю. *Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 груд. 2012 р.) / за ред. О. М. Рудневої, д. ю. н., проф. К. : НІСД, 2013. С. 122-126.

104. Фріс П.Л. До питання про періодизацію кримінально-правової політики України. Збірник наукових статей за матеріалами I Міжвузівської науково-практичної конференції *«Актуальні питання реформування правової системи України»*. Луцьк, 2004. С.174-177.

105. Фріс П.Л. До питання про підстави застосування кримінально-правових заходів безпеки. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції *«Актуальні проблеми кримінального права та кримінології»* (Донецьк, 24 квітня 2009 року). Донецьк, 2009. С.32-36

106. Фріс П.Л. Ідеологія кримінально-правової політики : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П. 2021 389 с.

107. Фріс П.Л. Інтереси кримінально-правової політики. *Наше право*. 2005. №1. С. 52-59.

108. Фріс П.Л. Міжнародна кримінально-правова політика (поняття та основні завдання). Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Реформування кримінального та кримінально-процесуального*

законодавства України: сучасний стан та перспективи». Івано-Франківськ, 2005 р. С.103-105.

109. Фріс П.Л. Нарис історії кримінально-правової політики України: Монографія / За заг. ред. М. В. Костицького. К.: Атіка, 2005. 124 с.

110. Фріс П.Л. Наступність у кримінально-правовій політиці // *Наступність у кримінальному праві України : до 70-річчя професора Юрія Васильовича Бауліна* : матеріали наукової конференції (м. Харків, 8 вересня 2023 року). Харків : Право, 2023. С. 55-60.

111. Фріс П.Л. Питання вузівської підготовки юристів з теорії політики у сфері боротьби зі злочинністю. Львівський державний університет внутрішніх справ. Прикарпатський юридичний інститут. Івано-Франківськ, 2007. С. 328-338.

112. Фріс П.Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини. Надвірна: Видавництво ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. 332 с.

113. Фріс П.Л. Поняття кримінального права в українській та польській кримінально-правовій теорії. *Порівняльне правознавство – сучасний стан та перспективи розвитку*: збірник наукових праць / За ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Гріценка, О.К. Маріна; упоряд. О.В. Кресин, І.М.Ситар. Київ: Логос, 2011. С.445-450.

114. Фріс П.Л. Вибрані праці. Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. 651 с.

115. Хавронюк М.І. Віхи кодифікації кримінального законодавства на українських землях URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/havronyuk-m-i-vihy-kodyfikatsiyi-kryminalnogo-zakonodavstva-na-ukrayinskyh-zemlya.pdf> (дата звернення 8.10.2024)

116. Харитонова О. В. Кримінально-правові погляди О. Ф. Кістяківського наукова спадщина та її значення для сучасних кримінально-правових досліджень. Монографія. Харків Право, 2010. 252 с.

117. Цвіркун Н.Ю. Щодо змісту поняття та ролі наступності в кримінальному праві. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. Спецвипуск. С.43-52.

118. Цвіркун Наталія Юріївна, Щодо наступності в кримінальному праві України URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/21-22_02_2020/pdf/100.pdf (дата звернення 14.03.2024)

119. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 14.03.2024)

120. Цимбалюк М.М. Порівняльне правознавство: поступ у майбутнє. // *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірник наукових праць* / за ред. Ю.С. Шемшученка, В.П. Тихого, М.М. Цимбалюка, І.С. Гриценка; упор. О.В. Кресін, І.М. Ситар. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 620 с. С.20-24.

121. Чубинській М.П. Очерки Уголовной Политики. Понятіе, исторія и основныя проблемы уголовной политики, какъ составнаго элемента науки уголовного права. I–III. Харьковъ Типографія Печатное Дѣло», 1905. С. I–V, 1–534.

122. Шевчук А. В. Стадії вчинення злочину: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Чернівці, 2002. 170 с.

123. Шемшученко Ю.С. Місія порівняльного правознавства. // *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірник наукових праць* / за ред. Ю.С. Шемшученка, В.П. Тихого, М.М. Цимбалюка, І.С. Гриценка; упор. О.В. Кресін, І.М. Ситар. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 620 с. С.25-29.

124. Шпіляревич В. В. Кримінально-правові заходи безпеки: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 23 с.

125. Щутяк Л. С. Кримінальна відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 201 с.

126. Ясь О.В. ТАРАНОВСЬКИЙ Федір Васильович . URL: http://www.history.org.ua/?termin=Taranovskyj_F (дата звернення 18.07.2023)

127. Case of McCann and Others v. The United Kingdom (Application no. 18984/91) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57943> (дата звернення 4.07.2024)

128. Code PeNAL of Belgium. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/6e/BELG_CC_fr.pdf (дата звернення 14.08.2023).

129. Criminal Code of Bulgaria URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/2c/Bulgaria_Criminal_Code_1968_am2017_ENG.pdf (дата звернення 14.08.2023)

130. Criminal Code of Croatia. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-09/Criminal%20Code%20of%20Croatia.pdf> (дата звернення 14.08.2023).

131. Criminal Code of Denmark. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/Denmark-Criminal-Code.pdf> (дата звернення 14.08.2023)

132. Criminal Code of Federation of Bosnia and Herzegovina URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/FBH%20CRIMINAL%20CODE%2036-03.pdf> (дата звернення 14.08.2023).

133. Criminal Code of Finland. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/a4/Finland_CC_1889_am2015_en.pdf (дата звернення 14.08.2023)

134. Criminal Code of Iceland. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-09/criminal%20code%20of%20iceland.pdf> (дата звернення 14.08.2023)

135. Criminal Code of Latvia. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/Criminal%20Code%20of%20Latvia.pdf> (дата звернення 14.08.2023)

136. Criminal Code of Liechtenstein URL:
https://legislationline.org/sites/default/files/documents/0c/Liechtenstein_Criminal_Code_1987_am2017_en.pdf (дата звернення 14.08.2023).

137. Criminal Code of Malta. URL:
<https://legislationline.org/sites/default/files/2024-12/Malta%202024.pdf> (дата звернення 19.11.2024)

138. Criminal Code of Montenegro. URL:
https://legislationline.org/sites/default/files/documents/ae/Montenegro_CC_am2018_en.pdf (дата звернення 14.08.2023)

139. Criminal Code of North Macedonia. URL:
<https://legislationline.org/sites/default/files/2023-09/criminal%20code%20of%20Macedonia.pdf> (дата звернення 14.08.2023).

140. Criminal Code of Romania. URL:
<https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/Criminal%20Code%20of%20Romania.pdf> (дата звернення 14.08.2023)

141. Criminal Code of Serbia. URL:
<https://legislationline.org/sites/default/files/2023-09/Criminal%20Code%20of%20Serbia%202019.pdf> (дата звернення 14.08.2023)

142. Criminal Code of Slovenia. URL:
https://legislationline.org/sites/default/files/documents/6a/SLOV_CC.pdf (дата звернення 14.08.2023)

143. Criminal Code Of The Czech Republic. URL:
https://legislationline.org/sites/default/files/documents/05/Czech%20Republic_CC_2009_am2011_en.pdf (дата звернення 14.08.2023).

144. Criminal Code Of The Republic Of Albania. URL:
<https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/CRIMINAL%20CODE%20OF%20THE%20REPUBLIC%20OF%20ALBANI A.pdf> (дата звернення 14.08.2023).

145. Criminal Code of the Republic of Lithuania. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/62/Lithuania_CC_2000_am2017_en.pdf (дата звернення 14.08.2023)

146. Criminal Code of Netherlands. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/f3/Netherlands_CC_am2012_en.pdf (дата звернення 14.08.2023)

147. German Criminal Code. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/Criminal%20Code%20of%20the%20Federal%20Republic%20of%20Germany.pdf> (дата звернення 14.08.2023)

148. Greek Criminal Code. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/Greek%20Laws_%20Greek%20Penal%20Code.pdf (дата звернення 14.08.2023)

149. Hungary Criminal Code. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/da/Hungary_Criminal_Code_of_2012_en.pdf (дата звернення 14.08.2023)

150. Monaco Code pénal. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-09/criminal%20code%20of%20Monaco.pdf> (дата звернення 14.08.2023)

151. NOUVEAU CODE PÉNAL. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/2e/Andorra_CC_2005_fr.pdf (дата звернення 14.08.2023).

152. Penal Code of Estonia. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/0c/Estonia_CC_am2019_en.pdf (дата звернення 14.08.2023)

153. Penal Code of France. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/df/France_Criminal%20Code%20updated%20on%202012-10-2005.pdf (дата звернення 14.08.2023)

154. Penal Code of Italy. URL:
<https://legislationline.org/sites/default/files/2023-09/criminal%20code%20of%20Italy.pdf> (дата звернення 14.08.2023)
155. Penal Code of Luxembourg. URL:
<https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/Criminal%20Code%20of%20the%20Grand-Duchy%20of%20Luxembourg.pdf>
(дата звернення 14.08.2023).
156. Penal Code of Poland. URL:
https://legislationline.org/sites/default/files/documents/6a/Poland_CC_1997_en.pdf
(дата звернення 14.08.2023)
157. Penal Code of Slovakia. URL:
<https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/Criminal%20Code%20of%20Romania.pdf> (дата звернення 14.08.2023)
158. Penal Code of Spain. URL:
https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/Criminal_Code_2016.pdf
(дата звернення 14.08.2023)
159. Penal Code Of Turkey. URL:
<https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/Criminal%20Code%20of%20Turkey.pdf> (дата звернення 14.08.2023)
160. Penal Code of Norway. URL:
<https://legislationline.org/sites/default/files/2023-09/criminal%20code%20of%20norway.pdf> (дата звернення 14.08.2023)
161. Portugal Criminal Code. URL:
https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/PORTUGAL_Criminal%20Code.pdf (дата звернення 14.08.2023)
162. Strafgesetzbuch von Österreich. URL:
<https://legislationline.org/sites/default/files/2023-09/criminal%20code%20of%20Austria%20%28German%29.pdf> (дата звернення 14.08.2023).

163. Swedish Criminal Code. URL:
https://legislationline.org/sites/default/files/documents/98/Sweden_CC.pdf (дата
звернення 14.08.2023)

164. Swiss Criminal Code. URL:
[https://legislationline.org/sites/default/files/2023-
10/Criminal%20Code%20of%20the%20Swiss%20Confederation.pdf](https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/Criminal%20Code%20of%20the%20Swiss%20Confederation.pdf) (дата
звернення 14.08.2023)

165. Verbandsverantwortlichkeitsgesetz (VbVG). URL:
[https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetz
esnummer=20004425&ShowPrintPreview=True](https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20004425&ShowPrintPreview=True) (дата звернення 14.08.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Савчук В.А. Рівні кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* [текст] : Збірник наукових статей. Випуск 63. Івано-Франківськ, 2023. С. 125-132.

DOI: <https://doi.org/10.15330/apiclu.63.1.125-1.132>

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/8702>.

2. Савчук В.А. Суб'єкти, джерела та методи кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* [текст] : Збірник наукових статей. Випуск 65. Івано-Франківськ, 2024. С. 120-128.

DOI: <https://doi.org/10.15330/apiclu.65.1.120-1.128>

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/8703>

3. Савчук В.А. Судова практика як джерело кримінально-правової політики в сфері відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* [текст] : Збірник наукових статей. Випуск 66. Івано-Франківськ, 2024. С. 43-50.

DOI: <https://doi.org/10.15330/apiclu.66.1.43-1.50>

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/8704>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Савчук В.А. Готування як вид незакінченої злочинної діяльності за законодавством деяких країн Європи. *Вдосконалення правового регулювання*

прав та основних свобод людини і громадянина [Текст] : Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (16 травня 2022 р.). Івано-Франківськ, 2022. С. 52-55.

URL: <https://law.pnu.edu.ua/vdoskonalennia-pravovoho-rehuliuvannia/>

2. Савчук В.А. Замах як вид незакінченої злочинної діяльності за законодавством деяких країн. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина* [Текст] : Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (5-6 травня 2023 р.). Івано-Франківськ, 2023. С.54-57.

URL: <https://law.pnu.edu.ua/vdoskonalennia-pravovoho-rehuliuvannia/>

3. Савчук В.А. Доктринальний рівень кримінально-правової політики в сфері протидії незакінченим кримінальним правопорушенням. *Вдосконалення правового регулювання: погляд молодих науковців* [Текст] : Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (10-11 травня 2024 р.). Івано-Франківськ, 2024. С.585-587.

URL: <https://law.pnu.edu.ua/vdoskonalennia-pravovoho-rehuliuvannia/>

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Савчук В.А. Систематизація сфер кримінально-правової політики та її критерії. *International Journal Law & Society*. Issue 7, 2023. с.3-7.

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/lsp/article/view/8728>

2. Савчук В.А. Періодизація кримінально-правової політики. *International Journal Law & Society*. Issue 8, 2023. с.26-31.

URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/lsp/article/view/8727>